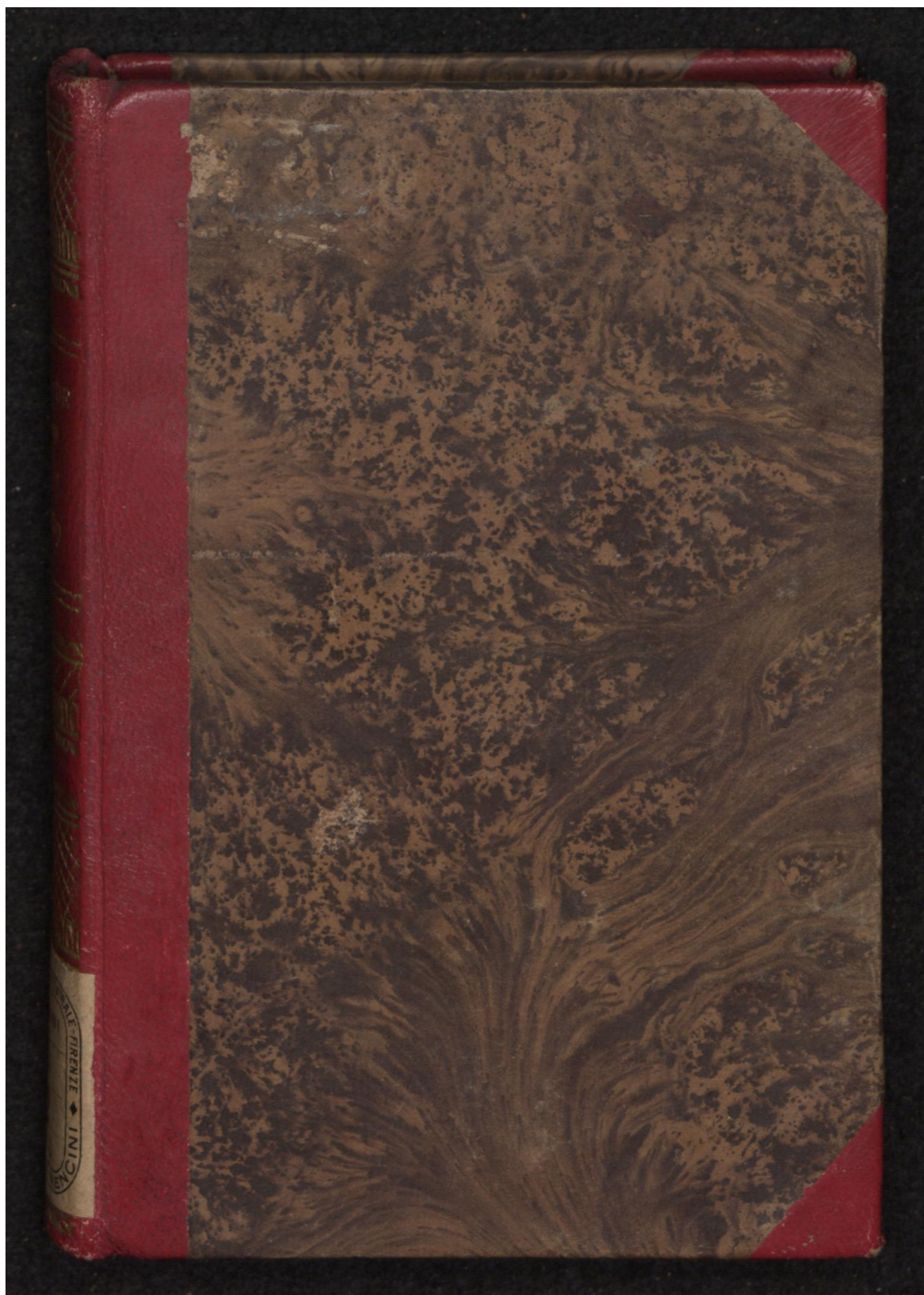
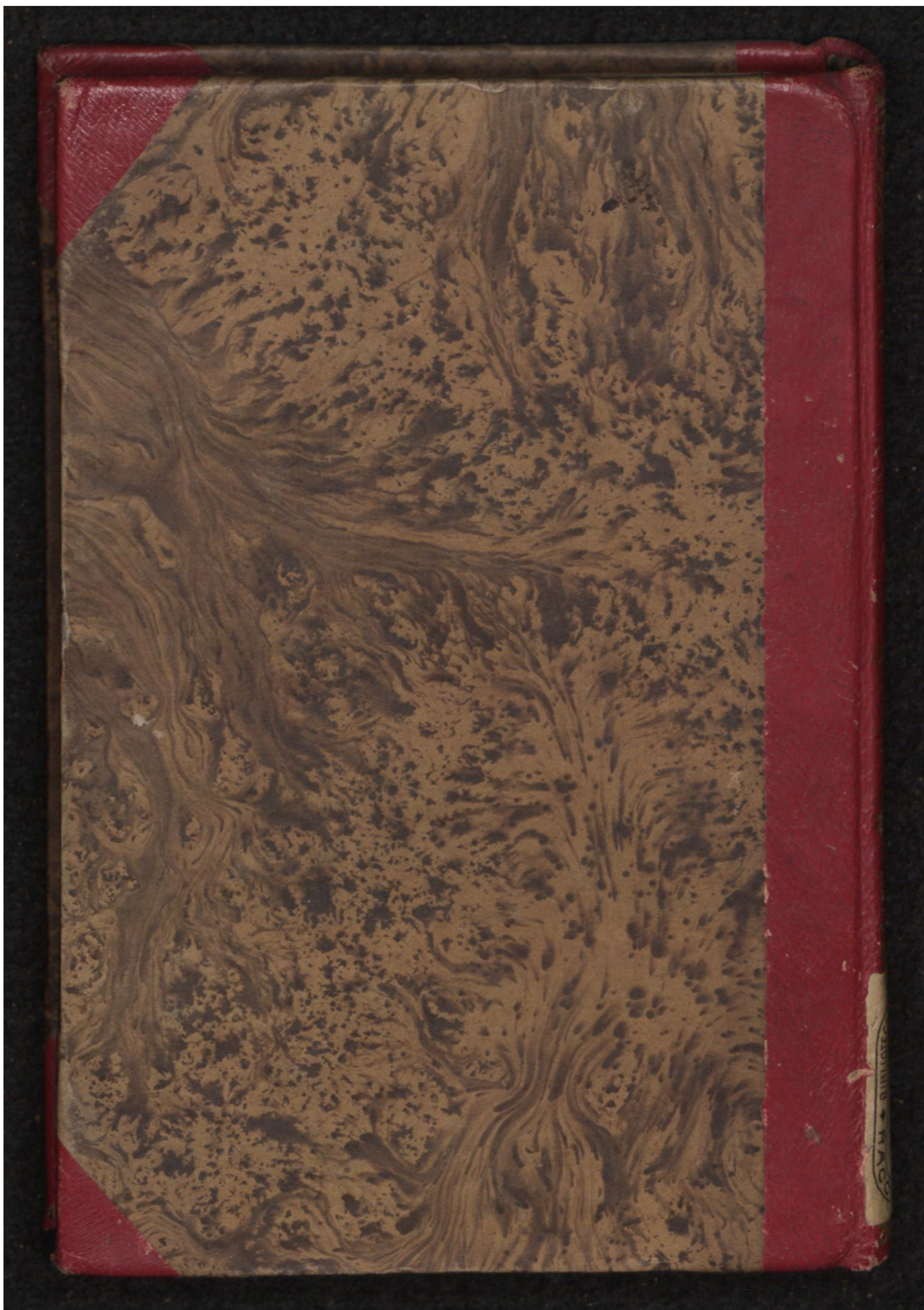

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

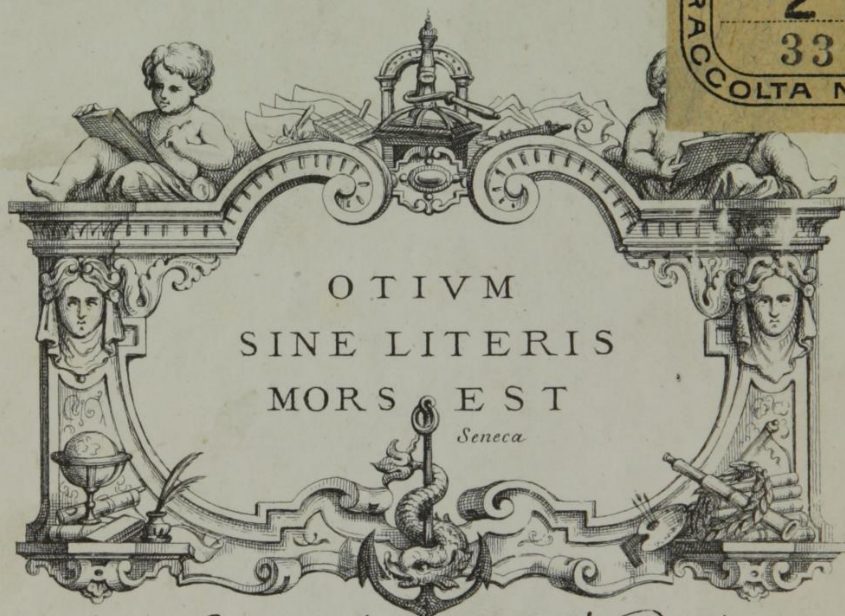
Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Ald. 2/2

Ex Libris Ioannis Nencini
1874

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

10—1

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

CICERONIS DE OFFICIIS LIBRI III.

Cato maior, uel de ſenectute:
Lælius, uel de amicitia:
Paradoxa Stoicorum ſex:
Somnium Scipionis, ex libro
ſexto de republica.

Cum annotationibus Pauli Manutii,
in margine adſcriptis.

Index rerum, & uerborum.

VENETIIS, M. D. LIX.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

PAVLVS MANVTIVS BENEDICTO RHAMBERTO S. D.

NON ignoras, Benedicte Rhamberte, sensuum esse quandam in hominibus similitudinem; quæ cum in consuetudine cognita est, efficitur, ut, inter quos id accidit, amor exoriatur. ab hoc quasi fonte multorum amicitiæ manarunt. multos etiam beneficium cum obligasset; cumq; id, quod acceperant, memoria conseruatum grato animo redderent; idq; uterque fieri ob ingenii bonitatem, & uoluntatis erga se propensionem existimaret: statim est illam opinionem beneuolentia consecuta. itaque duæ caussæ sunt, quamobrem homines ament inter se: sed hæc posterior, quæ à rebus externis originem ducit, cum illa superiore, quæ à natura proficiscitur, nullo pacto uidetur esse comparanda. illa enim primum habet eam suauitatem, qua, ut opinor, & certe nulla maior est, cum eos, quibus utimur, & iisdem rebus, quibus nos, & æque, atque nos, affici sentimus: deinde, etiam qui in dando & accipiendo beneficio fructus est, eo non eget. nam si hæc actio bene merendi interdũ est, & esse potest in iis, qui uoluntate non ad modũ coniuncti sunt: quãto facilius existet

apud eos, quorum animi ita cõſentiunt, ut, quaſi natura hortãte, eaſdẽ res appetere, ab iiſdẽ refugere uideãtur? at uero qui officiorum commoditatibus adducti in amicitiam coierunt; etiam ſi alter alterum initio ſumme diligat; tamen, ſi quando accidet, id quod accidere ſæpe ſolet, ut ea, qua diligere cœperunt, cauſſa tollatur, certe eorum animi pedetentim in amore langueſcent. quo in genere, animaduertis Rhamberte, quàm multi quotidie labantur. de quibus, fàcile eſt intelligere, quid ſentias, cum ab eorum inſtituto tua ratio tam uehementer abhorreat. probe enim te, quæ noſtra debeat eſſe in iungendis amicitiis cautio, quæ in iiſdem colendis religio, quod item in omni uita præſtandum officium ſit, horum librorum, quos nunc tibi inſcriptos ad te mittimus, lectio erudiuit. ſenſi in me ipſo; quem ab opibus non magnopere firmum, aut ne firmum quidem, tamen octauum ab hinc annum tanto ſtudio es complexus, quantum, qui ab omni re paratisſimus ſit, remunerando compenſare uix posſit. cumq; rerum mearum ſtatus, ut ſunt humana, interdum mutaretur; memoria teneo, te, nunquam immutatum, eandem ſemper cum mihi, tum fratribus meis uoluntatem, ac beneuolentiam præſtitiſſe. cum uero maior aliquanto inter nos conſuetudo eſſe cœpiſſet;

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſet; quod quidem eſt factum, poſtea quàm te in noſtram uicinitatem contuliſti: facile ſentio, ad meam uitam recte conformandam quanto mihi obſeruatio tuorum morum fuerit adiumento. collocutiones uero de litteris noſtræ quid non dicam delectationis, ſed utilitatis habuerunt? equidem, ſi liceret, totos dies uellem tecum ponere. quarum enim ego rerum cognitione delector, earum in omni genere quæ tui ſit iudicii ſubtilitas, intelligo. ſed hanc latine ſcribendi rationem, in qua multi nunc uolunt excellere, paucisſimi poſſunt, eam uero ſic tenes, ut tuis ſcriptis mihi quidem nihil eſſe purius uideatur. quod eo mirandum eſt magis, quia tu, non, ut alii, diuturno, atque aſſiduo librorum uſu, ſed temporum ſtudio ſubſiciuorum, hoc ut poſſes, conſecutus es. nam ut omittam, quòd tibi, cuius fidei atque prudentiæ Veneti ſenatus arcana creduntur, ocium non ſæpe contingit: ecqui dies eſt, quo non ex amicis tuis aut conſilio tibi aliquis, aut opera, aut etiam re ſit adiuuandus? qua in conſuetudine retinenda nimium diligens eſſe dum uis; accidit ſæpe, ut tuum potius ipſe commodum, quàm officii colendi facultatem prætermittas. quo ego me aptius facere ſum arbitratus, ſi hæc opuſcula, in quibus maxime de officio præcepta traduntur, ad te, quem cognoui eſſe

omnium officioſiſſimum, mitterem. genus hoc Rhamberte quoddam eſt, quo ego eos, qui de me bene meriti ſunt, remunerari ſoleo. perpende rem; nulla uidebitur: animum ſpecta; gratiſſimum dices. Vale.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

M. TVLLII CICERONIS OFFICIORVM AD MARCVM FILIVM LIBER I.

QVANQVAM te, Marce fili, annum iam audientẽ Cratippum, idq́; Athenis, abundare oportet præceptis, inſtitutisq́; philoſophiæ, propter ſummam & doctoris auctoritatem, & urbis; quorum alter te ſcientia augere poteſt, altera exemplis: tamen, ut ipſe ad meam utilitatem ſemper cum græcis latina coniunxi, neque id in philoſophia ſolum, ſed etiam in dicendi exercitatione feci; idem tibi cenſeo faciendum; ut par ſis in utriuſque orationis facultate. quã quidem ad rem nos, ut uidemur, magnum attulimus adiumentum hominibus noſtris; ut non modo græcarum litterarum rudes, ſed etiam docti aliquantulum ſe arbitrentur adeptos & ad dicendum, & ad iudicandũ. quamobrem diſces tu quidem à principe huius ætatis philoſophorum, & diſces, quàm diu uoles: (tam diu autem uelle debebis, quoad te, quantum proficias, non pœnitebit) ſed tamen noſtra legens, non multum à Peripateticis diſſidentia, (quoniam utrique & Socratici, & Platonici eſſe uolumus) de rebus ipſis utere tuo iudicio: nihil enim impedio: orationem autem latinam profecto legendis noſtris efficies pleniorem. nec uero hoc arroganter dictum existimari uelim. nam philoſophandi ſcientiam concedens multis; quod eſt oratoris proprium, apte, di-

principem in doctrina Peripatetica.

hoc impoſuit ad uitandam arrogantiæ ſuſpicionem.

ergo et Peripateticus: à Socrate enim Peripatetici, ut Academici, fluxerunt.

stincte, ornateq; dicere, quoniam in eo studio ætatẽ consumpsi, si id mihi assumo, uideor id meo iure quodam modo uendicare. quamobrem magnopere te hortor, mi Cicero, ut non solum orationes meas, sed hos etiam de philosophia libros, qui iam se illis fere æquarunt, studiose legas. uis enim dicendi maior est in illis: sed hoc quoque colendum est æquabile, & temperatum orationis genus. & id quidem nemini uideo Græcorum adhuc contigisse, ut idem utroque in genere laboraret, sequereturq; & illud forense dicendi, & hoc quietum disputandi genus. nisi forte Demetrius Phalereus in hoc numero haberi potest, disputator subtilis, orator parum uehemens, dulcis tamen, ut Theophrasti discipulum possis agnoscere. nos autem quantum in utroque profecerimus, aliorum sit iudicium: utrunque certe secuti sumus. equidem & Platonem existimo, si genus id forense dicendi tractare uoluisset, grauissime, & copiosissime potuisse dicere; & Demosthenem, si illa, quæ à Platone didicerat, tenuisset, & pronunciare uoluisset, ornate, splendideq; facere potuisse. eodemq; modo de Aristotele, & Isocrate iudico: quorum uterque suo studio delectatus, contempsit alterum. sed, cum statuissem aliquid hoc tempore ad te scribere & multa posthac, ab eo exordiri uolui maxime, quod & ætati tuæ esset aptissimum, & auctoritati meæ grauissimum. nam, cum multa sint in philosophia et grauia, & utilia, accurate, copioseq; à philosophis disputata, latissime patere uidentur ea, quæ de officiis tradita ab illis, et præcepta sunt. nulla enim uitæ pars,

neque

parem fere laudem consecuti.

orationes enim in foro ad iudices habebantur, exceptis, quæ in senatu, ut Catilinariæ. nã Philippicas Cicero nondum habuerat.

tum quia consularis, tum etiam quia pater.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

neque publicis, neque priuatis, neque forensibus, neque domesticis in rebus, neque si tecum agas quid, neque si cum altero contrahas, uacare officio potest: in eoq; colendo sita uitæ est honestas omnis, & in negligendo turpitudo. atque hæc quidem quæstio communis est omnium philosophorum. quis est enim, qui nullis officij præceptis tradendis, philosophum se audeat dicere? sed sunt nonnullæ disciplinæ, quæ, propositis malorum, & bonorum finibus, officium omne peruertunt: nam qui summnm bonum sic instituit, ut nihil habeat cum uirtute coniunctum; idq; suis commodis, non honestate, metitur; hic si sibi ipse consentiat, & non interdum naturæ bonitate uincatur; fit, ut neque amicitiam colere possit, nec iustitiam, nec liberalitatem: fortis uero, dolorem summum malum iudicans; aut temperans, uoluptatem summum bonum statuens, esse certe nullo modo potest. quæ quanquam ita sunt in promptu, ut res disputatione non egeat; tamen sunt à nobis alio loco disputata. hæ disciplinæ igitur, si sibi consentaneæ esse uelint, de officio nihil queant dicere: neque ulla officij præcepta firma, stabilia, coniuncta naturæ tradi possunt, nisi aut ab ijs, qui solam, aut ab iis, qui maxime honestatem propter se dicant expetendam. itaque propria est ea præceptio Stoicorum, & Academicorum, & Peripateticorum: quoniam Aristonis, Pyrrhonis, et Herilli iampridem explosa sententia est: qui tamẽ haberent ius suum disputandi de officio, si rerum aliquem delectum reliquissent, ut ad officii inuentionem aditus esset. sequemur igitur hoc quidem tempore,

ut Epicurus.

tres nominat morales uirtutes, iustitiam, fortitudinem, temperantiam, quas et Aristotiles agnoscit. nam liberalitas iustitiæ pars est.

solam honestatem Stoici, maxime autẽ, sed non solam, Peripatetici sequebantur.

&

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

et in hac quæstione potissimum Stoicos, non ut interpretes; sed, ut solemus, è fontibus eorũ, iudicio, arbitrioq; nostro, quantum, quoq; modo uidebitur, hauriemus. Placet igitur, quoniam omnis disputatio de officio futura est, ante definire, quid sit officium: quod à Panætio prætermissum esse miror. omnis enim, quæ à ratione suscipitur de aliqua re, institutio debet à definitione proficisci; ut intelligatur, quid sit id, de quo disputetur. Omnis de officio duplex est quæstio. unũ genus est, quod pertinet ad finem bonorum: alterũ, quod positum est in præceptis, quibus in omnes partes usus uitæ confirmari possit. superioris generis huiusmodi exempla sunt: omnia ne officia perfecta sint; nunquid officium aliud alio maius sit; & quæ sunt generis eiusdem. quorum autem officiorum præcepta traduntur, ea, quanquam pertinent ad finem bonorum, tamen id minus apparet, quia magis ad institutionem uitæ communis spectare uidentur. de quibus est nobis his libris explicandum. Atque etiam alia diuisio est officii. nam & medium quoddam officium dicitur, & perfectum. perfectum autem officium, rectum (opinor) uocemus, quod Græci κατόρθωμα; hoc autem, commune, quod ij καθῆκον uocant. atque ea sic definiunt, ut, rectum quod sit, id perfectum officium esse definiant; medium autem officium, id esse dicant, quod cur factum sit, ratio probabilis reddi possit. Triplex igitur est, ut Panætio uidetur, consilij capiẽdi deliberatio. Nam, honestum ne factu sit, an turpe, dubitant; id quod in deliberationem cadit.

ex hoc loco uidetur posse conijci, paulo ante legendũ, conformari, non, confirmari.

quẽ Cicero maxime secutus est in his libris. Rhodi natus est:

27

dit. in quo conſiderando, ſæpe animi in contrarias ſententias diſtrahuntur. Tum autem inquirunt, aut conſultant, ad uitæ commoditatem, iucunditatemq́;, ad facultates rerum, atque copias, ad opes, ad potentiam, quibus & ſe poſſint iuuare, & ſuos, conducat id, nec ne, de quo deliberant: quæ deliberatio omnis in rationem utilitatis cadit. Tertium dubitandi genus eſt, cum pugnare uidetur cum honeſto id, quod uidetur eſſe utile. cum enim utilitas ad ſe rapere, honeſtas contra reuocare ad ſe uidetur; fit, ut diſtrahatur in deliberando animus, afferatq́; ancipitem curam cogitandi. Hac in diuiſione, cum præterire aliquid maximum uitium in diuidendo ſit, duo prætermiſſa ſunt. nec enim ſolum, utrum honeſtum, an turpe ſit, deliberari ſolet; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius; itemq́;, duobus propoſitis utilibus, utrum utilius. ita, quam ille triplicem putauit eſſe rationem, in quinque partes diſtribui debere reperitur. primum igitur eſt de honeſto, ſed dupliciter; tum pari ratione de utili, poſt de comparatione eorum diſſerendum. Principio, generi animantium omni eſt à natura tributum, ut ſe, uitam, corpusq́; tueatur, declinetq́; ea, quæ nocitura uideantur; omniaq́;, quæ ſint ad uiuendum neceſſaria, inquirat, & paret, ut paſtum, ut latibula, ut alia eiuſdem generis. commune item animantium omnium eſt coniunctionis appetitus procreandi cauſſa, & cura quædam eorum, quæ procreata ſunt. ſed inter hominem, & beluam hoc maxime intereſt, quòd hæc tantum, quantum ſenſu mouetur, ad id ſolum,

inter Stoicos excelluit: docuit minorem Africanum.

à Panætio.

præclara ſcribendi, atque etiam dicẽdi ratio, cum à genere ad partes, et à partibus ad unum illud, quod propoſitum nobis eſt, oratio deducitur.

lum, quod adest, quodq; præsens est, se accommodat, paululum admodum sentiens præteritum, aut futurum: homo autem, qui rationis est particeps, per quam consequentia cernit, principia, & caussas rerum uidet, earumq; progressus, & quasi antecessiones non ignorat, similitudines comparat, rebusq; præsentibus adiungit, atque annectit futuras; facile totius uitæ cursum uidet, ad eamq; degendā præparat res necessarias. eademq; natura ui rationis hominem conciliat homini & ad orationis, & ad uitæ societatem; ingeneratq; in primis præcipuum quendam amorem in eos, qui procreati sunt; impellitq;, ut hominum cœtus & celebrāri inter se, & sibi obedire uelit; ob easq; caussas studeat parare ea, quæ suppeditent ad cultum, & ad uictum, nec sibi soli, sed coniugi, liberis, ceterisq;, quos caros habeat, tueriq; debeat. quæ cura exsuscitat etiam animos, & maiores ad rem gerendam facit. in primisq; hominis est propria, ueri inquisitio, atque inuestigatio. itaque, cum sumus necessariis negocijs, curisq; uacui, tum auemus aliquid uidere, audire, ac discere; cognitionemq; rerum aut occultarum, aut admirabilium, ad bene, beateq; uiuendum necessariam ducimus. ex quo intelligitur, quod uerum, simplex, sincerumq; sit, id esse naturæ hominis aptissimum. huic ueri uidendi cupiditati adiuncta est appetitio quædam principatus, ut nemini parere animus bene informatus à natura uelit, nisi præcipienti, & docenti, aut utilitatis caussa iuste, & legitime imperanti: ex quo animi magnitudo existit, humanarumq;

pro coire. ex quo celebris locus, et desertus, opponuntur.

natura enim omnes homines scire desiderāt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

rumq; rerum contemptio. Nec uero illa parua uis na
turæ est, rationisq;, quòd unum hoc animal sentit,
quid sit ordo, quid sit quod deceat in factis, dictisq;,
qui modus. itaque eorum ipsorũm, quæ aspectu sen
tiuntur, nullum aliud animal pulchritudinem, uenu
statem, conuenientiam partium sentit. quam simili-
tudinem natura, ratioq; ab oculis ad animum trans-
ferens, multo etiam magis pulchritudinem, constan
tiam, ordinem in consilijs, factisq; conseruandum pu-
tat; cauetq;, ne quid indecore, effeminate ue fa-
ciat, tum, in omnibus & opinionibus, & factis ne
quid libidinose aut faciat, aut cogitet. quibus ex re-
bus conflatur, & efficitur id, quod quærimus, hone-
stum; quod etiam si nobilitatum non sit, tamen ho
nestum sit; quodq; uere dicimus, etiam si à nullo lau
detur, laudabile esse natura. Formam quidem ip-
sam, Marce fili, et tanquam faciem honesti uides. quæ
si oculis cerneretur, mirabiles amores (ut ait Plà-
to) excitaret sapientiæ. Sed omne, quod honestum
est, id quatuor partium oritur ex aliqua: aut enim
in perspicientia ueri, solertiaq; uersatur; aut in ho-
minum societate tuenda, tribuendo suum cuique,
& rerum contractarum fide; aut in animi excelsi,
atque inuicti magnitudine, ac robore; aut in om-
nium, quæ fiunt, quæq; dicuntur, ordine, & mo-
do, in quo inest modestia, & temperantia. quæ qua-
tuor quanquam inter se colligata, atque implicita
sunt: tamen ex singulis certa officiorum genera na-
scuntur: uelut ex ea parte, quæ prima descripta est,
in qua sapientiam, & prudentiam ponimus, inest
inda-

[Margin:] cum oculorum sensu Bruta quoque utantur, ordinem tamen in sensilibus non agnoscunt.

[Margin:] hoc exponitur proxime sequentibus uerbis.

[Margin:] in Phædro.

[Margin:] fons enim, unde manat sapientia, honestum est.

[Margin:] unam enim uirtutem qui possidet, reliquas item possidere dicitur. Qua-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tuor autem morales uirtutes Cicero describit, prudentiam, iustitiam, fortitudinem, temperantiam. Aristoteles prudentiam omittit. nec enim uere separata quædam uirtus est, sed communicatur omnibus uirtutibus.

ideo dixit paulo ante, Ex quo existit rerum humanarum contemptio.

indagatio, atque inuentio ueri: eiusq; uirtutis hoc munus est proprium. ut enim quisque maxime perspicit, quid in re quaque uerissimum sit, quiq; & acutissime, & celerrime potest & uidere, & explicare rationem, is prudentissimus, & sapientissimus rite haberi solet. quocirca huic, quasi materia, quam tractet, & in qua uersetur, subiecta est ueritas. reliquis autem tribus uirtutibus necessitates propositæ sunt ad eas res parandas, tuendasq;, quibus actio uitæ continetur; ut societas hominum, coniunctioq; seruetur; & animi excellentia, magnitudoq; cum in augendis opibus, utilitatibusq; & sibi, & suis comparandis, tum multo magis in his ipsis despiciendis eluceat. Ordo autem, & constantia, & moderatio, & ea, quæ sunt his similia, uersantur in eo genere, ad quod adhibenda est actio quædam, non solum mentis agitatio. his enim rebus, quæ tractantur in uita, modum quendam adhibentes, & ordinem, honestatem, & decus conseruabimus. Ex quatuor autem locis, in quos honesti naturam, uimq; diuisimus, primus ille, qui in ueri cognitione consistit, maxime naturam attingit humanam. omnes enim trahimur, & ducimur ad cognitionis, & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulchrum putamus: labi autem, errare, nescire, & decipi, & malum, & turpe ducimus. In hoc genere & naturali, & honesto duo uitia uitanda sunt: unum, ne incognita pro cognitis habeamus, hisq; temere assentiamus: quod uitium effugere qui uolet, (omnes autem uelle debebunt) adhibebit ad considerandas res

ut ad damnum accedat infamia.

&

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

& tempus, & diligentiam. alterum est uitium, quòd quidam nimis magnum studium, multamq; operam in res obscuras, atque difficiles conferunt, easdemq; non necessarias. quibus uitiis declinatis, quod in rebus honestis, & cognitione dignis operæ, curæq; ponetur, id iure laudabitur: ut in astrologia C. Sulpicium, audiuimus; in geometria Sex. Pompeium, ipsi cognouimus; multos in dialectica, plures in iure ciuili. quæ omnes artes in ueri inuestigatione uersantur: cuius studio à rebus agendis abduci, contra officium est. uirtutis enim laus omnis in actione consistit: à qua tamen sæpe fit intermissio, multiq; dantur ad studia reditus: tum agitatio mentis, quæ nunquam acquiescit, potest nos in studijs cogitationis & sine opera nostra continere. omnis autem cogitatio, motusq; animi aut in consiliis capiendis de rebus honestis, & pertinentibus ad bene, beateq; uiuendum, aut in studijs scientiæ, cognitionisq; uersabitur. Ac de primo quidem officij fonte diximus. De tribus autem reliquis, latissime patet ea ratio, qua societas hominum inter ipsos, & uitæ quasi communitas continetur. cuius partes duæ sunt; iustitia, in qua uirtutis splendor est maximus, ex qua boni uiri nominantur; & huic coniuncta beneficentia, quam eandem uel benignitatem, uel liberalitatem appellare licet. Sed iustitiæ primum munus est, ut ne cui quis noceat, nisi lacessitus iniuria; deinde, ut communibus pro communibus utatur, priuatis autem ut suis. sunt autem priuata nulla natura, sed aut ueteri occupatione, ut qui quondam in uacua uenerunt;

Sulpicium, et Pompeium reprehendit, alterum, quòd in astrologia, alterum, quòd geometria nimium studii, operæq; posuerint.

quæ nos ab actione abducit. operam autem intelligit, cum legimus, scribimus, disputamus, audimus.

quæ in medium omnia protulit, unde paulo post.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

runt; aut uictoria, ut qui bello potiti sunt; aut lege, aut pactione, conditione, sorte. ex quo fit, ut ager Arpinas Arpinatum dicatur, Tusculanus Tusculanorum. similisq; est priuatarum possessionum descriptio. ex quo, quia suum cuiusque fit eorum, quæ natura fuerant communia; quod cuique obtigit, id quisque teneat. eo si quis sibi plus appetet, uiolabit ius humanæ societatis. sed quoniam (ut præclare scriptum est à Platone) non nobis solum nati sumus, sed ortus nostri partem patria, partem parentes uendicant, partem amici; atque (ut placet Stoicis) quæ in terris gignuntur, ad usum hominum omnia creari, homines autem hominum caussa esse generatos, ut ipsi inter se alii alius prodesse possent: in hoc naturam debemus ducem sequi, et communes utilitates in medium afferre, mutatione officiorum, dando, accipiendo, tum artibus, tum opera, tum facultatibus deuincire hominum inter homines societatem. Fundamentum autem iustitiæ est fides, id est dictorum, conuentorumq; constantia, et ueritas. ex quo, quanquam hoc uidebitur fortasse cuipiam durius, tamen audeamus imitari Stoicos, qui studiose exquirunt, unde uerba sint ducta, credamusq;, quia fiat quod dictum est, appellatam fidé. Sed iniustitiæ duo genera sunt; unum eorum, qui inferunt; alterum eorum, qui ab ijs, quibus infertur, si possint, non propulsant iniuriam. nam qui iniuste impetum in quempiam facit, aut ira, aut aliqua perturbatione incitatus; is quasi manus uiolenter uidetur afferre socio: qui autem non defendit, nec obsistit, si potest, iniuriæ,

quæ suá omnia omnibus communicat.

hoc etiam in epistola ad Tironē significat, lib. 16. fam.

iniuriæ, tam est in uitio, quàm si parentes, aut amicos, aut patriam deserat. Atque illæ quidem iniuriæ, quæ nocendi caussa de industria inferuntur, sæpe à metu proficiscuntur, cum is, qui alteri nocere cogitat, timet, ne, nisi id alteri fecerit, ipse aliquo afficiatur incommodo. maximam autem partem ad iniuriam faciendam aggrediuntur non nulli, ut adipiscantur ea, quæ concupierunt. in quo uitio latissime patet auaritia. expetuntur autem diuitiæ tum ad usus uitæ necessarios, tum ad perfruendas uoluptates. in quibus autem maior est animus, in his pecuniæ cupiditas spectat ad opes, & ad gratificandi facultatem: ut nuper M. Crassus negabat ullam satis magnam pecuniam esse ei, qui in rep. princeps uellet esse, qui suis fructibus exercitum alere non posset. Delectant etiam magnifici apparatus, uitæq; cultus cum elegantia, & copia. quibus rebus effectum est, ut infinita pecuniæ cupiditas esset. Nec uero rei familiaris amplificatio, nemini nocens, uituperanda est: sed fugienda semper iniuria. Maxime autem adducuntur plerique, ut eos iustitiæ capiat obliuio, cum in imperiorum, honorum, gloriæ ue cupiditatem inciderint. quod enim est apud Ennium,

quatuor legiones. hic enim erat exercitus populi R. uide in paradoxo 4.

Nulla sancta societas, nec fides regni est,

id latius patet. nam, quicquid eiusmodi est, in quo non possint plures excellere, in eo plerunque fit tanta contentio, ut difficillimum fit sanctam seruare societatem. declarauit id modo tempestas C. Cæsaris, qui omnia iura diuina, & humana peruertit propter

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

putauit enim se beatum fore op pressa rep. quod secus accidit.

eum, quem sibi ipse opinionis errore finxerat, principatum, est autem in hoc genere molestum, quòd in maximis animis, splendidissimis ingenijs plerunque existunt honoris, imperij, potentiæ, gloriæ cupiditates. quo magis cauendum est, ne quid in eo genere peccetur. Sed in omni iniustitia permultum interest; utrum perturbatione aliqua animi, quæ plerunque breuis est, & ad tempus, an consulto, & cogitato fiat iniuria. leuiora enim sunt ea, quæ repentino aliquo motu accidunt, quàm ea, quæ meditata, & præparata inferuntur. Ac de inferenda quidem iniuria satis dictum est. Prætermittendæ autem defensionis, deserendiq; officij plures solent esse caussæ. nam aut inimicitias, aut laborem, aut sumptus suscipere nolunt; aut etiam negligentia, pigritia, inertia, aut suis studiis, quibusdam ue occupationibus sic impediuntur, ut eos, quos tutari debeant, desertos esse patiantur. itaque uidendum est, ne non satis sit id, quod apud Platonem est in philosophos dictum; quòd in ueri inuestigatione uersentur, quodq; ea, quæ plerique uehementer expetunt, de quibus inter se digladiari solent, contemnant, & pro nihilo ducant, propterea iustos esse. nam dum alterum iustitiæ genus assequuntur, inferenda ne cui noceant iniuria; in alterum incidunt. discendi enim studio impediti, quos tueri debent, deserunt. itaque eos ne ad remp. quidem accessuros putat, nisi coactos. æquius autem erat id uoluntate fieri. nam hoc ipsum ita iustū est, quod recte fit, si est uoluntarium. Sunt etiam, qui, aut studio rei familiaris tuendæ, aut odio quodam hominum,

modeste dissentit à Platone, Philosophorum sententiam in politicis libris comprobante.

peruenit ad incurrit

beneficentia doctrinæ anteponenda.

num, suum se negocium agere dicant; ne facere cuiquam uideantur iniuriam. qui, dum altero iniustitiæ genere uacant, in alterum incurrunt: deserunt enim uitæ societatem, quia nihil conferunt in eam studij, nihil operæ, nihil facultatum. Quoniam igitur, duobus generibus iniustitiæ propositis, adiunximus caussas utriusque generis, easq́; res ante constituimus, quibus iustitia continetur; facile, quod cuiusque temporis officium sit, poterimus, nisi nosmetipsos ualde amabimus, iudicare. est enim difficilis cura rerum alienarum. quanquam Terentianus ille Chremes humani nihil à se alienum putat. sed tamen, quia magis ea percipimus, atque sentimus, quæ nobis ipsis aut prospera, aut aduersa eueniunt, quàm illa, quæ ceteris, quæ quasi longo interuallo interiecto uidemus; aliter de illis, ac de nobis, iudicamus. quocirca bene præcipiunt, qui uetant quicquam agere, quod dubites æquum sit, an iniquum. æquitas enim lucet ipsa per se, dubitatio autem cogitationem significat iniuriæ. sed incidunt sæpe tempora, cum ea, quæ maxime uidentur digna esse iusto homine, eoq́;, quem uirum bonum dicimus, commutantur, fiuntq́; contraria; ut, [illegible] reddere depositum, etiam ne furioso promissum facere, quæq́; pertinent ad ueritatem, & ad fidem, ea negare interdum, & non seruare, sit iustum. referri enim decet ad ea, quæ proposui in principio, fundamenta iustitiæ, primum, ut ne cui noceatur; deinde, ut communi utilitati seruiatur. ea cum tempore commutantur, commutatur officium, ut non semper sit

cum tamen faciant: quia uitæ societatem deserunt.

in comœdia Heaut.

minus illis consulere studemus quàm nobis.

locus, meo iudicio, mendosus.

noceretur enim furioso, si ei redderetur gladius depositus.

 idem.

idem. potest enim accidere promissum aliquod, & conuentum, ut id effici sit inutile: uel ei, cui promissum sit; uel ei, qui promiserit. nam si, ut in fabulis est, Neptunus, quod Theseo promiserat, non fecisset, Theseus filio Hippolyto non esset orbatus. ex tribus enim optatis, ut scribitur, hoc erat tertium, quod de Hippolyti interitu irátus optauit. quo impetrato, in maximos luctus incidit. nec promissa igitur seruanda sunt ea, quæ sint ijs, quibus promiseris, inutilia: nec si plus tibi noceant, quàm illi prosint, cui quidem promiseris, contra officium est, maius damnum anteponi minori. ut, si constitueris te cuipiam aduocatum in rem præsentem esse uenturum, atque interim grauiter ægrotare filius cœperit, non sit contra officium, non facere, quod dixeris; magisq; ille, cui promissum sit, ab officio discedat, si se destitutum queratur. Iam, illis promissis non standum esse, quis non uidet, quæ coactus quis metu, aut deceptus dolo promiserit? quæ quidem pleraque iure prætorio liberantur, non nulla legibus. Existunt etiam iniuriæ sæpe calumnia quadam, & nimis callida, & malitiosa iuris interpretatione. ex quo illud, Sũmmum ius, summa iniuria, factum est iam tritum sermone prouerbium. quo in genere etiam in rep. multa peccantur, ut ille, qui, cum triginta dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabatur agros, quòd dierum essent pactæ, non noctium induciæ. nec noster quidem probandus est, si uerum est, Q. Fabium Labeonem, seu quem alium, (nihil enim præter auditum habeo) arbitrum

quòd ab eo Phædram coniugem de interitu appellatam crederet, cum id à Phrædra, quæ se ab Hippolyto reiectam iniquissime ferret, fictum crimen esset.

ex Terentij Heaut.

suis quisque libentius utitur

trum

trum Nolanis, & Neapolitanis de finibus agri à senatu datum, cum ad locum uenisset, cum utrisque separatim locutum, ne cupide quid agerent, nec appeterent, atque ut regredi, quàm progredi, mallent: id cum utrique fecissent, aliquantum agri in medio relictum est: itaque illorum fines, sicut ipsi dixerant, terminauit: in medio relictum quod erat, populo R. adiudicauit. decipere hoc quidem, non iudicare est. quocirca in omni re fugienda est talis solertia. Sunt autem quædam officia etiam aduersus eos seruanda, à quibus iniuriam acceperis. est enim ulciscendi, & puniendi modus: atque haud scio, an satis sit eum, qui lacessierit, iniuriæ suæ pœnitere, ut ipse ne quid tale posthac committat, et ceteri sint ad iniuriam tardiores. Atque in rep. maxime conseruanda sunt iura belli. nam cum sint duo genera decertandi, unum per disceptationem, alterum per uim; cumq; illud proprium sit hominis, hoc belluarum, confugiendum est ad posterius, si uti non licet superiore. quare suscipienda quidem bella sunt ob eam caussam, ut sine iniuria in pace uiuatur: parta autem uictoria, conseruandi sunt ii qui non crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut maiores nostri Tusculanos, Aequos, Volscos, Sabinos, Hernicos in ciuitatem etiam acceperunt: at Carthaginem, & Numantiam funditus sustulerunt, nollem, Corinthum: sed credo illos secutos opportunitatem loci maxime, ne posset aliquando ad bellum faciendum locus ipse adhortari. mea quidem sententia, paci, quæ nihil habitura sit insidiarum, semper est consulendum. in quo si mihi

exemplis, quàm alienis. nã Plutarchus, homo græcus, ad Lacedæmoniũ Cleomenem hoc trãsfert in lib. Apophtegmatum.

utranque Scipio Aemilianus euerti, Corinthum Mummius.

obtemperatum esset, si non optimam, at aliquam remp. quæ nunc nulla est, haberemus. & cum ijs, quos ui deuiceris, consulendum est: tum ij, qui, armis positis, ad imperatorum fidē confugiunt, quamuis murum aries percusserit, recipiendi sunt. in quo tantopere apud nostros iustitia culta est, ut ij, qui ciuitates, aut nationes deuictas bello in fidem recepissent, earum pátroni essent more maiorum. ac belli quidem æquitas sanctissime fœciali populi R. iure perscripta est: ex quo intelligi potest, nullum bellum esse iustum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denunciatum ante sit, & indictum. Pompilius imperator tenebat prouinciam, in cuius exercitu Catonis filius tyro militabat. cum autem Pompilio uideretur unam dimittere legionē, Catonis quoque filium, qui in eadem legione militabat, dimisit: sed cum amore pugnandi in exercitu remansisset, Cato ad Pompilium scripsit, ut, si eum pateretur in exercitu remanere, secundo eum obligaret militiæ sacramento; quia, priore amisso, iure pugnare cum hostibus non poterat. adeo summa erat obseruatio in bello mouendo. Marci quidem Catonis senis est epistola ad Marcum filium, in qua scripsit se audisse eum missum factum esse à consule, cum in Macedonia bello Persico miles esset. monet igitur, ut caueat, ne prœlium ineat: negat enim ius esse, qui miles non sit, pugnare cum hoste. Equidem illud etiam animaduerto, quòd, qui proprio nomine perduellis esset, is hostis uocaretur, lenitate uerbi tristitiam rei mitigante. hostis enim apud maiores nostros is dicebatur,

quem

pacis auctorem inter Cæsarem et Pompeiū semper fuisse Ciceronem, ex ipsius epistolis intelligitur.

ut Siculorum Marcelli, Allobrogum Fabij.

hunc militasse cū Paullo Aemilio tradit Plut. in uita Catonis censorij. itaque legendū hic fortasse, pro Pōpilius, Paullus Aemilius: qui bellum Persicum consul administrauit: quod hic infra pátet.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quem nunc peregrinum dicimus: indicant duodecim tabulæ, AVT status dies cum hoste, itemq;, ADVERSVS hostem æterna auctoritas. quid ad hanc mansuetudinem addi potest, eum, qui cum bella geras, tam molli nomine appellare? quanquam id nomen durius efficit iam uetustas: à peregrino enim recessit, & proprie in eo, qui contra ferret arma, remansit. Cum uero de imperio decertatur, belloq; quæritur gloria, caussas omnino subesse tamen oportet easdem, quas dixi paulo ante iustas caussas esse bellorum. sed ea bella, quibus imperii gloria proposita est, minus acerbe gerenda sunt. ut enim, cum ciuiliter contendimus, aliter, si est inimicus, aliter, si competitor; cum altero certamen honoris, & dignitatis est, cum altero capitis, & famæ: sic cum Celtiberis, cum Cimbris bellum ut cum inimicis, gerebatur, uter esset, non uter imperaret; cum Latinis, Sabinis, Samnitibus, Pœnis, Pyrrho de imperio dimicabatur. Pœni fœdifragi, crudelis Annibal, reliqui iustiores. Pyrrhi quidem de captiuis reddendis illa præclara sententia est.

in foro, ad indices, cũ inimico: in campo Martio, populi comitiis, cum cõpetitore, de honore adipiscendo.

Nec mi aurum posco, nec mi pretium dederitis:
Nec cauponantes bellum, sed belligerantes,
Ferro, non auro uitam cernamus utrique.
Vos ne uelit, an me regnare hera, quid ue ferat sors,
Virtute experiamur. & hoc simul accipe dictum:
Quorum uirtuti belli fortuna pepercit,
Eorundem me libertati parcere certum est.
Dono: ducite: doq; uolentibus cum magnis diis.

Pyrrhi bellum uersibus persecutus est Ennius.

regalis sane, & digna Aeacidârum genere senten-

ab Aeaco Pyrrhus, Iouis fi-

 tia.

lio, originem ducebat.

uide lib. III.

quod grauiβimum tulit, insomnia necatus

peccant enim, et contra iustitiam, et contra ueritatem.

exhaurietur enim fons liberalitatis.

tia. Atque etiam, si quid singuli, temporibus adducti, hosti promiserint, est in eo ipso fides seruanda: ut primo Punico bello Regulus captus à Pœnis, cum de captiuis commutandis Romam missus esset, iurassetq; se rediturum, primum, ut uenit, captiuos reddendos in senatu non censuit, deinde, cum retineretur à propinquis, & ab amicis, ad supplicium redire maluit, quàm fidem hosti datam fallere. Ac de bellicis quidem officiis satis dictũ est. Meminerimus autem, et aduersus infimos iustitiam esse seruandam. est autem infima conditio, et fortuna seruorum: quibus, non male præcipiunt, qui ita iubent uti, ut mercenariis ad operam exigendam, & iusta præbenda. Cum autem duobus modis, id est aut ui, aut fraude, fiat iniuria: fraus quasi uulpeculæ, uis leonis uidetur: utrunque alienissimum ab homine est, sed fraus odio digna maiore. Totius autem iniustitiæ nulla capitalior est, quàm eorum, qui tum, cum maxime fallunt, id tamẽ agunt, ut uiri boni esse uideãtur. De iustitia satis dictum est. Deinceps (ut erat propositum) de beneficentia, ac liberalitate dicatur. qua quidem nihil est naturæ hominis accommodatius: sed habet multas cautiones. uidendum est enim, primum, ne obsit benignitas & iis ipsis, quibus benigne uidebitur fieri, & ceteris: deinde, ne maior benignitas sit, quàm facultas: tum, ut pro dignitate cuique tribuatur: id enim est iustitiæ fundamentum; ad quam hæc referenda sunt omnia. nam & qui gratificantur cuipiam, quod obsit illi, cui prodesse uelle uideantur, non benefici, neque liberales, sed perniciosi assenta-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

sentatores iudicandi sunt; & qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia, ut si in suam rem aliena conuertant. sunt autem multi, et quidem cupidi splendoris, & gloriæ, qui eripiunt ab aliis, quod alii largiantur: hiq; arbitrantur se beneficos in suos amicos uisum iri, si locupletent eos quacunque ratione. id autem tantum abest ab officio, ut nihil magis officio possit esse contrarium. Videndum est igitur, ut ea liberalitate utamur, quæ prosit amicis, noceat nemini. quare L. Syllæ, & C. Cæsaris pecuniarum translatio à iustis dominis ad alienos nõ debet liberalis uideri. nihil enim est liberale, quod non sit idem iustum. Alter locus erat cautionis, ne benignitas maior esset, quàm facultates: quòd, qui benigniores uolunt esse, quàm res patitur, primum in eo peccant, quòd iniuriosi sunt in proximos: quas enim copias his & suppeditari æquius est, & relinqui, eas transferunt ad alienos. inest autem in tali liberalitate cupiditas rapiendi plerunque, & auferendi per iniuriam, ut ad largiendum suppetant copiæ. uidere etiam licet, plerosque, non tam natura liberales, quàm quadam gloria ductos, ut benefici uideantur, facere multa, quæ ab ostentatione proficisci magis, quàm à uoluntate, uideantur. talis autem simulatio uanitati est coniunctior, quàm aut liberalitati, aut honestati. Tertium est propositum, ut in beneficentia delectus esset dignitatis. in quo & mores eius erunt spectandi, in quem beneficium conferetur, & animus erga nos, & communitas, ac societas uitæ, & ad nostras utilitates officia ante collata.

qualis Catilina, sui profusus, alieni rapax.

Tria seruanda sunt in liberalitate.

hoc pro, deinde, subiunxit: quia dixerat, Primũ in eo peccant.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

que spectanda proposuit in liberalitate.

ta. Quæ ut concurrant omniã, optabile est: sin minus, plures caussæ, maioresq; ponderis plus habebunt. Quoniam autem uiuitur non cum perfectis hominibus, pleneq; sapientibus, sed cum iis, in quibus, præclare agitur, si sint simulacra uirtutis: etiam hoc intelligendum puto, neminem omnino esse negligendum, in quo aliqua significatio uirtutis appareat; colendum autem esse ita quenque maxime, ut quisque maxime uirtutibus his lenioribus erit ornatus, modestia, temperantia, ac ipsa, de qua iam multa dicta sunt, iustitia. nam fortis animus, & magnus in homine non perfecto, nec sapiente feruẽtior plerunque est: illæ uero uirtutes bonum uirum uidentur potius attingere. Atque hæc in moribus considerentur. De beneuolentia autem, quam quisque habeat erga nos, primum illud est in officio, ut ei plurimum tribuamus, à quo plurimum diligimur, sed beneuolentiam non adolescentulorum more, ardore quodã amoris, sed stabilitate potius, & constantia iudicemus. Sin erunt merita, ut non ineunda, sed referenda sit gratia: maior quædam cura adhibenda est. nullum enim officium referenda gratia magis necessarium est. quòd si ea, quæ acceperis utenda, maiore mẽnsura, si modo possis, iubet reddere Hesiodus: quidnam beneficio prouocati facere debemus? an non imitari agros fertiles, qui multo plus afferunt, quàm acceperunt? etenim si in eos, quos speramus nobis profuturos, non dubitamus officia conferre: quales in eos esse debemus, qui iam profuerunt? nam cum duo genera liberalitatis sint, unum dandi beneficii,

itaque tunc fortitudo non est uirtus. accedit enim ad temeritatem.

hoc idẽ uide expressum concinne in proœmio lib. de claris orat.

alterum

alterum reddendi: demus, nec ne, in nostra potestate est; non reddere uiro bono non licet, si modo id facere possit sine iniuria. Acceptorum autem beneficiorum sunt delectus habendi: nec dubium, quin maximo cuique plurimũ debeatur. in quo tamen in primis, quo quisque animo, studio, beniuolentia fecerit, ponderandum est. multi enim multa faciunt temeritate quadam, sine iudicio, uel modo, in omnes, uel repentino quodam, quasi uento, impetu animi incitati. quæ beneneficia æque magna non sunt habẽda, atque ea, quæ iudicio, considerate, constanterq; delata sunt. Sed in collocando beneficio, & in referenda gratia, si cetera paria sunt, hoc maxime officii est, ut quisque maxime opis indigeat, ita ei potissimum opitulari. quod contra fit à plerisque. à quo enim plurimum sperant, etiam si ille his non eget, tamen ei potissimum inseruiũt. Optime autem societas hominum, coniunctioq; seruabitur, si ut quisque erit coniunctissimus, ita in eum benignitatis plurimum conferetur. Sed, quæ naturæ principia sint communitatis, & societatis humanæ, repetendum altius uidetur. est enim primum, quod cernitur in uniuersi generis humani societate. eius autem uinculum est ratio, & oratio, quæ docendo, discendo, communicando, disceptando, iudicando conciliat inter se homines, coniungitq; naturali quadam societate. neque ulla re longius absumus à natura ferarum: in quibus inesse fortitũdinem sæpe dicimus, ut in equis, in leonibus, iustitiam, æquitatem, bonitatem non dicimus. sunt enim rationis, & orationis expertes. ac latissime quidem

reddere enim beneficium ita debet, ne quid iniuriæ committat.

quæ mercatura potius, quàm liberalitas, appellanda.

si uires, et animũ spectemus. quæ tamen fortitudo proprie

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

non est, rationis expers, et prudentiæ.

quidem patens hominibus inter ipsos, omnibus inter omnes societas hæc est. in qua omnium rerum, quas ad communem usum hominum natura genuit, est seruanda communitas, ut, quæ descripta sunt legibus, & iure ciuili, hæc ita teneantur, ut sit constitutum; è quibus ipsis cetera sic obseruentur, ut in Græcorum prouerbio est, amicorum omnia esse communia. omnia autem cõmunia hominum uidentur ea, quæ sunt generis eiusdem, quod ab Ennio positum in una re, transferri per multas potest:

hoc ipsum attingit in oratione pro Balbo.

Vt homo, qui erranti comiter monstrat uiam,
Quasi lumen de suo lumine accendat, facit,
Vt nihilo minus ipsi luceat, cum illi accenderit.

una enim ex re satis præcipitur, ut, quicquid sine detrimento possit commodari, id tribuatur cuique, uel ignoto. ex quo sunt illa communia, non prohibere aquam profluentem; pati, ab igne ignem capere, si quis uelit; consilium fidele deliberanti dare. quæ sunt ijs utilia, qui accipiunt, danti non molesta. quare & his utendum est, & semper aliquid ad communem utilitatem afferendum. Sed quoniam copiæ paruæ singulorum sunt; eorum autem, qui his egeant, infinita est multitudo: uulgaris liberalitas referenda est ad illum Ennij finem; Nihilo minus ut ipsi luceat: ut facultas sit, qua in nostros simus liberales.

quæ omnibus impertitur.

Gradus autem plures sunt societatis hominum. ut enim ab illa discedatur infinitate, propior est eiusdem gentis, nationis, linguæ, qua maxime homines coniunguntur: interius etiam est, eiusdem esse ciuitatis. multa sunt enim ciuibus inter se communia, forum,

qua omnibus omnes ratione, et oratione coniunguntur.

fana,

fana, porticus, uiæ, leges, iura, iudicia, suffragia, consuetudines præterea, & familiaritates, multæq; cum multis res, rationesq; contractæ. Arctior uero colligatio est, societas propinquorum: ab illa enim immensa societate humani generis, in exiguum, angustumq; concluditur. nam cum sit hoc natura commune omnium animantium, ut habeant libidinẽ procreandi; prima societas in ipso est coniugio, proxima in liberis, deinde una domus, communia omnia. id autem est principium urbis, et quasi seminariũ reip. Sequuntur fratrum coniunctiones, post consobrinorum, sobrinorumq;: qui cum una domo iam capi nõ possint, in alias domos, tanquã in colonias, exeunt. Sequuntur connubia, et affinitates: ex quibus etiam plures propinqui. quæ propagatio, & soboles, origo est rerump. sanguinis autem coniunctio, & beneuolentia deuincit caritate homines. magnum est enim, eadem habere monimenta maiorum, eisdem uti sacris, sepulcra habere communia. Sed omnium societatum nulla præstantior est, nulla firmior, quàm cum uiri boni, moribus similes, sunt familiaritate coniuncti. illud enim honestum, quod sæpe diximus, etiam si in alio cernimus, tamen nos mouet, atque illi, in quo id inesse uidetur, amicos facit. & quanquã omnis uirtus nos ad se allicit, facitq;, ut diligamus, in quibus ipsa inesse uideatur: tamen iustitia, & liberalitas id maxime efficit. nihil autem est amabilius, nec copulantius, quàm morum similitudo bonorum. in quibus enim eadem studia sunt, eædemq; uoluntates, in his fit, ut æque quisque altero

urbs enim ex domibus, resp. è ciuibus constat.

erãt enim et publica ciuitatis, et priuata cuiusque familiæ sacra.

ro delectetur, ac se ipso: efficiturq; id, quod Pythagoras uult in amicitia, ut unus fiat ex pluribus. Magna etiam illa communitas est, quæ conficitur ex beneficiis ultro citroq; datis, acceptisq;. quæ mutua, & grata dum sunt, inter quos ea sunt, firma deuinciuntur societate. Sed, cum omnia ratione, animoq; lustraueris, omnium societatum nulla est gratior, nulla carior, quàm ea, quæ cum rep. est unicuique nostrum. cari sunt parentes, cari liberi, propinqui, familiares: sed omnes omnium caritates patria una complexa est. pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere, si ei sit profuturus? quo est detestabilior istorum immanitas, qui lacerarunt omni scelere patriam, & in ea funditus delenda occupati & sũnt, et fuerunt. Sed si contentio quædam, & comparatio fiat, quibus plurimum tribuendum sit officij: principes sunt patria, & parentes; quorum beneficijs maxime obligati sumus: proximi liberi, totaq; domus, quæ spectat in nos solos, neque aliud ullum potest habere perfugium: deinceps bene conuenientes propinqui, quibus communis etiam plerunque fortuna est. quamobrem necessaria uitæ præsidia debentur ijs maxime, quos ante dixi: uita autẽ, uictusq; communis, consilia, sermones, cohortationes, consolationes, interdum etiam obiurgationes in amicis uigent maxime; estq; ea iucũdissima amicitia, quam similitudo morum coniugauit. Sed in his omnibus officijs tribuendis, uidendum erit, quid cuique maxime necesse sit, & quid quisque nobiscum, uel sine nobis aut possit consequi, aut non possit. ita non

sicuti ab aliis traditum est. nam ipse nihil scripsit.

de Cæsare dictum.

de M. Antonio, qui liberatam Cæsaris nece remp. rursus opprimere conabatur. quod ei denique successit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ijdem erunt necessitudinum gradus, qui et téporũm. suntq; officia, quæ alijs magis, quàm alijs, debeantur: ut, uicinum citius adiuueris in frugibus percipiendis, quàm aut fratrem, aut familiarem. at, si lis in iudicio sit, propinquum potius, & amicum, quàm uicinum defenderis. Hæc igitur, & talia circumspicienda sunt in omni officio: & consuetudo, exercitatioq; capienda, ut boni ratiocinatores officiorum esse possimus, & addendo, deducendoq; uidere, quæ reliqui summa fiat, ex quo, quantum cuique debeatur, intelligas. Sed, ut nec medici, nec imperatores, nec orãtores, quamuis artis præcepta perceperint, quicquam magna laude dignum sine usu, & exercitatione consequi possunt: sic officij conseruandi præcepta traduntur illa quidem, ut faciamus ipsi; sed rei magnitudo usum quoque, exercitationemq; desiderat. Atque ab ijs rebus, quæ sunt in iure societatis humanæ, quemadmodum ducatur honestum, ex quo ortum est officium, satis fere diximus. Intelligendum est autem, cum proposita sint genera quatuor, è quibus honestas, officiumq; manaret, splendidissimum uideri, quod animo mâgno, elatoq; humanasq; res despiciente factum sit. itaque in probris maxime in promptu est, si quid tale dici potest:

habenda temporis ratio quandoque maior est, quàm necessitudinis.

oratorem uidetur imperatori anteponere in proœmio lib. I. de orat.

fortitudinis descriptio, et laus.

Vos etenim iuuenes animum geritis muliebrem,
Illaq; uirgo uiri: & , si quid huiusmodi:
Salmâci da spolia sine sanguine, & sudore.

contraq; in laudibus; quæ magno animo, & fortiter, excellenterq; gesta sunt, ea nescio quo modo quasi

femina nomen uiro tribuit probri gratia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſi pleniore ore laudamus. hinc rhetorum campus de Marathone, Salamine, Platæis, Thermopylis, Leuctris, Stratocle: hinc noſter Cocles, hinc Decij, hinc Cn. & P. Scipiones, hinc M. Marcellus, innumerabilesq; alij: maximeq; ipſe populus R. animi magnitudine excellit. Declaratur autem ſtudium bellicæ gloriæ, quòd ſtatuas quoque uidemus ornatu fere militari. Sed ea animi elatio, quæ cernitur in periculis, & laboribus, ſi iuſtitia uacat, pugnatq; non pro ſalute communi, ſed pro ſuis commodis, in uitio eſt. non enim modo id uirtutis non eſt, ſed potius immanitatis, omnem humanitatem repellentis. itaque probe definitur à Stoicis fortitudo, cum eam uirtutem eſſe dicunt propugnantem pro æquitate. quocirca nemo, qui fortitudinis gloriam conſecutus eſt, inſidijs, & malitia laudem eſt adeptus. nihil enim honeſtum eſſe poteſt, quod iuſtitia uacat. præclarum igitur Platonis illud: Non ſolum, inquit, ſcientia, quæ eſt remota à iuſtitia, calliditas potius, quàm ſapientia, eſt appellanda; uerum etiam animus paratus ad periculum, ſi ſua cupiditate, non utilitate communi impellitur, audaciæ potius nomen habeat, quàm fortitudinis. itaque uiros fortes, & magnanimos, eoſdem bonos, & ſimplices, ueritatis amicos, minimeq; fallaces eſſe uolumus. quæ ſunt ex media laude iuſtitiæ. Sed illud odioſum eſt, quòd in hac elatione, & magnitudine animi facillime pertinacia, & nimia cupiditas principatus innaſcitur. ut enim apud Platonem eſt, omnem morem Lacedæmoniorum inflammatum eſt cupiditate uincendi: ſic, ut quiſ-

enumerat, qui mortis diſcrimē forti animo adierint.

quæ commune commodum, nō priuatum, ſpectat.

quod fortitudinis principium uidetur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ut quisque animi magnitudine maxime excellit, ita maxime uult princeps omnium esse, uel potius solus esse. difficile autem est, cum præstare omnibus concupieris, seruare æquitaté, quæ est iustitiæ maxime propria. ex quo fit, ut neque disceptatione uinci se, nec ullo publico, ac legitimo iure patiantur. existuntq; in rep. plerunque largitores, & factiosi, ut opes quammaximas consequantur, & sint ui potius superiores, quàm iustitia pares. sed quo difficilius, hoc præclarius. nullum enim est tempus, quod iustitia uacare debeat. fortes igitur, & magnanimi sunt habendi, nõ qui faciunt, sed qui propulsant iniuriam. uera autem, & sapiens animi magnitudo honestum illud, quod maxime natura sequitur, in factis positum, non in gloria iudicat, principemq; esse maeult, quàm uideri. etenim qui ex errore imperitæ multitudinis pendet, hic in magnis uiris non est habendus. Facillime autem ad res iniustas impellitur, ut quisque est altissimo animo & gloriæ cupido. qui locus est sane lubricus: quòd uix inuenitur, qui, laboribus susceptis, periculisq; aditis, non, quasi mercedem rerum gestarum, desideret gloriam. Omnino fortis animus, & magnus duabus rebus maxime cernitur: quarum una in rerum externarum despicientia ponitur, cum persuasum sit, nihil hominem, nisi quod honestum, decorumq; sit, aut admirari, aut optare, aut expetere oportere, nulliq; neque homini, neque perturbationi animi, nec fortunæ succumbere. altera est res, ut cum ita sis affectus animo, ut supra dixi, res geras magnas illas quidem, et maxime utiles,

potentiam, non diuitias.

Græci, δύσκολα τὰ καλά.

ex quo facile erat. itaque uirtus ipsa per se, nõ uulgi laude, æstimanda.

quam sæpe, neglecta æquitate, appetimus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

fed, ut uehementer arduas, plenasq; laborum, & periculorum, tum caussa uitæ, tum multarum rerũ, quæ ad uitam pertinent. harum rerũ duarum splẽdor omnis, & amplitudo est, addo etiam utilitatem, in posteriore: caussa autem, & ratio efficiens magnos uiros est in priore. in eo enim est illud, quod excellentes animos, & humana contemnentes facit. id autem ipsum cernitur in duobus, si & solum id, quod honestum sit, bonum iudices; & ab omni animi perturbatione liber sis. nã & ea, quæ eximia plerisque, & præclara uidentur, parua ducere, eaq; ratione stabili, firmaq; contemnere, fortis animi, magniq; dicendum est: et ea, quæ uidentur acerba, quæ multa, & uaria in hominum uita, fortunaq; uersantur, ita ferre, ut nihil à statu naturæ discedas, nihil à dignitate sapientis, robusti animi est, magnæq; constantiæ. nõn est autem consentaneum, qui metu non frangatur, eũ frangi cupiditate; nec, qui inuictum se à labore præstiterit, uinci à uoluptate. quamobrẽ et hæc uitanda sunt, et pecuniæ fugienda cupiditas. nihil enim est tã angusti animi, tamq; parui, quàm amare diuitias: nihil honestius, magnificentius, quàm pecuniã contemnere, si non habeas; si habeas, ad beneficentiam, liberalitatemq; conferre. Cauenda est etiam gloriæ cupiditas, ut supra dixi. eripit enim libertatem, pro qua magnanimis uiris omnis debet esse contentio. Nec uero imperia expetenda, ac potius non accipienda interdum, aut deponenda non nunquam. Vacandum autem est omni animi pertubatione, tum cupiditate, & metu, tum etiam ægritudine,

non inani aliquo studio.

concludit, qui fortis sit, eundem esse temperantem.

ut Sylla dictaturam. ex quo illum postea C. Cæsar, litte-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

dine, & uoluptate animi, & iracundia, ut tranquillitas animi adsit, & securitas, quæ afferat tum constantiam, tum etiam dignitatem. multi autem & sunt, & fuerunt, qui eam, quam dico, tranquillitatem expetentes, à negocijs publicis se remouerũt, ad ociumq; perfugerunt. in his & nobilissimi philosophi, longeq; principes, & quidam homines seueri, & graues nec populi, nec principum mores ferre potuerunt: uixeruntq; non nulli in agris, delectati re sua familiari. his idem propositum fuit, quod & regibus, ut ne qua re egerent, ne cui parerent, libertate uterentur, cuius proprium est sic uiuere, ut uelis. Quare, cum hoc commune sit potentiæ cupidorum cum ijs, quos dixi, ociosis: alteri se adipisci id posse arbitrantur, si opes magnas habeant; alteri, si contenti sint & suo, & paruo. in quo quidem neutrorum omnino contemnenda est sententia: sed & facilior, & tutior, & minus alijs grauis, aut molesta uita est ociosorum: fructuosior autem hominũm generi, et ad claritatem, amplitudinemq; aptior eorum, qui se ad remp. & ad magnas res gerendas accommodauerunt. quapropter & his forsitan concedendum sit remp. non capessentibus, qui excellenti ingenio, doctrinæ sese dediderunt; & ijs, qui aut ualetudinis imbecillitate, aut aliqua grauiore caussa impediti, à rep. recesserunt, cum eius administrandæ potestatem alijs, laudemq; concederent. quibus autem talis nulla est caussa, si despicere se dicant ea, quæ plerique admirentur, imperia, & magistratus, his non modo non laudi, uerumetiam uitio dandum puto. quorum

ras nescisse, cauillatus est, dictator ipse perpetuus.

ergo præstãtior. non enim nobis tantum ipsis nati sumus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

rum iudicium in eo, quòd gloriã contemnant, & pro nihilo putent, difficile factu est non probare: sed uidentur labores, & molestias tum offensionum, tum repulsarum, quasi quandam ignominiam, timere, & infamiam. sunt enim, qui in rebus contrarijs parum sibi constent; uoluptatem seuerissime contemnant, in dolore sint molliores; gloriam negligant, frangantur infamia: atque ea quidem non satis constanter. Sed ijs, qui habent à natura adiumenta rerum gerendarum, abiecta omni cunctatione adipiscendi magistratus sunt, & gerenda resp. est. nec enim aliter aut regi ciuitas, aut declarari animi mãgnitudo potest. Capessentibus autem remp. nihil minus quàm philosophis, haud scio an magis etiam, & magnificentia, & despicientia adhibenda est rerum humanarum, quam sæpe dico, & tranquillitas animi, atque securitas: si quidem nec anxij futuri sunt, & cum grauitate, constantiaq; uicturi. quæ eo faciliora sunt philosophis, quo minus patent multa in eorum uita, quæ fortuna feriat; & quo minus multis rebus egent; & quia, si quid aduersi eueniat, tam grauiter cadere non possunt. quocirca non sine caussa maiores motus animorum concitantur: maioraq; efficienda remp. gerentibus, quàm quietis. quo magis his & magnitudo animi est adhibenda, & uacuitas ab angoribus. Ad rem gerendam autem qui accedit, caueat, ne id modo consideret, quàm illa res honesta sit; sed etiam, ut habeat efficiendi facultatem. in quo ipso considerandum est, ne aut temere desperet propter ignauiam, aut nimis confidat

non enim amanda gloria, sed id unde oritur gloria, honestum, et uirtus.

quæ nõ in ociosa uita, sed in rebus gerendis perspicitur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

fidat propter cupiditatem. in omnibus autem negocis prius, quàm aggrediare, adhibenda est præparatio diligens. Sed cũ plerique arbitrẽtur res bellicas maiores esse, quàm urbanas; minuenda est hæc ópinio. multi enim bella sæpe quæsiuerunt propter gloriæ cupiditatem: atque in magnis animis, ingeniisq́; id plerunque contingit, eoq́; magis, si sunt ad rem militarem apti, et cupidi bellorum gerendorum. uere autem si uolumus iudicare, multæ res extiterunt, urbanæ maiores, clarioresq́;, quàm bellicæ. quamuis enim Themistocles iure laudetur, & sit eius nomen, quàm Solonis, illustrius; citeturq́; Salamis clarissimæ testis uictoriæ, quæ anteponatur consilio Solonis, ei, quo primum constituit Ariopagitas: non minus præclarum hoc, quàm illud iudicandum est. illud enim semẽl profuit, hoc semper proderit ciuitati: hoc consilio leges Atheniensium, hoc maiorum instituta seruantur. et Themistocles quidem nihil dixerit, in quo ipse Ariopagum adiuuerit: at ille adiuuit Themistoclem. est enim bellum gestum consilio senatus eius, qui à Solone erat constitutus. licet eadem de Pausania, Lysandroq́; dicere. quorum rebus gestis quanquam imperium Lacedæmoniorum dilatatum putatur: tamen ne minima quidem ex parte Lycurgi legibus, & disciplinæ conferendi sunt: quin etiam ob has ipsas caussas & paratiores habuerunt exercitus, & fortiores. Mihi quidem neque, pueris nobis, M. Scaurus C. Mario, neque, cum uersaremur in rep. Q. Catulus Cn. Pompeio cedere uidebatur. parua enim sunt foris arma, nisi est consilium domi. nec

tempus hoc diiudicat. modo enim bellicæ excellunt, modo urbanæ.

Persis Græcia pulsis, ac trucidatis.

utriq; præstitit Agesilaus: sed ab illis dilatatum magis imperium est.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

minor, Paulli filius.

plus Africanus, singularis & uir, & imperator, in excidenda Numantia reip. profuit, quàm eodem tempore P. Nasica priuatus, cum Ti. Gracchum interemit. quanquam hæc quidem res non solum ex domestica est ratione: attingit enim & bellicam, quoniam ui, manuq; confecta est. sed tamen id ipsum gestum est consilio urbano, sine exercitu. Illud autem optimum est, in quo me inuadi solere ab inuidis, & improbis audio:

tribunum pl. perniciosas reip. leges ferentem.

Cedant arma togæ: concedat laurea linguæ.

ut enim alios omittã, nobis remp. gubernantibus nõne togæ arma cessere? neque enim in rep. periculum fuit grauius unquam, nec maius ociũm. ita consiliis, diligentiaq; nostra celeriter de manibus audacissimorum ciuium delapsa arma ipsa ceciderunt. quæ res igitur gesta est unquam in bello tanta? quis triumphus conferendus? licet enim, Marce fili, apud te gloriari, ad quem & hereditas huius gloriæ, & factorum imitatio pertinet. mihi quidem certe, uir abundans bellicis laudibus, Cn. Pompeius, multis audientibus, hoc tribuit, ut diceret, frustra se tertium triũmphũ deportaturum fuisse, nisi meo in rep. beneficio, ubi triumpharet, esset habiturus. Sunt ergo domesticæ fortitudines nõ inferiores militaribus: in quibus plus etiam, quàm in his, operæ, studiiq; ponendum est. omnino enim illud honestum, quod ex animo excelso, magnificoq; quærimus, animi efficitur, non corporis uiribus. exercendum tamen est corpus, et ita afficiendum, ut obedire consilio, rationiq; possit in exequendis negociis, et in labore tolerando. honestum

coniuratione oppressa.

Mithridate, et Tigrane uictis.

autem id, quod exquirimus, totum eſt poſitum in animi cura, & cogitatione. in quo non minorem utilitatem afferunt, qui togati reip. præſunt, quàm qui bella gerunt. itaque eorum conſilio ſæpe aut non ſuſcepta, aut confecta bella ſunt, non nunquam etiam illata, ut M. Catonis conſilio bellum tertium Punicum: in quo etiam mortüi ualuit auctoritas. quare expetenda quidem magis eſt decernendi ratio, quàm decertandi fortitudo: ſed cauendum, ne id bellandi magis fuga, quàm utilitatis ratione, faciamus. Bellum autem ita ſuſcipiatur, ut nihil aliud, niſi pax quæſita uideatur. fortis uero animi, & conſtantis eſt, non perturbari in rebus aſperis, nec tumultuantem de gradu deiici, ut dicitur; ſed præſentis animi uti conſilio, nec à ratione diſcedere. quanquam hoc animi, illud etiam ingenii magni eſt, præcipere cogitatione futura, & aliquanto ante conſtituere, quid accidere poſſit in utranque partem; & quid agendum ſit, cum quid euenerit; nec committere aliquid, ut aliquando dicendum ſit, non putaram. hæc ſunt opera magni animi, & excelſi, & prudentia, conſilioq; fidentis. temere autem in acie uerſari, & manu cum hoſte confligere, immane quiddam, & belluarum ſimile eſt. ſed, cum tempus eſt, neceſſitasq; poſtulat, decertandum manu eſt, & mors ſeruituti, turpitudiniq; anteponenda. De euertendis autem, diripiendisq; urbibus ualde illud conſiderandum eſt, ne quid temere, ne quid crudeliter fiat. idq; eſt uiri magnanimi, rebus agitatis punire ſontes, multitudinem conſeruare, in omni fortuna recta, atque honeſta retinere.

cum actum eſt, Catone iã mortuo, de Carthagine euertenda.

uiribus, non ratione, utentium

accurate examinatis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

nere. ut enim sunt, quemadmodum supra dixi, qui urbanis rebus bellicas anteponunt: sic reperias multos, quibus periculosa, & callida consilia quietis cogitationibus splendidiora, & maiora uideantur. nunquam omnino periculi fuga committendum est, ut imbelles, timidiq; uideamur: sed fugiendum etiam illud, ne offeramus nos periculis sine caussa. quo nihil potest esse stultius. quapropter in adeundis periculis consuetudo imitanda medicorum est, qui leuiter ægrotantes leuiter curant; grauioribus autem morbis periculosas curationes, & ancipites adhibere coguntur. quare in tranquillo tempestatem aduersam optare, dementis est; subuenire autem tempestati quauis ratione, sapientis, eoq; magis, si plus adipiscare re explicata boni, quàm addubitata mali. Periculosæ autem rerum actiones partim iis sunt, qui eas suscipiunt; partim reip. itemq; alii de uita, alii de gloria, & beneuolentia ciuium in discrimen uocantur. promptiores igitur debemus esse ad nostra pericula, quàm ad communia, dimicareq; paratius de honore, & gloria, quàm de ceteris commodis. inuenti autem multi sunt, qui non modo pecuniam, sed uitam etiam profundere pro patria parati essent; iidem gloriæ iacturam ne minimam quidem facere uellent, ne rep. quidem postulante: ut Callicratidas, qui, cum Lacedæmoniorum dux esset Peloponnesiaco bello, multaq; fecisset egregie, uertit ad extremũ omnia cum consilio non paruit eorum, qui classem ab Arginusis remouendam, nec cum Atheniensibus dimicandum putabant. quibus ille respondit; Lacedæmonios,

quo distinguitur à fortitudine temeritas.

quæ uel salutẽ, uel interitum afferant.

libenter et à Græcis et à nobilißimis Græciæ populis exẽpla sumit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

monios, claſſe illa amiſſa, aliam parare poſſe; ſe fugere ſine ſuo dedecore non poſſe. atque hæc quidem Lacedæmoniis plaga mediocris fuit, illa peſtifera, qua, cum Cleombrotus, inuidiam timens, temere cum Epaminōda conflixiſſet, Lacedæmoniorum opes corruerunt. quanto Q. Maximus melius: de quo Ennius:

Vnus homo nobis cunctando reſtituit rem:
Non ponebat enim rumores ante ſalutem.
Ergo magiſq; magiſq; uiri nunc gloria claret.

hunc uerſum Virgilius in librum VI. trāſtulit, ut alios alibi ex ueteribus poetis.

quod genus pecandi uitandum eſt etiam in rebus urbanis. ſunt enim, qui quod ſentiunt, etiam ſi optimum ſit, tamen inuidiæ metu non audent dicere. Omnino, qui reip. præfuturi ſunt, duo Platonis præcepta teneant; unum, ut utilitatem ciuium ſic tueantur, ut, quicquid agunt, ad eam referant, obliti commodorum ſuorum: alterum, ut totum corpus reip. curent; ne, dum partem aliquam tuentur, reliquas deſerant. ut enim tutela, ſic procuratio reip. ad utilitatem eorum, qui commiſſi ſunt, non ad eorum, quibus commiſſa, gerenda eſt. qui autem parti ciuium conſulunt, partem negligunt, rem pernicioſiſſimam in ciuitatem inducunt, ſeditionem, atque diſcordiam. ex quo euenit, ut alii populares, alii ſtudioſi optimi cuiuſque uideantur, pauci uniuerſorum. hinc apud Athenienſes magnæ diſcordiæ ortæ, in noſtra rep. nō ſolum ſeditiones, ſed peſtifera etiam bella ciuilia. quæ grauis & fortis ciuis, in rep. dignus principatu, fugiet, atque oderit, tradetq; ſe totum reip. neque opes, aut potentiam conſectabitur, totamq; eam ſic tuebitur,

qui dicuntur optimates: de quibus multa in oratione pro Sextio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

bitur, ut omnibus consulat. nec uero criminibus falsis in odium aut inuidiam quenquam uocabit: omninoq; ita iustitiæ, honestatiq; adhærescet, ut, dum eam conseruet, quamuis grauiter offendat, mortem appetat potius, quàm deserat illa, quæ dixi. Miserrima est omnino ambitio, honorumq; contentio: de qua præclare apud eundem est Platonem: similiter facere eos, qui inter se contenderent, uter potius remp. administret, ut, si nautæ certarent, quis eorum potissimum gubernaret. idemq; præcepit, ut eos aduersarios existimemus, qui arma contra ferant; non eos, qui suo iudicio tueri remp. uelint: qualis fuit inter P. Africanum, et Q. Metellum sine acerbitate dissensio. Nec uero audiendi, qui grauiter irascendum inimicis putãt, idq; magnanimi, et fortis uiri esse cẽsent. nihil enim laudabilius, nihil magno, & præclaro uiro dignius placabilitate, atque clementia. In liberis uero populis, & iuris æquabilitate, exercenda etiam est facilitas, et altitudo animi quæ dicitur: ne, si irascamur aut intempestiue accedentibus, aut impudenter rogantibus, in morositatem inutilem, et odiosam incidamus. & tamen ita probanda est mansuetudo, atque clementia, ut adhibeatur, reip. caussa, seueritas, sine qua administrari ciuitas non potest. Omnis autem & animaduersio, & castigatio contumelia uacare debet, neque ad eius, qui punit aliquem, aut uerbis castigat, sed ad reip. utilitatem referri. Cauendum est etiam, ne maior pœna, quàm culpa sit; &, ne iisdem de caussis alii plectantur, alii ne appellentur quidem. Prohibenda autem maxime

eodem anno, Africanus ex Africa, Metellus ex Macedonia, triumpharunt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

me eſt ira in puniendo. nunquam enim, iratus qui accedet ad pœnam, mediocritatem illam tenebit, quæ eſt inter nimium, & parum: quæ placet Peripateticis & recte placet, modo ne laudarent iracundiam, & dicerent útiliter à natura datam. illa uero omnibus in rebus repudianda eſt: optandumq́; , ut ij, qui præſunt reip. legum ſimiles ſint: quæ ad puniendum non iracundia, ſed æquitate ducuntur. Atque etiã in rebus proſperis, & ad uoluntatem noſtram fluentibus, ſuperbiam magnopere, faſtidiũm, arrogantiamq́; fugiamus. nam ut aduerſas res, ſic ſecundas immoderate ferre, leuitatis eſt: præclaraq́; eſt æquabilitas in omni uita, & idem ſemper uultus, eademq́; frons: ut de Socrate, item de Caio quoque Lælio accepimus. Philippum quidem, Macedonum regem, rebus geſtis, & gloria ſuperatum à filio, facilitate uero, & humanitate uideo ſuperiorem fuiſſe. itaque alter ſemper magnus, alter ſæpe turpiſſimus fuit. ut recte præcipere uideantur, qui monent, ut, quanto ſuperiores ſimus, tanto nos ſummisſius geramus. Panætius quidem auditorem Africanum, & familiarem ſuum ſolitum ait dicere: ut equos, propter crebras contentiones prœliorum ferocitate exultãtes, domitoribus tradere ſoleant, ut his facilioribus poſſint uti; ſic homines, ſecundis rebus effrænatos, ſibiq́; præfidentes, tanquam in gyrum rationis, & doctrinæ duci oportere, ut perſpicerent rerum humanarum imbecillitatem, uarietatemq́; fortunæ. Atque etiam in ſecundiſſimis rebus maxime eſt utendum conſilio amicorum: hisq́; etiam maior, quàm ante, tribuenda

ſi tantum ob egregias res iraſceremur.

cum omnia, quæ uidentur eſſe infra noſtram fortunam, faſtidio quodam reijcimus.

et cogitando, et diſcendo. nominauit enim rationem, et doctrinam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

buenda est auctoritas. ijsdemq; temporibus cauendum est, ne assentatoribus patefaciamus aures, nec adulari nos sinamus. in quo falli facile est. tales enim nos esse putamus, ut iure laudemur: ex quo nascuntur innumerabilia peccata; cum homines, inflati opinionibus, turpiter irridentur, & in maximis uersantur erroribus. Sed hæc quidem hactenus. Illud autem sic est iudicandum, maximas geri res, & maximi animi ab ijs, qui remp. regant; quòd eorum administratio latissime pateat, ad plurimosq; pertineat: esse autem magni animi, et fuisse multos, etiam in uita ociosa, qui aut inuestigarent, aut conarentur magna quædam, seseq; suarum rerum finibus continerent; aut interiecti inter philosophos, & eos, qui remp. administrarent, delectarentur rẽ sua familiari, non eam quidem omni ratione exaggerantes, neque excludentes ab eius usu suos, potiusq; & amicis impartientes, & reip. si quando usus esset. quæ primum bene parata sit, nulloq; turpi quæstu, neque odioso: tum, quamplurimis, modo dignis, se utilem præbeat: deinde, augeatur ratione, diligentia, parsimonia: nec libidini potius, luxuriæq;, quàm liberalitati, & beneficentiæ, pateat. hæc præscripta seruantem licet magnifice, grauiter animoseq; uiuere, atque etiam simpliciter, fideliter, uitæq; hominum amice. Sequitur, ut de illa reliqua parte honestatis dicendum sit, in qua uerecundia, &, quasi quidam ornatus uitæ, temperantia, & modestia, omnisq; sedatio perturbationum animi, & rerum modus cernitur. hoc loco continetur, id, quod dici lati-

quam philosophi non curant.

tria maxime præcipiuntur in re familiari.

temperantia, de ijs uirtutibus, unde manat honestum, quarta.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ne decorum potest: græce enim πρέπον dicitur. huius uis est ea, ut ab honesto non queat separari. nam &, quod decet, honestum est: &, quod honestum est, decet, qualis autem differentia sit honesti, & decori, facilius intelligi, quàm explanari potest. quicquid enim est, quod deceat, id tum apparet, cum antegressa est honestas. itaque non solum in hac parte honestatis, de qua hoc loco disserendum est, sed etiam in tribus superioribus, quid deceat, apparet. nam et ratione uti, atque oratione prudenter; & agere, quod agas, considerate; omniq; in re, quid sit ueri, uidere, & tueri decet: contraq; falli, errare, labi, decipi, tam dedecet, quàm delirare, & mente captum esse. Et iusta omnia decora sunt; iniusta omnia contra, ut turpia, sic indecora. Similis est ratio fortitudinis. quod enim uiriliter, animoq; magno fit, id dignum uiro, & decorum uidetur: quod contra, id ut turpe, sic indecorum. quare pertinet quidem ad omnem honestatem hoc, quod dico, decorum, & ita pertinet, ut non recondita quadam ratione cernatur, sed sit in promptu. est enim quiddam, idq; intelligitur in omni uirtute, quod deceat: quod cogitatione magis à uirtute potest, quàm re separari. ut enim uenustas, & pulchritudo corporis secerni non potest à ualetudine: sic hoc, de quo loquimur, decorum, totum quidem illud est cum uirtute confusum, sed mente, & cogitatione distinguitur. Est autem eius descriptio duplex. nam & generale quoddam decorum intelligimus, quod in omni honestate uersatur; & aliud huic subiectum, quod pertinet

iustitia, fortitudine, prudentia.

decorum cum omni uirtute cõfusum est.

decori descriptio duplex.

net ad singulas partes honestatis. atque illud superius sic fere definiri solet: decorum id esse, quod consentaneum sit hominis excellentiæ in eo, in quo natura eius à reliquis animantibus differat. Quæ autem pars subiecta generi est, eam sic definiunt, ut id decorum esse uelint, quod ita naturæ consentaneum sit, ut in eo moderatio, & temperantia appareat cum specie quadam liberali. hæc ita intelligi à philosophis, possumus existimare ex eo decoro, quod poetæ sequũtur: de quo alio loco plura dici solent. sed tum seruare illud poetas dicimus, quod deceat, cum id, quod quaque persona dignum est, & fit, & dicitur: ut, si aut Aeacus, aut Minos diceret,

argumentum à minori. nam si poetæ, multo magis philosophi.

ODERINT, dummetuant; aut,

NATIS sepulcrum ipse est parens;

indecorum uideretur, quòd eos fuisse iustos accepimus. at, Atreo dicente, plausus excitantur: est enim digna persono oratio. sed poetæ, quid quenque deceat, ex persona iudicabunt: nobis autem personam imposuit ipsa natura, magna cum excellentia, præstantiaq; animantium reliquorum. quocirca poetæ in magna uarietate personarum, etiam uitiosis quid conueniat, & quid deceat, uidebunt. nobis autem cum à natura constantiæ, moderationis, temperantiæ, uerecundiæ partes datæ sint; cumq; eadem natura doceat non negligere, quemadmodum nos aduersus homines geramus: efficitur, ut & illud, quod ad omnem honestatem pertinet, decorum, quàm late fusum sit, appareat, & hoc, quod spectatur in unoquoque genere uirtutis. ut enim pulchritudo corporis

Thyestes: cui filium epulandum frater Atreus apposuit. uide Senecam in Thyeste, et Horatium in arte poetica.

pulchritudinis definitio.

ris apta compositione membrorum mouet oculos, & delectat hoc ipso, quòd inter se omnes partes cum quodam lepore consentiunt: sic hoc decorum, quod elucet in uita, mouet approbationem eorum, quibuscum uiuitur, ordine, & constantia, moderatione dictorum omnium, atque factorum. adhibenda est igitur quædam reuerentia aduersus homines, & optimi cuiusque, & reliquorum. nam negligere, quid de se quisque sentiat, non solum arrogantis est, sed etiam omnino dissoluti. Est autem, quod differat in omni ratione habenda, inter iustitiam, & uerecundiam. iustitiæ partes sunt, non uiolare homines: uerecundiæ, non offendere: in quo maxime perspicitur uis decori. His igitur expositis, quale sit id, quod decere dicimus, intellectum puto. Officium autem, quod ab eo ducitur, hanc primum habet uiam, quæ deducit ad conuenientiá conseruationemq; naturæ: quam si sequemur ducem, nunquam oberrabimus; sequemurq; & id, quòd acutum & perspicax natura est, & id, quòd ad hominum societatem accommodatum; & id, quòd uehemens, atque forte. sed maxima uis decori in hac inest parte, de qua disputamus. neque enim solum corporis, qui ad naturam apti sunt, sed multo etiam magis animi motus probandi, qui item ad naturam accommodati sunt. Duplex est enim uis animorum, atque naturæ. una pars in appetitu posita est; quæ est ὁρμὴ græce; quæ hominem huc, & illuc rapit: altera in ratione; quæ docet, & explanat, quid faciendú, fugiendumq; sit. ita fit, ut ratio præsit, appetitus uero obtemperet. Omnis auté actio uacare debet

Iustitia, et uerecundia in quo differant.

tres uirtutes significat, prudentiam, iustitiam, fortitudinem: quas hoc ipso ordine iam attigit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

debet temeritate, et negligentia; nec uero agere quicquam, cuius non posſis cauſſam probabilem reddere. hæc eſt enim fere deſcriptio officij. Efficiendum autem eſt, ut appetitus rationi obediant, eamq; neque præcurrant, nec propter pigritiam, aut ignauiam deſerant; ſintq; tranquilli, atque omni perturbatione animi careant. ex quo elucebit omnis conſtantia, omnisq; moderatio. nam qui appetitus longius euagantur, et tanquam exultantes ſiue cupiendo, ſiue fugiendo non ſatis à ratione retinentur, hi ſine dubio finem, et modum tranſeunt. relinquunt enim, et abijciunt obedientiam, nec rationi parent, cui ſunt ſubiecti lege naturæ. à quibus non modo animi perturbantur, ſed etiam corpora. licet ora ipſa cernere iratorum, aut eorum, qui aut libidine aliqua, aut metu commoti ſunt, aut uoluptate nimia geſtiunt: quorum omnium uultus, uoces, motus, ſtatusq; mutantur. ex quibus illud intelligitur, (ut ad officij formam reuertamur) appetitus omnes contrahendos, ſedandosq;, excitandamq; eſſe animaduerſionem, & diligentiam, ut ne quid temere, ac fortuitu, inconſiderate, negligenterq; agamus. neque enim ita generati à natura ſumus, ut ad ludum, & iocum facti eſſe uideamur, ſed ad ſeueritatem potius, & ad quædam ſtudia grauiora, atque maiora. Ludo autem, & ioco uti illis quidem licet, ſed, ſicut ſomno, & quietibus ceteris, tum, cum grauibus, ſerijsq; rebus ſatisfecerimus. ipſumq; genus iocandi non profuſum, nec immodeſtum, ſed ingenuum, & facetum eſſe debet. ut enim pueris non omnem licentiam ludendi

Appetitus rationi obediant.

Appetitus rationi lege naturæ ſubiecti.

Attende, quæ ſit officij forma.

Natura nos ad ſeueritatem genuit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

dendi damus, sed eam, quæ ab honestatis actionibus non sit aliena: sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Duplex omnino est iocandi genus: unum illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum: alterum elegans, urbanum, ingeniosum, facetum. quo genere non modo Plautus noster, & Atticorum antiqua comœdia, sed etiam philosophorum Socraticorum libri referti sunt: multaq; multorum facete dicta; ut ea, quæ à sene Catone sunt collecta, quæ uocantur ἀποφθέγματα. Facilis igitur est distinctio ingenui, & illiberalis ioci. alter est, si tempore fit, ac remisso animo, libero dignus: alter ne homine quidem, si rerum turpitudini adhibetur uerborum obscœnitas. Ludendi etiam est quidam modus retinendus, ut ne nimis omnia profundamus, elatiq; uoluptate in aliquam turpitudinem delabamur. suppeditant autem & campus noster, & studia uenandi honesta exempla ludendi. Sed pertinet ad omnem officij quæstionem, semper in promptu habere, quantum natura hominis pecudibus, reliquisq; bestijs antecedat. illæ enim nihil sentiunt, nisi uoluptatem, ad eamq; feruntur omni impetu: hominis autem mens discendo alitur, & cogitando semper aliquid aut inquirit, aut agit, uidendiq;, & audiendi delectatione ducitur. quin etiam, si quis est paulo ad uoluptates propensior, modo ne sit ex pecudum genere, (sunt enim quidam homines non re, sed nomine) sed si quis est paulo erectior, quamuis uoluptate capiatur, occultat, & dissimulat appetitum uoluptatis, propter uerecundiam. ex quo intelligitur,

duplex iocandi genus.

Cato censorius ἀποφθέγματα collegit.

bestiæ præter uoluptatem nihil sentiunt. hominis mens discendo alitur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

corporis uoluptas non satis digna est hominis præstantia.

corporis uoluptatem non satis esse dignam hominis præstantia, eamq; contemni, & reijci oportere: sin sit quispiam, qui aliquid tribuat uoluptati, diligenter ei tenendum esse modum eius fruendæ. itaque uictus, cultusq; corporis ad ualetudinem referantur, & ad uires, non ad uoluptatem. Atque etiam, si considerare uolumus, quæ sit in natura excellentia, & dignitas; intelligemus, quàm sit turpe diffluere luxuria, & delicate, ac molliter uiuere; quamq; honestum, parce, continenter, seuere, sobrieq;.

natura duabus personis hominẽ induit, una communi, altera propria.

Intelligendum est etiam, duabus quasi nos à natura indutos esse personis: quarum una est communis, ex eo, quòd omnes participes sumus rationis, præstantiæq; eius, qua antecellimus bestijs, à qua omne honestum, decorumq; trahitur, & ex qua ratio inueniendi officij exquiritur: altera autem, quæ proprie singulis est tributa. ut enim in corporibus magnæ dissimilitudines sunt: (alios enim uidemus uelocitate ad cursum, alios uiribus ad luctandum ualere; itemq; in formis, alijs dignitatem inesse, alijs uenustatem) sic & in animis existunt etiam maiores uarietates.

uirile quiddam dignitas, muliebre uenustas habet. infra.

erat in L. Crasso, & L. Philippo multus lepos, maior etiam, magisq; de industria in C. Cæsare L. filio. at ijsdem temporibus in M. Scauro, & in M. Druso adolescente singularis seueritas, in C. Lælio multa hilaritas, in eius familiari Scipione ambitio maior, uita tristior. de Græcis autem, dulcem, & facetum, festiuiq; sermonis, atque in omni oratione simulatorem, quem εἴρωνα Græci nominauerunt, Socratem accepimus; contra, Pythagoram, &

Socrates in omni oratione simulator.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

& Periclem summam auctoritatem consecutos sine ulla hilaritate. callidum Annibalem ex Pœnorum, ex nostris ducibus Q. Maximum accepimus, facile celare, tacere, dissimulare, insidiari, præripere hostium consilia. in quo genere Græci Themistoclem Atheniensem, & Pheræum Iasonem ceteris anteponunt. in primisq; uersutum, & callidum factum Solonis: qui, quo et tutior uita eius esset, et plus aliquanto reip. prodesset, furere se simulauit. Sunt his alij multum dispares, simplices, et aperti, qui nihil ex occulto, nihil ex insidijs agendum putant, ueritatis cultores, fraudis inimici: itemq; alij, qui quiduis perpetiantur, cuiuis deseruiant, dum, quod uelint, consequantur: ut Syllam, et M. Crassum uidebamus. quo in genere uersutissimum, et patientissimum Lacedæmonium Lysandrum accepimus; contraq; Callicratidam, qui præfectus classis proximus post Lysandrum fuit. itemq; in sermonibus, alium quidem uidemus, quamuis præpotens sit, efficere, ut unus de multis esse uideatur. quod in Catulo, & in patre, & in filio, idemq; & in Q. Mucio Mancino uidimus. audiui & ex maioribus natu, hoc idem fuisse in P. Scipione Nasica; contraq;, patrem eius, illum, qui Ti. Gracchi conatus perditos uindicauit, nullam comitatem habuisse sermonis; nec non Xenocratem quidem seuerissimum philosophorum, ob eamq; rem ipsam magnum, clarumq; fuisse. Innumerabiles aliæ dissimilitudines sunt naturæ, morumq;, minime tamen uituperandorum. Admodum autem tuenda sunt sua cuique non uitiosa, sed tamen

qui nisi esset per insidias interfectus, bellum aduersus Persarum regem, dux electus uniuersæ Græciæ consensu, gessisset.

contra uoluntatem optimatũ, id est contra remp.

sua cuique propria tuenda.

men propria, quo facilius decorum illud, quod quærimus, retineatur. sic enim est faciendum, ut contra naturam uniuersam nihil contendamus; ea tamen cõseruata, propriam naturam sequamur; ut, etiam si sint alia grauiora, atque meliora, tamen nos studia nostra naturæ regula metiamur. neque enim naturæ attinet repugnare, nec quicquam sequi, quod assequi nequeas. ex quo magis emergit, quale sit decorum illud: ideo quia nihil decet inuita (ut aiunt) Minerua, id est aduersante, et repugnante natura. omnino, si quicquam est decorum, nihil est profecto magis, quàm æquabilitas uniuersæ uitæ, tum singularum actionum: quam conseruare non possis, si aliorum naturam imiteris, omittas tuam. ut enim sermone eo debemus uti, qui notus est nobis, ne ut quidam, græca uerba inculcantes iure optimo rideamur: sic in actiones, omnemq; uitam nullam discrepantiã conferre debemus. atque hæc differentia naturarũ tantam habet uim, ut non nunquam mortẽ sibi ipsi alius consciscere debeat, alius in eadem caussa non debeat. non enim alia in caussa M. Cato fuit, alia ceteri, qui se in Africa Cæsari tradiderunt. atqui ceteris forsitan uitio datum esset, si se interemissent: propterea quòd eorum uita lenior, & mores fuerant faciliores: Catoni autem, cum incredibilem tribuisset natura grauitatem; eamq; ipse perpetua constantia roborasset; semperq; in proposito, susceptoq; consilio permansisset; moriendum potius, quàm tyrãnni uultus aspiciendus, fuit. quàm multa passus est Vlysses in illo errore diuturno, cum et mulieribus (si Circe,

Horat. Tu nihil inuita dices facies ue Minerua.

non idem omnes decet.

ergo hæc scripta sunt Cæsare mortuo.

ce, & Calypso mulieres appellandæ sunt) inseruiret, et in omni sermone omnibus affabilem se esse uellet: domi uero, & iam contumelias seruorum, ancillarumq; pertulit, ut ad id aliquando quod cupiebat, perueniret. at Aiax, quo animo traditur, millies oppetere mortem, quàm illa perpeti, maluisset. quæ contemplantes expendere oportebit, quid quisque habeat sui; eaq; moderari, nec uelle experiri, quàm se aliena deceant. id enim quenque decet, quod est cuiusque suum maxime. suum igitur quisque noscat ingenium, acremq; se & uitiorum, & bonorum suorum iudicem præbeat: ne scenici plus, quàm nos, uideantur habere prudentiæ. illi enim non optimas, sed sibi accommodatissimas fabulas eligunt. qui enim uoce freti sunt, Epigonos, Medeamq;, qui gestu, Menalippam, Clytemnæstram: semper Rupilius, quem ego memini, Antiopam, non sæpe Aesopus Aiacem. ergo histrio hoc uidebit in scena, quod non uidebit sapiens in uita? Ad quas igitur res aptissimi erimus, in iis potissimum elaborabimus. sin aliquando necessitas nos ad ea detruserit, quæ nostri ingenij non erunt: omnis adhibenda erit cura, meditatio, diligentia, ut ea si non decore, at quamminimum indecore facere possimus: nec tam est enitendum, ut bona, quæ nobis data non sunt, sequamur, quàm ut uitia fugiamus. Ac duabus his personis, quas supra dixi, tertia adiungitur; quam casus aliquis, uel tempus imponit: quarta etiam, quam nobismet ipsis iudicio nostro accommodabimus. nam regna, imperia, nobilitates, honores, diuitiæ, opes, eaq; quæ sunt his con-

id quenque decet, quod est cuiusque suum maxime.

ad quas aptiores sumus, in iis elaboremus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

contraria, in casu sita, temporibus gubernantur: ipsi autem quam personam gerere uelimus, à nostra uoluntate proficiscitur. itaque se alii ad philosophiã, alij ad ius ciuile, alij ad eloquentiam applicant: ipsarumq; uirtutum in alia alius mauult excellere. quorum uero patres, aut maiores in aliqua gloria præstiterunt, eorum plerique in hoc genere laudis studẽt excellere; ut Q. Mucius P. filius in iure ciuili, Pauli filius Africanus in re militari. quidam autem ad eas laudes, quas à patribus acceperunt, addunt aliquam suam: ut hic idem Africanus eloquentia cumulauit bellicam gloriam: quod idem fecit Timotheus, Cononis filius; qui, cum belli laude non inferior fuisset, quàm pater, ad eam laudem doctrinæ, & ingenij gloriam adiecit. Fit autem interdum, ut non nulli, omissa imitatione maiorum, suum quoddam institutum consequantur. maximeq; in eo plerunque elaborant ij, qui magna sibi proponunt, obscuris orti parentibus. Hæc igitur omnia, cum quærimus quid deceat, complecti animo, & cogitatione debemus. In primis autem constituendum est, quos nos, & quales esse uelimus, & in quo genere uitæ. quæ deliberatio est omnium difficillima. ineunte enim adolescentia, cum inest maxima imbecillitas consilij, tunc id sibi quisque genus ætatis degendæ constituit, quod maxime adamauit: itaque ante implicatur aliquo certo genere, cursuq; uiuendi, quàm potuit, quod optimum esset, iudicare. Nã, quòd Herculem Prodicus dicit, (ut est apud Xenophontem) cũ primum pubesceret, quod tempus à natura ad deligendum

diuitiæ, et opes in casu sitæ sunt.

Aemilii, qui de Persa Macedonum rege triumphauit.

uitæ genus considerate deligendum.

lib. II. memorabilium.

dum, quam quisque uiam uiuendi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque ibi sedentē diu secum multumq; dubitasse, cum duas cerneret uias, unam uoluptatis, alteram uirtutis, utram ingredi melius esset: hoc Herculi, Iouis satu edito, potuit fortasse contingere: nobis non item, qui imitamur, quos cuique uisum est, atque ad eorum studia, institutaq; impellimur. Plerunque autem, parentum præceptis imbuti, ad eorū consuetudinem, moremq; deducimur. alii multitudinis iudicio ferūtur; quæq; maiori parti pulcherrima uidentur, ea maxime exoptant. non nulli tamen, siue felicitate quadam, siue bonitate naturæ, siue parentum disciplina, rectā uitæ secuti sunt uiam. Illud autem maxime rarum genus, eorum, qui aut excellente ingenij magnitudine, aut præclara eruditione, atque doctrina, aut utraque re ornati, spatium deliberandi habuerunt, quem potissimum uitæ cursum sequi uellent. in qua deliberatione ad suam cuiusque naturam consilium est omne reuocandum. nam cum in omnibus, quæ aguntur, ex eo modo, quo quisque natus est, ut supra dictum est, quid deceat, exquirimus: tum in tota uita constituenda multo est eius rei cura maior adhibenda; ut constare in uitæ perpetuitate possimus nobismet ipsis, nec in ullo officio claudicare. Ad hanc autem rationem quoniam maximam uim natura habet, fortuna proximam; utriusque omnino ratio habenda est in deligendo genere uitæ, sed naturæ magis. multo enim & firmior est, et constátior: ut fortuna non nunquam ipsa mortalis cum immortali

ut in fabulis.

liberum arbitrium conceditur nobis ad imitandum.

recta uitæ via unde contingat.

in deligendo uitægenere ad suā quisque naturā consilium omne reuocet.

fortuna mortalis, natura immortalis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tali natura pugnare uideatur. qui igitur ad naturæ suæ non uitiosæ genus consilium uitæ omne contulerit, is constantiam teneat: id enim maxime decet. nisi forte se errasse intellexerit in deligendo genere uitæ. quod si acciderit; (potest autem accidere) facienda morum, institutorumq; mutatio est. eã igitur mutationem, si tempora adiuuabunt, facilius, commodiusq; faciemus: sin minus sensim erit, pedetentimq; facienda: ut amicitiãs, quæ minus delectent, & minus probentur, magis decere, censent sapientes, sensim dissuere, quàm repente præcidere. commutato autem genere uitæ, omni ratione curandum est, ut id bono consilio fecisse uideamur. Sed quoniam paulo ante dictum est, imitandos esse maiores: primum illud exceptum sit, ne uitia sint imitanda: deinde, si natura non ferret, ut quædam imitari possint; ut superioris Africani filius, qui hũnc Paullo natum adoptauit, propter infirmitatem ualetudinis non tam potuit patris similis esse, quàm ille fuerat sui: si igitur non poterit siue caussas defensitare, siue populum concionibus tenere, siue bella gerere; illa tamen præstare debebit, quæ erunt in ipsius potestate, iustitiam, fidem, liberalitatem, modestiam, temperantiam; quo minus ab eo id, quod desit, requiratur. optima autem hæreditas à patribus traditur liberis, omniq; patrimonio præstantior, gloria uirtutis, rerumq; gestarum: cui dedecori esse, nefas, & uitium iudicandum est. Et quoniam officia non eadem disparibus ætatibus tribuuntur,, aliaq; sunt iuuenum, alia seniorum: aliquid etiam de hac distinctione dicendum est.

amicitiæ sensim dissuadendæ.

de quo sæpe mẽtionẽ facimus: uel, propiorem ætati nostræ.

optima hereditas à patribus traditur liberis, gloria uirtutis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

est. Est igitur adolescentis, maiores natu uereri, ex hisq; eligere optimos, & probatissimos, quorum consilio, atque auctoritate nitatur. ineuntis enim ætatis inscitia, senum constituenda, & regenda prudentia est. maxime autem hæc ætas à libidinibus arcenda est, exercendaq; in labore, patientiaq; & animi, & corporis, ut eorum & in bellicis, & ciuilibus officijs uigeat industria. atque etiam cum relaxare animos, & dare se iucunditati uolent, caueant intemperantiam, meminerint uerecundiæ: quod erit facilius, si eiusmodi quoque rebus maiores natu interesse uelint. Senibus autem labores corporis sunt minuendi, exercitationes animi etiam augendæ uidentur: danda uero opera, ut amicos, & iuuentutem, & maxime remp. consilio, & prudentia quamplurimum adiuuent. nihil autem magis cauendum est senectuti, quàm ne languori, desidiæq; se dedat. luxuria uero cum omni ætati turpis, tum senectuti fœdissima est. sin autem & libidinum intemperantia accesserit, duplex malum est, quòd & ipsa senectus concipit dedecus, & facit adolescentium impudentiorem intemperantiam. Ac ne illud quidem alienum est, de magistratuum, de priuatorum, de ciuium, de peregrinorum officijs dicere. Est igitur proprium munus magistratus, intelligere, se gerere personam ciuitatis, debereq; eius dignitatē, & decus sustinere, seruare leges, iura describere, ea fidei suæ commissa meminisse. Priuatum autem oportet æquo, & pari cum ciuibus iure uiuere, neque summissum, & abiectum, neque se efferentem; tum in rep. ea uelle, quæ tran-

quilla,

adolescentiæ ratio laudabiliter traducendæ.

senibus præcepta.

senex in luxuria dupliciter peccat, primū re, deinde exemplo.

boni ciuis officium.

quilla, & honesta sint. talem enim & sentire, & bonum ciuem dicere solemus. Peregrini autem, & incolæ officium est, nihil præter suum negocium agere, nihil de alio inquirere, minimeq; in aliena esse rep. curiosum. ita fere officia reperientur, cum quæretur, quid deceat, & quid aptum sit personis, temporibus, ætatibus. nihil est autem, quod tam deceat, quàm in omni re gerenda, consilioq; capiendo seruare constantiam. Sed quoniam decorum illud in omnibus factis, & dictis, in corporis denique motu, & statu cernitur, idq; positum est in tribus rebus, formositate, ordine, ornatu ad actionem apto; (difficilius ad eloquendum, sed satis erit intelligi) in his autem tribus continetur cura etiam illa, ut probemur ab ijs, cum quibus, & apud quos uiuamus: his quoque de rebus pauca dicantur. Principio, corporis nostri magnam natura ipsa uidetur habuisse rationem: quæ formam nostram, reliquamq; figuram, in qua esset species honesta, eam posuit in promptu; quæ autem partes corporis, ad naturæ necessitatem datæ, aspectum essent deformem habituræ, atque turpem, eas contexit, atque abdidit. hanc naturæ tam diligentem fabricam imitata est hominum uerecundia. quæ enim natura occultauit, eadem omnes, qui sana mente sunt, remouent ab oculis, ipsiq; necessitati, dant operam, ut quamoccultissime pareant: quarumq; partium corporis usus sunt necessarij, eas neque partes, neque earum usus suis nominibus appellant: quodq; facere non turpe est, modo occulte, id dicere obscœnum est: itaque nec actio rerum illarum aperta, petulantia

Peregrini officium.

decorum quibus in rebus consistat.

corporis humani formam honesta specie natura exornauit.

tulantia uacat, nec oratio obſcœnitate. Nec uero audiendi ſunt Cynici, aut ſi qui fuerunt Stoici pene Cynici, qui reprehendunt, & irrident, quòd ea, quæ turpia re non ſunt, uerbis flagitioſa dicamus; illa autẽ, quæ turpia ſint, nominibus appellemus ſuis. latrocinari, fraudare, adulterari, re turpe eſt, ſed dicitur non obſcœne: liberis dare operam, re honeſtum eſt, nomine obſcœnum: pluraq; in eam ſententiã ab eiſdem contra uerecundiam diſputantur. nos autem naturam ſequamur, & ab omni, quod abhorret ab ipſa oculorum, auriumq; comprobatione, fugiamus. ſtatus, inceſſus, ſeſſio, accubatio, uultus, oculi, manuum motus teneant illud decorum. Quibus in rebus duo ſunt maxime fugienda, ne quid effeminatum, aut molle; aut ne quid durum, aut ruſticum ſit. nec uero hiſtrionibus, oratoribusq; concedendum eſt, ut ijs hæc apta ſint, nobis diſſoluta. ſcenicorum quidem mos tantam habet à uetere diſciplina uerecundiam, ut in ſcena ſine ſubligaculo prodeat nemo. uerentur enim, ne, ſi quo caſu euenerit, ut corporis partes quædam aperiantur, aſpiciantur non decore. noſtro quidem more cum parentibus puberes filij, cum ſoceris quidem generi non lauantur. retinenda eſt igitur huius generis uerecundia, preſertim natura ipſa magiſtra, & duce. Cum autem pulchritudinis duo genera ſint, quorum in altero uenuſtas ſit, in altero dignitas: uenuſtatem muliebrem ducere debemus, dignitatem uirilem. Ergo & à forma remoueatur omnis uiro non dignus ornatus, & huic ſimile uitium in geſtu, motuq; caueatur. nam & palæſtrici

uide epiſtolam, cuius initiũ eſt, Amo uerecundiam, lib. IX. fam.

naturam recte ſequimur.

de motu.

uerecundia retinenda eſt, magiſtra et duce natura.

de geſtu.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

læstrici motus sæpe sunt odiosiores: et histrionum non nulli gestus ineptijs non uacant: & in utroque genere, quæ sunt recta, & simplicia, laudantur. Formæ autem dignitas coloris bonitate tuenda est, color exercitationibus corporis. Adhibenda est præterea munditia non odiosa, neque exquisita nimis, tantum quæ fugiat agrestem, & inhumanam negligentiam. eadem ratio est habenda uestitus: in quo, sicut in plerisque rebus, mediocritas optima est. Cauendum est autem, ne aut tarditatibus utamur in gressu mollioribus, ut similes pomparum ferculis esse uideamur: aut in festinationibus suscipiamus nimias celeritates: quæ cum fiunt, anhelitus mouentur, uultus mutantur, ora torquentur: ex quibus magna significatio fit, non adesse constantiam. Sed multo etiam magis elaborandum est, ne animi motus à natura recedant: quod assequemur, si cauebimus, ne in perturbationes, atque exanimationes incidamus, & si attentos animos ad decori conseruationem tenebimus. Motus autem animorum duplices sunt, alteri cogitationis, alteri appetitus. cogitatio in uero exquirendo maxime uersatur: appetitus impellit ad agendum. curandum est igitur, ut cogitatione ad res quamoptimas utamur, appetitũ rationi obedientem præbeamus. Et quoniam magna uis orationis est, eademq; duplex, altera contentionis, altera sermonis: contentio disceptationibus tribuatur iudiciorum, concionum, senatus; sermo in circulis, disputationibus, congressionibus familiarium uersetur, persequatur etiam conuiuia. contentionis præcepta rhetorum sunt nulla sermonis.

color tuendus est exercitationibus corporis.

de gressu.

motus animorũ duplices.

orationis duplex uis.

monis. quanquam haud scio, an possint hæc quoque esse. sed discentium studijs inueniuntur magistri. huic autem qui studeant, sunt nulli. rhetorum turba referta omnia. quanquam quæ uerborum sententiarumq; præcepta sunt, eadem ad sermonem pertinebunt. sed cum orationis indicem uocem habeamus; in uoce autem duo sequamur, ut clara sit, ut suauis: utrunque omnino à natura petendum est; uerum alterum exercitatio augebit, alterum imitatio presse loquentium, & leniter. quid fuit in Catulis, ut eos exquisito iudicio putares uti litterarum? quanquam erant litterati: sed & alii. hi autem optime uti lingua latina putabantur. sonus erat dulcis: litteræ neque expressæ, neque oppressæ; ne aut obscurum esset, aut nimis putidum. sine cõtentione uox nec languẽs, nec canora. uberior oratio L. Crassi, nec minus faceta: sed bene loquendi de Catulis opinio non minor. sale uero conditus, & facetiis Cæsar, Catuli patris frater uicit omnes; ut in ipso illo forensi genere dicendi contentiones aliorum, sermone uinceret. in omnibus igitur his elaborandum est, si in omnibus, quod deceat, exquirimus. Sit igitur hic sermo, in quo Socratici maxime excellunt, lenis, minimeq; pertinax: insit in eo lepos: nec uero, tanquam in possessionem suam uenerit, excludat alios; sed cum reliquis in rebus, tum in sermone communi, uicissitudine non nunquam utendum putet. ac uideat in primis, quibus de rebus loquatur: si seriis, seueritatem adhibeat; si iocosis, leporem. in primis prouideat, ne sermõ uitium aliquod indicet inesse moribus. quod maxime

discere cupientibus magistri non desunt.

et patre, et filio supra.

quod fastidium pareret audienti.

sermo quales debeat esse.

sermo index morum

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

maxime tum ſolet euenire, cum ſtudioſe de abſentibus, detrahendi cauſſa, aut per ridiculum, aut ſeuere, maledice, contumelioſeq; dicitur. Habentur autem plerunque ſermones aut de domeſticis negocijs, aut de rep. aut de artium ſtudijs, & doctrina. danda igitur opera eſt, ut, etiam ſi aberrare ad alia cœperit, ad hæc reuocetur oratio: ſed ut cunque aderunt res. neque enim iiſdem de rebus, nec in omni tempore, nec ſimiliter delectamur. Animaduertendum eſt etiam, quatenus ſermo delectationem habeat, &, ut incipiendi ratio fuerit, ita ſit deſinendi modus. Sed quoniam in omni uita rectiſſime præcipitur, ut perturbationes fugiamus, id eſt motus animi nimios, rationi non obtemperantes: ſic eiuſmodi motibus ſermo debet uacare; ne aut ira exiſtat, aut cupiditas aliqua, aut pigritia, aut ignauia, aut quid tale appareat. maximeq; curandum eſt, ut eos, quibuſcum ſermonem conferimus, & uereri, & diligere uideamur. Obiurgationes etiam non nunquam incidunt neceſſariæ: in quibus utendum eſt fortaſſe & uocis contentione maiore, & uerborum grauitate acriore. id agendum etiam, ut ea facere non uideamur irati, ſed, ut ad urendum, & ſecandum medici, ſic nos ad hoc genus caſtigandi raro, inuitiq; ueniamus, nec unquam, niſi neceſſario, ſi nulla reperietur alia medicina: ſed tamen ira procul abſit, cũm qua nihil recte fieri, nihil conſiderate poteſt. magna autem ex parte clementi caſtigatione licet uti, grauitate tamen adiuncta, ut ſeueritas adhibeatur, & contumelia repellatur. Atque etiam illud ipſum, quod

modus in ſermone.

ſermo uacet omni perturbatiõe

obiurgatio quales.

cũ ira recte fieri nihil poteſt.

quod acerbitatis habet obiurgatio, significandum est, ipsius caussa, qui obiurgetur, susceptum esse. Rectum est autem, etiam in illis contentionibus, quæ cum inimicissimis fiunt, etiam si nobis indigna audiamus, tamen grauitatem retinere, iracundiã repellere. quæ enim cum aliqua perturbatione fiunt, ea neque constanter fieri possunt, nec ab iis, qui adsunt, approbari. Deforme etiam est de se ipso prædicare, falsa presertim, & cum irrisione audientium imitari militẽ gloriosum. Et quoniã omnia persequimur, uolumus quidem certe; dicendum est etiam, qualem hominis honorati, & principis domum placeat esse. cuius finis est usus: ad quem accommodãda est ædificandi descriptio: & tamen adhibenda dignitatis, commoditatisq; diligentia. Cn. Octauio, qui primus ex illa familia consul factus est, honori fuisse accepimus, quòd præclaram ædificasset in Palatio, & plenam dignitatis domum: quæ cum uulgo uiseretur, suffragata domino, nouo homini, ad consulatum putabatur. hanc Scaurus demolitus, accessionem adiunxit ædibus. itaque ille in suam domum consulatum primus intulit: hic, summi, & clarissimi uiri filius, in domum multiplicatam non repulsam solum retulit, sed ignominiam, & calamitatem. ornanda est enim dignitas domo, non ex domo dignitas tota quærenda; nec domo dominus, sed domino domus honestanda est. Et, ut in ceteris habenda ratio non sui solum, sed etiam aliorum, sic in domo clari hominis, in quam & hospites multi recipiendi, & admittenda hominum cuiusque generis multitudo, adhibenda est cura

deforme est de se ipso prædicare.

in petitione consulatus. atque etiam de ambitu dãnatus est. uide epist. ad Q. fratrem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

cura laxitatis: aliter ampla domus, dedecori domino sæpe fit, si est in ea solitudo, & maxime, si aliquando alio domino solita est frequẽtari. odiosum est enim, cum à prætereuntibus dicitur; O domus Anci, quàm dispari domino dominaris. quod quidem his tẽporibus in multis licet dicere. Cauendum est etiam, presertim si ipse ædifices, ne extra modum sumptu, & magnificentia prodeas. quo in genere multum mali etiam in exemplo est. studiose enim plerique, presertim in hac parte, facta principum imitantur: ut L. Luculli, summi uiri, uirtutem quis? quàm multi uillarum magnificentiam imitati sunt? quarum quidem certe est adhibendus modus, ad mediocritatem reuocandus: eademq; mediocritas ad communem usum, cultumq; uitæ referenda est. Sed hæc hactenus. In omni autem actione suscipienda, tria sunt tenenda: primum, ut appetitus rationi pareat; quo nihil est ad officia conseruanda accommodatius; deinde, ut animaduertatur, quanta illa res sit, quam efficere uelimus; neu minor, ne ue maior cura, & opera suscipiatur, quàm caussa postulet: tertium est, ut caueamus, ut ea, quæ pertinent ad liberalem speciem, & dignitatem, moderata sint. modus autem est optimus, decus ipsum tenere, de quo ante diximus, nec progredi longius. horum autem trium præstantissimum est, appetitum obtemperare rationi. Deinceps de ordine rerum, & temporum opportunitate dicendum est. hæc autem scientia cõtinet eam, quam Græci εὐταξίαν nominant, non hanc, quam interpretamur modestiam: quo in uerbo modus inest. sed illa

cum Cæsariani habitent in Põpeianorum ædibus.

tria teneantur in actione suscipienda.

illa est εὐταξία, in qua intelligitur ordinis conserua-tio. itaque, ut eandem nos modestiam appellemus, sic definitur à Stoicis, ut modestia sit scientia earum rerum, quæ agentur, aut dicentur, loco suo collocandarum. itaque uidetur eadem uis ordinis, & collocationis fore. nam & ordinem sic definiunt, compositionem rerum aptis, & accommodatis locis: locum autẽ actionis, opportunitatem temporis esse dicunt. tempus autem actionis opportunum, græce εὐκαιρία, latine appellatur occasio. sic fit, ut modestia hæc, quam interpretamur ita, ut dixi, scientia sit opportunitatis idoneorum ad agendum temporum. sed potest eadem esse prudentiæ definitio: de qua principio diximus, hoc autem loco de moderatione, & temperantia, & alijs similibus uirtutibus quærimus. itaque, quæ erant prudentiæ propria, suo loco dicta sunt: quæ autem harum uirtutum, de quibus iam dudum loquimur, quæ pertinent ad uerecundiam, & ad eorum approbationem, quibuscum uiuimus, nunc dicenda sunt. Talis est igitur ordo actionum adhibendus, ut, quemadmodum in oratione constanti, sic in uita omnia sint apta, & inter se conuenientia. turpe est enim, ualdeq; uitiosum, in re seuera conuiuio dignum, aut delicatum aliquem inferre sermonem. bene Pericles, cum haberet collegam in prætura Sophoclem, hiq; de communi officio conuenissent; & casu formosus puer præteriret; dixissetq; Sophocles, ò puerum pulchrum, Pericle: at enim Pericles, prætorem, Sophocle, decet non solum manus, sed etiam oculos abstinentes habe-

scientiæ definitio.

ordinis definitio.

prudentia definitur ut modestia.

ordo actionum quid requirat.

Anaxagoram physici auditor.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

re. atque hoc idem Sophocles, si in athletarum opprobatione dixisset, iusta reprehensione caruisset. tanta uis est & loci, & temporis. ut, si quis, cum caussam sit acturus, in itinere, aut in ambulatione secum ipse meditetur, aut si quid aliquid attentius cogitet; non reprehendatur: at, hoc idem si in conuiuio faciat, inhumanus uideatur inscitia temporis. Sed ea, quæ multum ab humanitate discrepant, ut si quis in foro cantet, aut si qua est alia magna peruersitas, facile apparent, nec magnopere admonitionem, & præcepta desiderant: quæ autem parua uidentur esse delicta, neque à multis intelligi possunt, ab his est diligentius declinandum. ut in fidibus, aut in tibijs, quamuis paulum discrepent, tamen id à sciente animaduerti solet: sic uidendum est in uita, ne forte quid discrepet; uel multo etiam magis, quo maior, & melior actionum, quàm sonorum, concentus est. itaque, ut in fidibus musicorum aures uel minima sentiunt: sic nos, si acres, ac diligentes iudices esse uolumus, animaduersoresq; uitiorum, magna intelligimus sæpe ex paruis. ex oculorum obtutu, superciliorum aut remissione, aut contractione, ex mæstitia, ex hilaritate, ex risu, ex locutione, ex reticentia, ex contentione uocis, ex summissione, ex ceteris similibus facile iudicabimus, quid apte eorum fiat, quid ab officio, naturaq; discrepet. quo in genere non est incommodum, quale quodque eorum sit, ex alijs iudicare; ut, si quid dedeceat in illis, uitemus & ipsi. fit enim nescio quo modo, ut magis in alijs cernamus, quàm in nobismet ipsis, si quid delinquitur.

nudis enim corporibus athletæ certabant.

maior, et melior actionum, quàm sonorũ, concentus est.

uitemus quod in alij dedecet.

tur. itaque facillime corriguntur illi in discendo, quorum uitia imitantur emendandi caussa magistri. Nec uero alienum est, ad eligenda, quæ dubitationem afferunt, adhibere doctos homines, uel etiam usu peritos, &, quid his de uno quoque genere officij placeat, exquirere. maior enim pars eò fere deferri solet, quò à natura ipsa deducitur. in quibus uidendum est, non modo, quid quisque loquatur, sed etiã, quid quisque sentiat, atque etiam, qua de caussa quisque sentiat. ut enim pictores, & ij, qui signa fabricant, & uero etiam poetæ suum quisque opus à uulgo considerari uult; ut, si quid reprehensum sit à pluribus, id corrigatur; hiq; & secum, & cum alijs, quid in eo peccatum sit, exquirunt: sic aliorum iudicio permulta nobis & facienda, & non facienda, & mutanda, & corrigenda sunt. Quæ uero more aguntur, & institutis ciuilibus, de his nihil est præcipiendum. illa enim ipsa præcepta sunt: nec quenquam hoc errore duci oportet, ut, si quid Socrates, aut Aristippus contra morem, consuetudinemq; ciuilem fecerint, locuti ue sint, idem sibi arbitrentur licere. magnis illi, & diuinis bonis hanc licentiam assequebantur. Cynicorum uero ratio tota est eiicienda: est enim inimica uerecundiæ, sine qua nihil rectum esse potest, nihil honestum. Eos autem, quorum uita perspecta in rebus honestis, atque magnis est, de rep. sentientes, ac bene meritos, aut merentes, aliquo honore, aut imperio affectos, obseruare, & colere debemus; tribuere etiam multum senectuti; cedere iis, qui magistratum habebunt;

consilio doctorum usuq; peritorum utẽdum est.

maxime Apelles. uide Plin. l.35.c.10.

quorum princeps Diogenes.

senectuti multum tribuendũ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tum tribuere debemus.

bunt; habere delectum ciuis, & peregrini; in ipso quoque peregrino, priuatim ne, an publice uenerit: ad summam (ne agam de singulis) communem totius generis hominum conciliationem, & consociationem colere, tueri, seruare debemus. Iam, de artificiis, & quæstibus, qui liberales habendi, qui sordidi sint, hæc fere accepimus. primum improbantur ii quæstus, qui in odia hominum incurrunt; ut portitorum, & fœneratorum. illiberales autem, & sordidi quæstus mercenariorum omnium, quorum operæ, non quorum artes emuntur. est enim in illis ipsa merces auctoramentum seruitutis. Sordidi etiam putandi, qui mercantur à mercatoribus, quod statim uendant. nihil enim proficiunt, nisi admodum mentiantur. Nec uero quidquam est turpius uanitate. opificesq; omnes in sordida arte uersantur. nec uero quidquã ingenuũ potest habere officina; minimeq; artes probandæ, quæ ministræ sunt uoluptatum; cetarii, lanii, coqui, fartores, piscatores, ut ait Terentius: adde his, si placet, unguentarios, saltatores, totumq; ludum talarium. Quibus autem artibus aut prudentia maior inest, aut non mediocris utilitas quæritur, ut medicina, architectura, ut doctrina rerum honestarum; hæ sunt iis, quorum ordini conueniunt, honestæ. Mercatura autem, si tenuis est, sordida putanda est: sin magna, & copiosa, multa undique apportans, multisq; sine uanitate impartiens, non est admodum uituperanda: atque etiam, si satiata quæstu, uel contenta potius, ut sæpe ex alto in portum, sic

Præcepta ad mercaturam.

uanitate nihil turpius.

mercatura, si tenuis, sordida.

ex

ex ipso portu se in agros, possessionesq; contulerit, uidetur iure optimo posse laudari. Omnium autem rerum, ex quibus aliquid exquiritur, nihil est agricultura melius, nil uberius, nil dulcius, nil libero homine dignius. de qua quoniam in Catone Maiore satis multa diximus, illinc assumes, quæ ad hunc locum pertinebunt. Sed ab iis partibus, quæ sunt honestatis, quemadmodum officia ducerentur, satis expositum uidetur. Eőrum autem ipsorum, quæ honesta sunt, potest incidere sæpe contentio, & comparatio, de duobus honestis utrum honestius: qui locus à Panætio est prætermissus. nam cum omnis honestas manet à partibus quatuor, quarum ű na sit cognitionis, a̋ltera communitatis, te̋rtia magnanimitatis, qua̋rta moderationis: hæ in deligendo officio sæpe inter se comparentur, necesse est. placet igitur, aptiora esse naturæ ea officia, quæ ex communitate, quàm ea, quæ ex cognitione ducantur: idq; hoc argumento confirmari potest, quòd, si contigerit ea uita sapienti, ut omnium rerum affluentibus copiis ditetur; quamuis ea, quæ cognitione digna sunt, summo ocio secum ipse consideret, & contempletur, tamen, si solitudo tanta sit, ut hominem uidere non possit, excedat è uita. princepsq; omnium uirtutum est illa sapientia, quam σοφίαν Græci uocant. prudentiam enim, quam Græci φρόνησιν dicunt, aliam quandam intelligimus, quæ est rerum expetendarum, fugiendarumq; scientia: illa autem sapientia, quam principem dixi, rerum, est diuinarum, atque humanarum scientia:

agricultura nihil melius.

honestorum comparatio.

prudentia, iustitia, fortitudo, temperantia.

prudentia quod

sapientia quid.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

in qua continetur deorum, & hominum communitas, & societas ipsorum inter ipsos. ea si maxima est, ut certe; necesse est, quod à communitate ducatur officium, id esse maximum. etenim cognitio, contemplatioq; naturæ manca quodam modo, atque incohata sit, si nulla actio rerum consequatur. ea uero actio in hominum commodis tuendis maxime cernitur. pertinet igitur ad societatem generis humani. ergo hæc cognitioni anteponenda est. atque id optimus quisque re ipsa ostendit, & iudicat. quis est enim tam cupidus in perspicienda, cognoscendaq; rerum natura, ut, si ei tractanti, contemplantiq; res cognitione dignissimas subito sit allatum periculum, discrimenq; patriæ, cui subuenire, opitulariq; possit, non illa omnia relinquat, atque abijciat, etiam si dinumerare se stellas, aut metiri mundi magnitudinem posse arbitretur? atque hoc idem in parentis, in amici re, aut periculo fecerit. Quibus rebus intelligitur, studijs, officijsq; scientiæ præponenda esse officia iustitiæ: quæ pertinet ad hominum utilitatem: qua nihil homini debet esse antiquius. Atque illi, quorum studia, uitaq; omnis in rerum cognitione uersata est, tamen ab augendis hominum utilitatibus, & commodis non recesserunt. nam & erudierunt multos, quo meliores ciues, utilioresq; rebus suis publicis essent; ut Thebanum Epaminondam Lysis Pythagoreus, Syracusium Dionem Plato, multiq; multos: nosq; ipsi, quidquid ad remp. attulimus, (si modo aliquid attulimus) à doctoribus, atque doctrina in-

cognitio manca sine actionibus.

actio cognitioni anteponenda.

homini antiquius nihil debet esse hominum utilitate.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſtructi ad eam, & ornati acceſſimus: neque ſolum uiui, atque præſentes ſtudioſos diſcendi erudiunt, atque docent, ſed hoc idem etiam poſt mortem monimentis litterarum aſſequuntur. nec enim locus ullus prætermiſſus eſt ăb iis, qui ad leges, qui ad mores, qui ad diſciplinam reip. pertineret, ut ocium ſuum ad noſtrum negocium contuliſſe uideantur. ita illi ipſi doctrinæ ſtudiis, & ſapientiæ dediti, ad hominum utilitatem ſuam ſapientiam, prudentiam, intelligentiamq; potisſimum conferunt. Ob eam etiam cauſſam elõqui copioſe, modo prudenter, melius eſt, quàm uel acutisſime ſine eloquentia cogitare: quòd cogitatiõ in ſe ipſa uertitur; eloquentia uero complectitur eos, quibuſcum communitate iuncti ſumus. atque, ut apum examina non fingendorum fauorum cauſſa congregantur, ſed, cum congregabilia natura ſint, fingunt fauos: ſic homines, ac multo etiam magis, natura congregati, adhibent agendi, cogitandiq; ſolertiam. itaque, niſi ea uirtus, quæ conſtat ex hominibus tuendis, ideſt ex ſocietate generis humani, attingat rerum cognitionem; ſoliuaga cognitio, & ieiuna uideatur: itemq; magnitudo animi, remota communitate, coniunctioneq; humana, feritas ſit quædam, & immanitas. ita fit, ut uincat cognitionis ſtudium conſociatio hominum, atque communitas. Nec uerum eſt, quod dicitur à quibuſdam, propter neceſsitatem uitæ, quòd ea, quæ natura deſideraret, conſequi ſine aliis, atque efficere non poſſemus,

à Platone. hunc enim non Lyſim, ſignificat.

eloquentia cõpioſa uel egregiis cogitationibus præſtat.

cognitionis ſtudium uincit cõſociatio hominũ.

enus, iccirco istam esse cum hominibus communitatē, & societatem: quòd, si omnia nobis, quæ ad uictum, cultumq; pertinent, quasi uirgula diuina (ut aiunt) suppeditarentur, tum optimo quisque ingenio, negocijs omnibus omissis, totum se in cognitione, & scientia collocaret. non est ita. nam & solitudinem fugeret: & socium studij quæreret: tum docere, tum discere uellet, tum audire, tum dicere. Ergò, omne officium, quod ad coniunctionem hominum, & ad societatem tuendam ualet, anteponendum est illi officio, quod cognitione, & scientia continetur. Illud forsitan quærendum sit, num hæc communitas, quæ maxime est apta naturæ, sit etiam moderationi, modestiæq; semper anteponenda. non placet. sunt enim quædam partim ita fœda, partim ita flagitiosa, ut ea ne conseruandæ quidem patriæ caussa sapiens facturus sit. ea Posidonius collegit permulta, sed ita tetra quædam, ita obscœna, ut dictu quoque uideantur turpia. hæc igitur non suscipiet quisquam reip. caussa, nec resp. quidem pro se suscipi uolet. sed hæc commodius se res habet, quòd non potest accidere tempus, ut intersit reip. quidquam illorum facere sapientem. quare hoc quidem effectum sit in officijs deligendis, hoc genus officiorum excellere, quod teneatur hominum societate. etenim cognitionem, prudentiamq; sequetur considerata actio. ita fit, ut, cōsiderate agere, pluris sit, quàm cogitare prudenter. Atque hæc quidem hactenus. patefactus est enim locus ipse, ut non sit difficile, in exquirendo officio, quod cuique sit præponendum, uidere. In ipsa

duobus propositis honestis, concludit hic, utrum honestius.

patriæ caussa non plane omnia sapiens faciet.

considerate agere, pluris est, quàm cogitare prudenter.

ſa autem communitate ſunt gradus officiorum, ex quibus, quod cuique præſtet, intelligi posſit; ut prima diis immortalibus, ſecunda patriæ, tertia parentibus, deinceps gradatim reliqua reliquis debeantur. Quibus ex rebus breuiter diſputatis intelligi poteſt, non ſolum id homines ſolere dubitare, honeſtum, ne an turpe ſit; ſed etiam, duobus propoſitis honeſtis, utrum honeſtius. Hic locus à Panætio eſt, ut ſupra dixi, prætermiſſus. ſed ad reliqua pergamus.

de gradibus officiorum Gellius l. V. c. XIII

nimis tu quoque gloriam amas Cicero noſter. ſæpe enim iam hoc dixiſti.

MARCI

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

M. TVLLII CICERONIS
OFFICIORVM
AD MARCVM FILIVM
LIBER II.

QVEMADMODVM officia ducerentur ab honestate, Marce fili, atque ab õmni genere uirtutis, satis explicatum arbitror libro superiore. sequitur, ut hæc officiorum genera persequar, quæ pertinent ad uitæ cultum, & ad earum rerũ, quibus utuntur homines, facultatem, ad opes, ad copias. utilibus quid utilius, quid utile, quid inutile; tũ, ex in quo tũ quæri dixi, aut quid maxime utile. de quibus dicere aggrediar, si pauca prius de instituto, ac de iudicio meo dixero. Quanquam enim libri nostri complures non modo ad legendi, sed etiam ad scribendi studium excitauerint: tamen interdum uereor, ne quibusdam bonis uiris philosophiæ nõmen sit inuisum, mirenturq́; in ea tantum me operæ, et temporis ponere. ego autem, quàm diu resp. per eos regebatur, quibus se ipsa commiserat, omnes meas curas, cogitationesq́; in eam conferebam. cum autem dominatu unius omnia tenerentur; neque esset usquam consilio, aut auctoritati locus; socios denique tuendæ reip. summos uiros amisissem; nec me angoribus dedi, quibus essem confectus, nisi ijs restitissem; nec rursum indignis homine docto uoluptatibus. atque utinam resp. stetisset, quo cœperat, statu, nec in homines non tam commutandarum rerum, quàm euertendarum cupidos incidisset.

quatuor uirtutes significat.

quòd me ad scribendum contulerim.

quod auocare ui deatur à rep. capessenda.

Sylla mortuo.

ſet. primum enim, ut ſtante rep. facere ſolebamus, in agendo plus, quàm in ſcribendo, operæ poneremus: deinde ipſis ſcriptis non ea, quæ nunc, ſed actiones noſtras mandaremus, ut ſæpe fecimus. cum autẽ reſp. in qua omnis mea cura, cogitatio, opera poni ſolebat, nulla eſſet omnino; illæ ſcilicet litteræ conticuerunt, forenſes, & ſenatoriæ. nihil autem agere cum animus non poſſet, in iis ſtudijs ab initio uerſatus ætatis; exiſtimaui honeſtiſſime moleſtias deponi poſſe, ſi me ad philoſophiam retuliſſem. cui cum multum adoleſcens, diſcendi cauſſa, temporis tribuiſſem; poſtea quàm honoribus inſeruire cœpi, meq; totũ reip. tradidi, tantum erat philoſophiæ loci, quantum ſuperfuerat amicorum, & reip. temporibus. id autem omne conſumebatur in legendo: ſcribendi ocium non erat maximis igitur in malis hoc tantum boni aſſecuti uidemur, ut ea litteris mandaremus, quæ nec ſatis erant nota noſtris, & erant cognitione digniſſima. quid eſt enim, per deos, optabilius ſapientia? quid præſtantius? quid homini melius? quid homine dignius? hanc qui expetunt igitur, philoſophi nominantur: nec quidquam aliud eſt philoſophia, ſi interpretari uelis, quàm ſtudium ſapientiæ. Sapientia autem eſt, ut à ueteribus philoſophis definitum eſt, rerum diuinarum, & humanarum, cauſarumq;, quibus hæ res continentur, ſcientia. cuius ſtudium qui uituperat, haud ſane intelligo, quidnam ſit, quod laudandum putet. nãm ſiue oblectatio quæritur animi, requieſq; curarum; quæ conferri cum eorum ſtudijs poteſt, qui ſemper aliquid acquirunt, quod ſpectet,

pleraque enim ſcripſit euerſæ rep.

ſcripſit de conſulatu ſuo, et de temporibus ſuis, orationes multas, quas ſignificat, cum infert, litteræ forenſes.

ſapientiæ definitio.

philoſophiæ commendatio.

ctet, & ualeat ad bene, beateq; uiuendum: siue ratio constantiæ, uirtutisq; quæritur; aut hæc ars est, aut nulla omnino, per quam eas assequamur. nullam uero dicere maximarum rerum artem esse, cum minimarum sine arte nulla sit, hominum est parum considerate loquentium, atque in maximis rebus errantium. si autem est aliqua disciplina uirtutis; ubi ea quæretur, cum ab hoc discendi genere discesseris? Sed hæc cum ad philosophiam cohortamur, accuratius solent disputari: quod alio quidem libró fecimus. hoc autem tempore tantum nobis declarandum fuit, cur, orbati reip. muneribus, ad hoc nos studium potissimum contulissemus. Occurritur autem nobis, & quidem à doctis, & eruditis, quærentibus, satis ne constanter facere uideamur, qui, cum percipi nihil posse dicămus, tamen & alijs de rebus disserere soleamus, & hoc ipso tempore præcepta officij persequamur. Quibus uellem satis cognita esset nostra sententia. non enim sumus ij, quorum uagetur animus errore, nec habeat unquam, quid sequatur. quæ enim esset ista mens, uel quæ uita potius, non solum disputandi, sed etiam uiuendi ratione sublata? nos autem, ut ceteri, qui alia certa, alia incerta esse dicunt, sic, ab his dissentientes, alia pröbabilia, contra alia improbabilia esse dicimus. quid est ergo, quod me impediat ea, quæ mihi probabilia uideantur, sequi; quæ contra, improbare; atque affirmădi arrogantiam uitare, fugere temeritatem, quæ à sapientia dissidet plurimum? contra autem omnia disputatur à nostris, quòd hoc ipsum probabile elucere

qui inscribitur Hortensius.

tanquam Academici.

nihil enim affirmamus, sed probabilia sequimur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

non posset, nisi ex utraque parte caussarum esset facta contentio. sed hæc explanata sunt in Academicis nostris satis, ut arbitror, diligenter. Tibi autem, mi Cicero, quanquam in antiquissima, nobilissimaq; philosophia Cratippo auctore uersaris, iis simillimo, qui ista præclara pepererunt; tamen hæc nostra, finitimã uestris, ignota esse nolui. sed iam ad instituta pergamus. Quinque igitur rationibus propositis officij persequendi, quarũ duæ ad decus, honestatemq; pertinent, duæ ad commoda uitæ, copias, opes, facultates, quinta ad eligendi iudicium, si quando ea, quæ dixi, pugnare inter se uiderētur; honestatis pars perfecta est; quam quidē tibi cupio esse notissimam. hoc autē de quo nunc agimus, id ipsum est, quod utile appellatur. in quo uerbo lapsa consuetudo deflexit de uia, sensimq; eò deducta est, ut ab honesto utile secerneret, & constitueret honestum aliquod, quod utile non esset; & utile, quod non honestum. qua nulla pernicies maior hominum uitæ potuit afferri. Summa quidem auctoritate philosophi seuere sane, atque honeste hæc tria genera, confusa cogitatione, distinguũt. quidquid enim iustum sit, id utile etiam esse censent; itemq;, quod honestum idem esse iustum. ex quo efficitur, ut, quidquid honestum sit, idem sit utile. quod qui parum prospiciunt, hi sæpe uersutos homines, & callidos admirantes, eorum malitiam, sapientiam iudicant. quorum error eripiendus est: omnisq; opinio ad eam spem traducenda, ut honestis consiliis, iustisq; factis, non fraude, & malitia, se intelligant ea, quæ uelint, consequi posse.

ab ipso Aristotele, omnium principe, nobilitata.

non enim ualde à peripateticis academici dissentiunt, preser tim in officio opinione.

quod iustum, idem utile.

quod honestum, idem utile.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uita hominum inanimatis utitur, et animalibus.

Quæ ergo ad uitám hominum tuendam pertinent, partim ſunt inanimata, ut aurum argentum, ut ea, quæ gignuntur è terra, ut alia eiuſdem generis; partim animalia, quæ habent ſuos impetus, & rerum appetitus. eorum autem alia rationis expertia ſunt, alia ratione utentia. expertes rationis ſunt equi, boues, reliquæ pecudes, apes, quarum opere efficitur aliquid ad hominum uſum, atque uitam.

ratione utentiũ duo genera.

Ratione autem utentium duo genera ponuntur: unum deorũ, alterum hominum. deos placatos pietas efficiet, & ſanctitas. proxime autem, & ſecundum deos, homines hominibus maxime utiles eſſe poſſunt. Earumq; item rerum, quæ noceant, & obſint, eadem diuiſio eſt. ſed quia deos nocere non putant; his exceptis, homines hominibus plurimum obeſſe, uel prodeſſe arbitrantur.

ab homine omnis manat utilitas.

ea enim ipſa, quæ inánimata diximus, pleraque ſunt hominum effecta operis: quæ nec haberemus, niſi manus, & ars acceſſiſſet; nec his ſine hominum adminiſtratione uteremur. neque enim ualetudinis curatio, neque nauigatio, neque agricultura, neque frugum, fructuumq; reliquorum perceptio, & conſeruatio, ſine opera hominum, ulla eſſe potuiſſet. Iam uero, & earum rerum, quibus abundaremus, exportatio, & earum, quibus egeremus, inuectio certe nulla eſſet, niſi his muneribus homines fungerentur. Eademq; ratione nec lapides exciderentur è terra ad uſum noſtrum neceſſarij, nec ferrum, aurum, æs, argentum effoderetur penitus abditum, ſine hominum labore, & manu. Tecta uero, quibus & frigorum uis pelleretur, & calorum

molestiæ sedarentur, unde aut initio generi humano dari potuissent, aut postea subuenire, si aut ui tempestatis, aut terræ motu, aut uetustate cecidissent, nisi communis uita ab hominibus harum rerum auxilia petere didicisset? Adde ductus aquarum, deriuationes fluminum, agrorum irrigationes, moles oppositas fluctibus, portus manu factos: quæ non sine hominum opere habere possemus. Ex quibus omnibus, multisq; aliis perspicuum est, qui fructus, quæq; utilitates ex rebus iis, quæ sunt inanimatæ, percipiantur, eas nos nullo modo sine hominum manu, atque opera capere potuisse. Qui denique ex bestijs fructus, aut quæ commoditas, nisi homines adiuuarent, percipi posset? nam & qui principes inueniendi fuerunt quem ex quaque bellua usum habere possemus, homines certe fuerunt: nec hoc tempore sine hominum opera aut pascere eas, aut domare, aut tueri, aut tempestiuos fructus ex his capere possemus: ab eisdemq; & ea, quæ nocent, interficiuntur, &, quæ usui possunt esse, capiuntur. Quid enumerem artiũ multitudinem, sine quibus uita omnino nulla esse potuisset? quis enim agris subueniret? quæ esset oblectatio ualentium, qui uictus, aut cultus, nisi tam multæ nobis artes ministrarent? quibus rebus exculta hominum uita tantũ distat à uictu, & cultu bestiarum. Vrbes uero sine hominum cœtu non potuissent nec ædificari, nec frequentari: ex quo leges, moresq; constituti, tum iuris æqua descriptio, certaq; uiuendi disciplina, per quas bene, beateq; uiuitur. quas res et mansuetudo animorũ consecuta, & uerecundia est: effe-

hactenus inanimata nominauit.

nunc de animatis, quæ ipsa sine hominis industria nullũ fructum ferrent, aggreditur dicere.

legibus intra urbem, mœnibus aduersus exteram uim.

effectumq́; est, ut esset uita munitior, atque ut dando, & accipiendo, permutandisq́; facultatibus, & commodis nulla re egeremus. Longiores hoc loco sumus, quàm necesse est. quis est enim, cui non perspicua sint illa, quæ pluribus uerbis à Panætio commemorantur, neminem neque ducem in bello, nec principem magnas res, & salutares sine hominum studiis gerere potuisse? commemoratur ab eo Themistocles, Pericles, Cyrus, Agesilaus, Alexander: quos negat sine adiumentis hominum tantas res efficere potuisse. utitur in re non dubia testibus non necessariis. Atque ut magnas utilitates adipiscimur conspiratione hominum, atque consensu: sic nulla tam detestabilis pestis est, quæ non homini ab homine nascatur. est Dicæarchi liber de interitu hominum, peripatetici magni, & copiosi: qui, collectis ceteris caussis, eluuionis, pestilentiæ, uastitatis, belluarum etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera esse consumpta, deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, id est bellis, aut seditionibus, quàm omni reliqua calamitate. Cum igitur hic locus nihil habeat dubitationis, quin homines plurimum hominibus et prosint, & obsint; proprium hoc statuto esse uirtutis, conciliare sibi animos hominum, & ad usus suos adiungere. itaque, quæ in rebus inanimis, quæq́; in usu, & tractatione belluarum fiunt utiliter ad hominum uitam, artibus ea tribuuntur operosis: hominum autē studia, ad amplificationem nostrarum rerum prompta, ac parata, uirorum præstantium sapientia, & uirtute

ætate ultimus, rerum gestarū gloria omnium præstātißimus.

homini ab homini pessimo quæque nascuntur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uirtus tribus in rebus uertitur.

uirtute excitantur. etenim uirtus fere omnis in tribus rebus uertitur. quarum una est in perspiciendo, quid in quaque re uerum, sincerumq; sit, quid consentaneum cuique, quid consequens, ex quo quæque gignantur, quæ cuiusque rei sit caussa. alterum, cohibere motus animi turbatos, quos Græci πάθη nominant; appetitiones, quas illi ὁρμὰς, obedientes efficere rationi. tertium, iis quibuscum congregamur, uti moderate, & scienter, quorum studiis ea, quæ natura desiderat, expleta, cumulataq; habeamus: per eos denique, si quid importetur nobis incommodi, propulsemus: ulciscamurq; eos, qui nocere nobis conati sunt; tantaq; pœna afficiamus, quantam æquitas, humanitasq; patitur.

in puniendo modus est ab humanitate præscriptus.

Quibus autem rationibus hanc facultatem assequi possimus, ut hominum studia complectamur, eaq; teneamus; dicemus, neque ita multo post. sed pauca ante dicenda sunt.

fortunæ uis in utranque partem summa.

Magnam uim esse in fortuna in utranque partem, uel ad secundas res, uel aduersas, quis ignorat? nam &, cum prospero flatu eius utimur, ad optatos exitus prouehimur: &, cum reflauit, affligimur. hæc igitur ipsa fortuna ceteros casus rariores habet; primũ ab inanimis procellas, tempestates naufragia, ruinas, incendia; deinde à bestiis ictus, morsus, impetus. hæc igitur, ut dixi, rariora.

in Thessalia, duce Pompeio: in Africa, duce Scipione, Põpeii socero: in Hispania, ducibus Põpeii filiis

at uero interitus exercituũ, ut proxime triũm, sæpe multorum; clades imperatorum, ut nuper summi, ac singularis uiri; inuidiæ præterea multitudinis; atque ob eas bene meritorũ sæpe ciuium expulsiones, calamitates, fugæ. rursusq; secundæ res, honores, imperia, uictoriæ, quanquam

fortuita sunt, tamen sine hominum operibus, & studiis neutram in partem effici possunt. hoc igitur cognito, dicendum est, quonam modo hominum studia ad utilitates nostras allicere, atque excitare possimus. quæ si longior fuerit oratio, cum magnitudine utilitatis comparetur: ita fortasse etiam breuior uidebitur. Quæcunque igitur homines homini tribuũt ad eum augendum, atque honestandum; aut beneuolentiæ gratia faciunt, cum aliqua de caussa quempiam diligunt; aut honoris, si cuius uirtutem suspiciunt, & si quem dignum fortuna quamamplissima putant; aut cui fidem habent, & bene rebus suis consulere arbitrantur; aut cuius metuunt; aut contra, à quibus aliquid expectant, ut cum reges, populares ue homines largitiones aliquas proponunt: aut, postremo, pretio, aut mercede ducuntur. quæ sordidissima quidem est ratio, & inquinatissima & ijs, qui ea tenentur, & illis, qui ad eam confugere conantur. male enim se res habet, cum, quod uirtute effici debet, id tentatur pecunia. sed quoniam non nunquam subsidium hoc necessarium est, quemadmodum sit utendum eo, dicemus, si prius ijs de rebus, quæ uirtuti propiores sunt, dixerimus. Atque etiam subiiciunt se homines imperio alterius, et potestati pluribus de caussis. ducuntur enim aut beneuolentia, aut beneficiorum magnitudine, aut dignitatis præstantia, aut spe, sibi id utile futurum; aut metu, ne ui parere cogantur; aut spe largitionis, promissionisq; capti; aut, postremo, ut sæpe in nostra rep. uidemus, mercede conducti. Rerum autem omnium nec aptius est

caussæ, cur quidque fiat ab hominibus erga homines.

uirtus pecuniæ præstat.

quidquam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quidquam ad ópes tuẽdas, quàm diligi; nec alienius, quàm timeri. præclare Ennius:

amor opes confirmat, metus euertit.

Quem metuunt, oderunt:
Quem quiſque odit, periiſſe expetit.

multorum autem odiis nullas opes poſſe obſiſtere, ſi antea fuit ignotum, nuper eſt cognitum. nec uero huius tyranni ſolum, quem armis oppreſſa pertulit ciuitas, interitus declarat, quantum odium hominum ualet ad peſtem; ſed reliquorum ſimiles exitus tyrannorum; quorum haud fere quiſquam interitum ſimilem effugit. malus enim cuſtos diuturnitatis metus: cõtraq; beneuolentia fidelis eſt uel ad perpetuitatem.

non tamen diu: quod Brutus ad M. Antonium ſcripſit. fam. lib. XI.

Sed iis, qui ui oppreſſos imperio coercent, ſit ſane adhibenda ſæuitia, ut heris in famulos, ſi aliter teneri non poſſunt. qui uero in libera ciuitate ita ſe inſtruũt, ut metuantur; his nihil poteſt eſſe dementius. quamuis enim demerſæ ſint leges alicuius opibus, quamuis tremefacta libertas: emergunt tamen hæc aliquando aut iudiciis tácitis, aut occultis de honore ſuffragiis. acriores autem morſus ſunt intermiſſæ libertatis, quàm retentæ. Quod igitur latiſſime patet, neque ad incolumitatem ſolum, ſed etiam ad opes, & potentiam ualet plurimum, id amplectamur, ut metus abſit, caritas retineatur. ita facillime, quæ uolumus, & priuatis in rebus, & in rep. conſequemur. etenim, qui ſe metui uolent, à quibus metuuntur, eoſdem metuant ipſi, neceſſe eſt. quid enim cenſemus ſuperiorem illum Dionyſiũm, quo cruciatu timoris angi ſolitum, qui cultros metuens tonſorios, candente carbone ſibi adurebat capillum? quid Alexandrum

ſæuitia duntaxat heris in famulos conceditur.

tacent enim metu homines, ſed male exiſtimãt de iis, qui dominantur.

Syracuſium tyrannum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

drum Pheræum, quo animo uixisse arbitramur? qui, ut scriptum legimus, cum uxorem Theben admodũ diligeret, tamen, ad eam ex epulis in cubiculum ueniens, barbarum, & eum quidem, ut scriptum est, compunctum notis Threiciis, districto gladio iubebat anteire: præmittebatq; de stipatoribus suis, qui perscrutarentur arculas muliebres, &, ne quod in uestimentis occultaretur telum, exquirerent. ò miserum, qui fideliorem & barbarum, & stigmatiam putaret, quàm coniugem. nec eum fefellit opinio: ab ea est enim ipse propter pellicatus suspicionem interfectus. Nec uero ulla uis imperii tanta est, quæ, premente metu, possit esse diuturna. testis est Phalaris: cuius est præter ceteros nobilitata crudelitas: qui nõ ex insidijs interiit, ut is, quem modo dixi, Alexander; non à paucis, ut hic nõster; sed in quem uniuersa Agrigentinorum multitudo impetum fecit. quid Macedones? non ne Demetrium reliquerunt, uniuersiq; se ad Pyrrhum contulerunt? quid Lacedæmonios iniuste imperantes? non ne repente omnes fere socij deseruerunt, spectatoresq; se ociosos præbuerunt Leuctricæ calamitatis? Externa libentius in tali re, quàm domestica recordor. ueruntamen, quàm diu imperium populi R. beneficijs tenebatur, non iniuriis, bella aut pro sociis, aut de imperio gerebantur; exitus erant bellorum aut mites, aut necessarij. regum, populorum, nationum portus erat, & refugium senatus. nostri autem magistratus, imperatoresq; ex una hac re maximam laudem capere studebant, si prouincias, si socios æquitate, & fide defendissent.

compunctum notis Threicus.

Cæsar.

superbißimum humanißimum

cum à Thebanis profligati sunt, duce Epaminonda.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

dissent. itaque illud patrocinium orbis terræ uerius, quàm imperium poterat nominari. sensim hanc consuetudinem, & disciplinam iam antea minuebamus, post uero Syllæ uictoriam penitus amisimus. desitum est enim uideri quidquam in socios iniquum, cum extitisset etiam in ciues tanta crudelitas. ergo in illo secuta est hõnestam caussam non honesta uictoria. est enim ausus dicere, hasta posita, cum bona in foro uenderet & bonorum uirorum, & locupletum, & certe ciuium, prædam suam se uendere. Secutus est, qui in caussa impia, uictoria etiam fœdiore non solum singulorum ciuiũ bona publicaret, sed uniuersas quoque prõuincias, regionesq; uno calamitatis iure comprehenderet. itaque, uexatis, & perditis exteris nationibus, ad exemplum amissi imperii portari in triumpho Massiliam uidimus, & ex ea urbe triumphari, sinẽ qua nunquam nostri imperatores ex transalpinis bellis triumpharunt. multa commemorarem nefaria in socios, si hoc uno sol quidquam uidisset indignius. iure igitur plectimur. nisi enim multorum impunita scelera tulissemus, nunquam ad unum tanta peruenisset licentia: à quo quidem rei familiaris ad paucos, cupiditatum ad multos improbos uenit hereditas. nec uero unquam bellorum ciuilium semen, & caussa deerit, dum homines perditi hãstam illam cruentam & meminerint, & sperabunt, quam P. Sylla cum uibrasset, dictatore propinquo suo, idem sexto & tricesimo anno post à sceleratiore hasta eadẽ non recessit. alter autem, qui in illa dictatura scriba fuerat, in hac fuit quæstor urbanus: ex quo debet intelligi,

pugnauit enim pro optimatibus contra plebem.

quæ pro Põpeio steterant.

semper enim Massiliensiũ auxilus Romani sunt usi.

ad quam proscriptorum ciuium bona ueniibant.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

telligi, talibus præmiis propositis, nunquam defutura bella ciuilia. itaque parietes urbis modo stant, & manent, iiq; ipsi iam extrema scelera metuentes: rem uero publicam penitus amisimus. atque in has clades incidimus (redeundum est enim ad propositũ) dum metui, quàm cari esse, & diligi, maluimus. quæ si populo R. iniuste imperanti accidere potuerũt: quid debent putare singuli? quod cum perspicuum sit, beneuolentiæ uim esse magnam metus imbecillem: sequitur, ut disseramus, quibus rebus possimus facillime eam, quam uolumus, adipisci, cum honore, & fide caritatem. sed ea non pariter omnes agemus. nam ad cuiusque uitam instituendam accommodandum est, à multis ne opus sit, an satis sit à paucis diligi. certum igitur hoc sit, id quod & primum, & maxime necessarium, familiaritates habere fidas amantium nos amicorum, & nostra mirantium. hæc enim est una res prorsus, ut non differat multum inter summos, & mediocres uiros: eaq; utrisque propemodum comparanda. honore, & gloria, & beneuolentia ciuium fortasse non æque omnes egent: sed tamen, si cui hæc suppetunt, adiuuant aliquantum tum ad cetera, tum ad amicitias comparandas. sed de amicitia libro dictum est, qui inscribitur Lælius. nunc dicamus de gloria quanquam ea quoque de re duo sunt nostri libri. sed attingamus, quando quidem ea in rebus maioribus administrandis adiuuat plurimum. Summa igitur, & perfecta gloria cõstat ex tribus his: si diligit multitudo: si fidem habet: si cum admiratione quadam, honore nos dignos putat. hæc autem,

argumentum à maiori.

ea enim pariter omnes egent.

de quibus non semel in epist. ad Atticum.

caussæ gloriam gignentes.

autem, si est simpliciter, breuiterq; dicendum, quibus rebus pariuntur à singulis, eisdem fere à multitudine. sed est alius quoque quidam aditus ad multitudinem, ut in uniuersorum animos tanquã influere possimus.. Ac primum de illis tribus, quæ ante dixi, beneuolentiæ præcepta uideamus: quæ quidem beneficiis capitur maxime: secundo autem loco benefica uoluntate beneuolentia mouetur, etiam si res forte non suppetit. uehementer autem amor multitudinis commouetur ipsa fama, & opinione liberalitatis, beneficentiæ, iustitiæ, fidei, omniumq; earum uirtutum, quæ pertinent ad mansuetudinem morum, ac facilitatem. etenim illud ipsum, quod decorũ, honestumq; diximus, quia per se nobis placet, animosq; omnium natura, & specie sua cõmouet, maximeq; quasi perlucet ex ijs, quas commemoraui, uirtutibus, iccirco illos, in quibus eas uirtutes esse remur, à natura ipsa diligere cogimur.. Atque hæ quidem caussæ sunt diligendi grauissimæ: possunt enim præterea non nullæ esse leuiores. Fides autem ut habeatur, duabus rebus effici potest; si existimabimur adepti coniunctam cum iustitia prudentiam. nam & ijs fidem habemus, quos plus intelligere, quàm nos, arbitramur; quosq; & futura prospicere credimus, & cum res agatur, in discrimenq; uentum sit, expedire rem, & consilium ex tempore capere posse: (hanc enim omnes existimant utilem, ueramq; prudentiam) iustis autem, & fidis hominibus, id est bonis, ita fides habetur, ut nulla sit in his fraudis, iniuriæq; suspicio: itaque his salutem nostram, his fortunas, his liberos

beneuolentia unde oriatur.

decorum specie sua commouet animos.

fides ut acquiratur.

qui cõsilium ex tempore expedit, uere prudens est.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

rectissime committi arbitramur. harum igitur duarum ad fidem faciendam iustitia plus pollet, quippe cum ea sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine iustitia nihil ualeat ad faciendam fidem. quo enim quis uersutior, & callidior est, hoc inuisior & suspectior, detracta opinione probitatis. quamobrem intelligentiæ iustitia coniuncta, quantum uolet habebit ad faciendam fidem uirium: iustitia sine prudẽtia multũ poterit: sine iustitia nihil ualebit prudentia. Sed ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos constet, à meq; ipso sæpe disputatum sit, qui unam haberet, omnes habere uirtutes; nunc ita seiungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, iustus esse. alia est illa, cum ueritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas; alia, cũ ad opinionem communem omnis accommodatur oratio. quamobrem, ut uulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios bonos uiros, alios prudẽtes dicamus. popularibus enim uerbis est agendum, & usitatis, cũ loquamur de opinione populari: idq; eodem modo fecit Panætius. sed ad propositum reuertamur. Erat igitur ex tribus, quæ ad gloriam pertinerent, hoc tertium, ut cum admiratione hominum honore ab his digni iudicaremur. Admirantur igitur communiter illi quidem omnia, quæ magna, & præter opinionem suam animaduerterunt; separatim autem in singulis, si perspiciunt nec opinata quædam bona: itaque eos uiros suspiciunt, maximisq; efferunt laudibus, in quibus existimant se excellentes quasdam, & singulares uirtutes perspicere; despiciunt autem

prudentia sine iustitia nihil ualet ad fidem faciendam.

tertium de gloria comparadã.

cos

eos, & contemnunt, in quibus nihil uirtutis, nihil animi, nihil neruorum putant. non enim omnes eos contẽmnunt, de quibus male existimant. nam quos improbos, maledicos, fraudulentos putant, & ad faciendam iniuriam instructos, eos haud contemnunt quidem, sed de ijs male existimant. quamobrem, ut ante dixi, contemnuntur ij, qui nec sibi, nec alteri prosunt, ut dicitur; in quibus nullus labor, nulla industria, nulla cura est: admiratione quadam uero afficiuntur ij, qui anteire ceteros uirtute putantur, & cum omni carere dedecore, tum uero ijs uitijs, quibus alij non facile possunt obsistere. nam & uoluptates, blandissimæ dominæ, sæpe maiores partes animi à uirtute detorquent: &, dolorum cum admouentur faces, præter modum plerique exterrentur: uita, mors, diuitiæ, paupertas omnes homines uehementissime permouent. quæ qui in utranque partẽ excelso animo, magnoq; despiciunt; cumq; aliqua his ampla, & honesta res obiecta est, totos ad se conuertit, & rapit: tum quis non admiretur splendorem, pulchritudinemq; uirtutis? ergo & hæc animi perspicientia admirabilitatem magnam facit: & maxime iustitia, ex qua ũna uirtute uiri boni appellantur, mirifica quædam res multitudini uidetur: nec iniuria: nemo enim iustus esse potest, qui mortem, qui dolorem, qui exilium, qui egestatem timet, aut qui ea, quæ his sunt contraria, æquitati anteponit. maximeq; admirantur eum, qui pecunia non mouetur: quod in quo uiro perspectum sit, hunc dignum spectatu arbitrantur. itaque illa tria, quæ pro-

contemnere, et male existimare, non idem sunt.

uoluptates, blãdissimæ dominæ.

ex una iustitia boni uiri appellantur.

iustitia parit omnem gloriam proposita sunt ad gloriam, omnia iustitia conficit; & beneuolentiam, quòd prodesse uult plurimis; & ob eandem caussam fidem, & admirationem, quòd eas res spernit, & negligit, ad quas plerique inflammati auiditate rapiuntur. Ac, mea quidem senten*omnis uitæ institutio adiumenta hominum desiderat.* tia, omnis ratio, & institutio uitæ adiumenta hominum desiderat, in primisq; ut habeas, quibuscum possis familiares conferre sermones: quod est difficile, nisi speciem præ te boni uiri feras. ergo etiam solitario homini, atque in agro uiam agenti opinio iustitiæ necessaria est, eoq; etiam magis, quòd, si eam non habebunt, iniusti habebuntur; & nullis præsidijs septi, multis afficientur iniurijs. Atque his etiam, qui uendunt, emunt, conducunt, locant, contrahendisq; negocijs implicantur, iustitia ad rem gerendam necessaria est. cuius tanta uis est, ut nec illi quidem, qui maleficio, & scelere pascuntur, possint *iustitia etiam apud latrones necessaria.* sine ulla particula iustitiæ uiuere. nam qui eorum cuipiam, qui una latrocinantur, furatur aliquid, aut clam eripit, is sibi ne in latrocinio quidem relinquit locum. ille autem, qui archipirata dicitur, nisi æquabiliter prædam dispertiat, aut occidetur à socijs, aut relinquetur. quin etiam leges latronum esse dicuntur, quibus pareant, quas obseruent. itaque propter æquabilem prædæ partitionem & Bargulus Illyricus latro, de quo est apud Theopompum, magnas opes habuit; & multo maiores Viriatus Lusi*appellari solitus est. consuetudinem enim hoc uerbũ significat* tanus: cui quidem exercitus nostri, imperatoresq; cesserunt: quem C. Lælius, is, qui Sapiens usurpatur, prætor fregit, & comminuit; ferocitatemq; eius

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ius ita repressit, ut facile bellum reliquis traderet. Cum igitur tanta uis iustitiæ, sit ut ea etiam latronum opes firmet, atque augeat; quantam eius uim inter leges, & iudicia, & instituta reip. fore putamus? Mihi quidem non apud Medos solum, ut ait Herodotus, sed apud etiam maiores nostros fruendæ iustitiæ caussa uidentur olim bene morati reges constituti. nam, cum premeretur initio multitudo ab ijs, qui maiores opes habebant, ad unũ aliquem confugiebant uirtute præstantem; qui, cum prohiberet iniuria tenuiores æquitate constituenda, summos cum infimis pari iure retinebat. eademq; constituendarum legum fuit caussa, quæ regum. ius enim semper quæsitum est æquabile. neque enim aliter esset ius. id si ab uno iusto, & bono uiro consequebantur, eo erant contenti. cum id minus contingeret, leges sunt inuentæ, quæ cum omnibus semper una, atque eadem uoce loquerentur. Ergo hoc quidem perspicuum est, eos ad imperandum deligi solitos, quorum de iustitia magna esset opinio multitudinis. adiuncto uero hoc, ut ijdem etiam prudentes haberentur, nihil erat, quod homines his auctoribus non posse consequi se arbitrarentur. Omni igitur ratione colenda, & retinenda iustitia est, tum ipsa propter sese, (nam aliter iustitia non esset) tum propter amplificationem honoris, & gloriæ. Sed ut pecuniæ quærendæ non solum ratio est, sed etiam collocandæ, quæ perpetuos sumptus suppeditet, nec solum necessarios, sed etiam liberales: sic gloria quærenda, & collocanda ratione est. quanquam præclare Socrates hanc uiam ad gloriam pro-

regum creandorum origo.

legum condendarum caussa.

iustitia et propter se, et quia gloriam amplificat, colenda est.

Socratis de gloria preceptum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

proximam, & quasi compendiariam dicebat esse, si quis id ageret, ut, qualis haberi uellet, talis esset. Quòd si qui simulatione, & inani ostentatione, ficto non modo sermone, sed etiam uultu stabilem se gloriam consequi posse rentur, uehementer errant. uera gloria radices agit, atque etiam propagatur. ficta omnia celeriter, tanquam flosculi, decidunt; nec simulatum potest quidquam esse diuturnum. testes sunt permulti in utranque partem: sed, breuitatis caussa, familia erimus contenti una. Ti. enim Gracchus, P. filius, tam diu laudabitur, dum memoria rerum Romanarum manebit: at eius filij nec uiui probabantur à bonis, & mortui numerum obtinent iure cæsorum. Qui igitur adipisci ueram iustitiæ gloriam uolet, iustitiæ fungatur officijs. ea quæ essent, dictum est in superiore libro. Sed, ut facillime, quales simus, tales esse uideamur; etsi in eo ipso uis maxima est, ut simus ij, qui haberi uelimus: tamen quædam præcepta danda sunt. Nam si quis ab ineunte ætate habet caussam celebritatis, & nominis, aut à patre acceptam, quod tibi, mi Cicero, arbitror contigisse, aut aliquo casu, atque fortuna: in hunc oculi omnium coniiciuntur, atque in eo, quid agat, quemadmodum uiuat, inquiritur; &, tanquam in clarissima luce uersetur, ita nullum obscurum potest nec dictum eius esse, nec factum. quorum autem prima ætas, propter humilitatem, & obscuritatem, in hominum ignoratione uersatur, hi, simul ac iuuenes esse cœperunt, magna spectare, & ad ea rectis studiis debent contendere. quod eo firmiore animo

ficta, tanquam flosculi decidunt.

quia leges ferre conati sunt perniciosas reip.

non modo enim expectatur, sed quasi exigitur ab eo uirtus.

facient,

facient, quia non modo non inuidetur illi ætati, uerum etiam fauetur. Prima igitur est adolescenti commendatio ad gloriam, si qua ex bellicis rebus comparari potest: in qua multi apud maiores nostros extiterunt. semper enim fere bella gerebantur. tua autem ætas incidit in id bellum, cuius altera pars sceleris nimium habuit, altera felicitatis parum. quo tamen in bello, cum te Pompeius alæ alteri præfecisset, magnam laudem & à summo uiro, & ab exercitu consequebare, equitando, iaculando, omnia militari labore tolerando. atque ea quidem tua laus pariter cum rep. cecidit. mihi autem hæc oratio suscepta non de te est, sed de genere toto. quamobrem ad ea, quæ restant, pergamus. Vt igitur in reliquis rebus multo maiora sunt opera animi, quàm corporis: sic eæ res, quas persequimur ingenio, ac ratione, gratiores sunt, quàm illæ, quas uiribus. Prima igitur commendatio proficiscitur à modestia, tum pietate in parentes, tum in suos beneuolentia. Facillime autẽ in optimam partem cognoscuntur adolescentes, qui se ad claros, & sapientes uiros, bene consulentes reip. contulerunt. quibuscum si frequentes sunt, opinionem afferunt populo, eorum fore se similes, quos sibi ipsi delegerunt ad imitandum. P. Rutilij adolescentiam ad opinionem & innocentiæ, & iuris scientiæ P. Mucij commendauit domus. nam L. quidem Crassus, cum esset admodum adolescens, non aliunde mutuatus est, sed sibi ipse peperit maximam laudem ex illa accusatione nobili, & gloriosa. & qua ætate qui exercentur, laude affici solent; ut de De-

mosthene

fauetur adolescentiæ.

Cæsariana.

Pompeiana.

animi maiora sunt opera, quàm corporis.

de hoc in Bruto.

cum accusauit, et damnauit C. Carbonem, ho-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

minem eloquentiſſimum, conſularem.

moſthene accepimus: ea ætate L. Craſſus oſtendit, id ſe in foro optime iam præmeditatum facere, quod etiam tum poterat domi cum laude meditari. ſed cum duplex ſit ratio orationis, quarum in altera ſit ſermo, in altera contentio: non eſt id dubium, quin contentio orationis plurimum poſſit, & maiorem uim habeat ad gloriam: ea eſt enim, quam eloquentiam dicimus: ſed tamen difficile dictu eſt, quantopere conciliet animos hominum comitas, affabilitasq́; ſermonis. extant epiſtolæ & Philippi ad Alexandrum, & Antipatri ad Caſſandrum, & Antigoni ad Philippum, trium prudentiſſimorum: (ſic enim accepimus) quibus præcipiunt, ut oratione benigna multitudinis animos ad beneuolentiam alliciant, militesq́;, blande appellando, ſermone deliniant. Quæ autem in multitudine cum contentione habetur oratio, ea ſæpe uniuerſam excitat gloriam. magna eſt enim admiratio copioſe, ſapienterq́; dicentis: quem qui audiunt, intelligere etiam, & ſapere plus, quàm ceteros, arbitrantur. ſi uero ineſt in oratione mixta modeſtiæ grauitas, nil admirabilius fieri poteſt, eoq́; magis, ſi ea ſunt in adoleſcente. Sed cum ſint plurima cauſſarum genera, quæ eloquentiam deſiderant; multiq́; in noſtra rep. adoleſcentes & apud iudices, & apud ſenatum dicendo laudem aſſecuti ſint: maxima admiratio eſt in iudicijs: quorum ratio dúplex eſt. nam ex accuſatione, & defenſione conſtat: quarum etſi laudabilior eſt defenſio, tamen etiam accuſatio probata perſæpe eſt. dixi paulo ante de Craſſo: idem fecit adoleſcens M. Antonius: etiam P.

eius filium: de quo uide Iuſtinum.

iudiciorum ratio duplex.

Sulpicii

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Sulpicii eloquentiam accusatio illustrauit, cum, seditiosum, & inutilem ciuem C. Norbanum in iudicium uocauit. sed hoc quidem non est sæpe faciendum, nec unquam, nisi aut reip. caussa, ut duo Lúculli; aut patrocinii, ut nos pro Siculis, pro Sardis *pro M. Albutio Iulius Cæsar. in accusando etiam M'. Aquilio L. Fusii cognita industria est. semel igitur non sæpe certe. sin erit, cui faciendum sit sæpius; reip. tribuat hoc muneris; cuius inimicos ulcisci sæpe, non est reprehendendum: modus tamen adsit. duri enim hominis, uel potius uix hominis uidetur, periculum capitis inferre multis. id enim tum periculosum ipsi est, tum etiam sordidum ad famam, committere, ut accusator nominetur. quod contigit M. Brűto, summo genere nato, illius filio, qui iuris ciuilis in primis peritus fuit. Atque etiam hoc præceptum officii diligenter tenendum est, ne quem unquã innocentem in iudicium capitis arcessas. id enim sine scelere fieri nullo pacto potest. nam quid est tam inhumanum, quàm eloquentiam, à natura ad salutem hominum, & ad conseruationem datam, ad bonorum pestem, perniciemq; conuertere? Nec tamen, ut hoc fugiendum est, ita habendum est religioni contrarium, nocentem aliquando, & nefarium, impiumq; defendere. uult hoc multitudo, patitur consuetudo, fert etiam humanitas. iudicis est, semper in caussis uerum sequi; patroni, non nunquam uerisimile, etiam si minus sit uerum, defendere: quod scribere, presertim cum de philosophia scriberem, non auderem, nisi idem placeret grauissimo Stoicorum

Lucius, et Marcus, fratres, qui Seruilium augurem de peculatu accusarunt. Plutarchus in Lucullo, et Cic. in proœm. Acad. quæst.

de hoc in libro de claris orat.

innocentem accusare non licet.

nocentem licet interdum defendere.

rum

rum Panætio. Maxime autem & gloria paritur, & gratia defensionibus, eoq; maior, si quando accidit, ut ei subueniatur, qui potentis alicuius opibus circumueniri, urgeriq; uideatur; ut nos & sæpe alias, & adolescentes contra L. Syllæ dominantis opes pro Sex. Roscio Amerino fecimus: quæ, ut scis, extat oratio. Sed, expositis adolescentium officiis, quæ ualeant ad gloriam adipiscendam, deinde de beneficentia, ac liberalitate dicendum est. cuius est ratio duplex. Nam aut opera benigne fit indigentibus, aut pecunia. facilior est hæc posterior, locupleti presertim; sed illa lautior, ac splendidior, & uiro forti, claroq; dignior. quanquam enim in utroque inest gratificandi liberalis uoluntas: tamen altera ex arca, altera ex uirtute depromitur; largitioq;, quæ fit ex re familiari, fontem ipsum benignitatis exhaurit: ita benignitate benignitas tollitur: qua quo in plures usus sis, eo minus in multos uti possis. At, qui opera, id est uirtute, & industria benefici, & liberales erunt, primum, quo pluribus profuerint, eo plures ad benigne faciendum adiutores habebunt: deinde, consuetudine beneficentiæ paratiores erunt, et tanquam exercitatiores ad bene de multis promerendum. præclare in epistola quadam Alexandrum filium Philippus accusat, quòd largitione beneuolentiam Macedonum consectetur. Quid te, (malum) inquit, rationis in istam spem induxit, ut eos tibi fideles putares fore, quos pecunia corrupisses? an tu id agis, ut Macedones non te regem suum, sed ministrum, & præbitorem putent? quo quid sordidus regi?

à quo et hoc ipsum et alia multa in hos libros Cicero transtulit.

liberalitatis ratio duplex.

largitio ex re familiari fontem benignitatis exhaurit.

regi? Mélius etiam, quòd largitionem corruptelam dixit esse. fit enim deterior qui accipit, atque ad idem semper expectandum paratior. hoc ille filio: sed praeceptum putemus omnibus. quamobrem id quidem non est dubium, quin illa benignitas, quae constat ex opera, & industria, & honestior sit, & latius pateat, & possit prodesse pluribus. Non nunquam tamen est largiendum: nec hoc benignitatis genus omnino repudiandum est: & saepe idoneis hominibus indigentibus de re familiari impertiendum, sed diligenter, atque moderate. multi enim patrimonia effũderunt inconsulte largiendo. quid autem est stultius, quàm, quod libenter facias, curare, ut id diutius facere non possis? Atque etiam sequuntur largitionem rapinae. cum enim dando egere coeperunt, alienis bonis manus afferre coguntur. ita, cum, beneuolentiae comparandae caussa, benefici esse uelint, non tanta studia assequuntur eorum, quibus dederunt, quanta odia eorum, quibus ademerunt. quamobrem nec ita claudenda est res familiaris, ut eam benignitas aperire non possit; nec ita reseranda, ut pateat omnibus: modus adhibeatur, isq; referatur ad facultates. Omnino meminisse debemus id, quod à nostris hominibus saepissime usurpatum, iamq; in prouerbij consuetudinem uenit, largitionem fundum non habere. etenim quis potest esse modus, cum et ijdem, qui consueuerunt, & illud idem alij desiderent? Omnino duo sunt genera largorum, quorum alteri prodigi, alteri liberales: prodigi, qui epulis, & uiscerationibus, & gladiatorum muneribus, ludorum,

quàm quòd accusat de largitione.

ut Milo, is, qui Clodium interfecit. Pedianus. largitionem inconsultam rapinae sequuntur.

modus adhibeatur in largiẽdo.

prodigi qui sint

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uenationumq; apparatu pecunias profundunt in eas res, quarum memoriam aut breuem, aut nullam sint relicturi omnino: liberales autem, qui suis facultatibus aut captos à prædonibus redimunt, aut æs alienum suscipiunt amicorum caussa, aut in filiarum collocatione adiuuant, aut opitulantur uel in re quærenda, uel augenda. itaque miror, quid in mentem uenerit Theophrasto in eo libro, quem de diuitijs scripsit: in quo multa præclare, illud absurde. est enim multus in laudanda magnificentia, & apparatione popularium munerum: taliumq; sumptuum facultatem, fructum diuitiarum putat. mihi autem ille fructus liberalitatis, cuius exempla pauca posui, multo & maior uidetur, & certior. quanto Aristoteles grauius, & uerius nos reprehendit, qui has effusiones pecuniarum non admiremur, quæ fiunt ad multitudinem deliniendam. at ij, qui ab hostibus obsidentur, si emere aquæ sextarium mina cogerentur, hoc primo auditu incredibile nobis uideri, omnesq; mirari: sed, cum attenderimus, ueniam necessitati dare: in his immanibus iacturis, infinitisq; sumptibus nihil nos magnopere mirari; cum presertim neque necessitati subueniatur, nec dignitas augeatur; ipsaq; illa delenitio multitudinis ad breue tempus, exiguumq; duratura sit, eaq; à leuissimo quoque animo; in quo tamen ipso una cum satietate memoria quoque moriatur uoluptatis. Bene etiam colligitur, hæc pueris, & mulierculis, & seruis, & seruorum simillimis liberis esse grata; graui uero homini, & ea, quæ fiunt, iudicio certo ponderanti, probari posse

Liberales qui sint.

Aristoteles dissentit à Theophrasto, discipulo suo.

se nullo modo. quanquam intelligo, in nostra ciuitate inueterasse iam bonis temporibus, ut splendor ædilitatum ab optimis uiris postuletur. itaque P. Crassus cum cognomine Diues, tum copijs, functus est ædilicio maxime munere. & paulo post L. Crassus cum omnium hominum moderatissimo Q. Mucio magnificentissima ædilitate functus est: deinde C. Claudius, Ap. filius: multi post, Luculli, Hortensius, Silanus. omnes autem P. Lentulus, me consule, uicit superiores. hunc est Scaurus imitatus. magnificentissima uero nostri Pompeij munera secundo consulatu. in quibus omnibus, quid mihi placeat, uides. uitanda tamen est suspicio auaritiæ. nam Mamerco, homini ditissimo, prætermissio ædilitatis consulatus, repulsam attulit. quare &, si postulatur à populo, bonis uiris si non desiderantibus, attamen approbantibus, faciendum est, modo pro facultatibus; nos ipsi ut fecimus: &, si quando aliqua res maior, aut utilior populari largitione acquiritur; ut Oresti nuper prandia in semitis, decimæ nomine, magno honori fuerunt. ne M. quidem Seio uitio datum est, quòd in caritate annonæ asse modium populo dedit. magna enim se, & inueterata inuidia, nec turpi iactura, quando erat ædilis, nec maxima liberauit. sed honori summo nuper nostro Miloni fuit, quòd, gladiatoribus emptis reip. caussa, quæ salute nostra continebatur, omnes P. Clodij conatus, furoresq; compressit. Caussa igitur largitionis est, si aut necesse est, aut utile. in his autem ipsis mediocritatis regula optima est. L. quidem Philippus, Q. filius,

sunt enim copiarum, non uirtutis, ut ipse scribit in epistola ad Curionem.

fratres, Lucius, et Marcus; quos eodem anno ædilitatem gessisse, Plutarchus, et Plin. l.8. c. 7. tradiderũt.

Herculi consecratæ de bonis locupletum.

iam mortuus.

largitionis caussæ probantur, necessitas, et utilitas.

magno uir ingenio, in primisq́; clarus, gloriari solebat, se sine ullo munere adeptum esse omnia, quæ haberentur amplissima. dicebat idem Cotta, Curio. nobis quoque licet in hoc quodam modo gloriari. ná pro amplitudine honorum, quos cunctis suffragijs adepti sumus nǒstro quidem anno, quod contigit eorum nemini, quos modo nominaui, sane exiguus sumptus ædilitatis fuit. Atque etiam illæ impensæ meliores sunt, muri, naualia, portus, aquarum ductus, omniaq́;, quæ ad usum reip. pertinent. quanquam enim, quod præsens tanquam in manu datur, iucundius est: tamen hæc in posterum gratiora, theatra, porticus, noua templa. Verecundius reprehendo propter Pǒmpeium: sed doctissimi non probant, ut & hic ipse Panætius, quem multum in his libris secutus sum, non interpretatus; & Phalereus Demetrius, qui Periclem, principem Græciæ, uituperabat, quòd tantam pecuniam in præclara illa Propylæa coniecit. Sed de hoc genere toto in ijs libris, quos de rep. scripsi, diligenter est disputatum. Tota igitur ratio talium largitionum genere uitiosa est, temporibus necessaria, & tum ipsa & ad facultates accommodanda, & mediocritate moderanda est. In illo autem altero genere largiendi, quod à liberalitate proficiscitur, non uno modo in disparibus caussis affecti esse debemus. alia caussa est eius, qui calamitate premitur; & eius, qui res meliores quærit, nullis suis rebus aduersis. propěnsior benignitas esse debebit in calamitosos: nisi forte crũt digni calamitate. in ijs tamen, qui se adiuuari uolent, non ut ne affligantur,

quo primum anno per leges petere licuit. de quo scripsimus in lib. de legibus.

qui theatrum magnificentissimum extruxerat.

propensior benignitas debet esse in calamitosos.

gantur, sed ut ad altiorem gradum ascendant, restricti omnino nullo modo esse debemus, sed in deligendis idoneis iudicium, & diligentiam adhibere. nam præclare Ennius:

Benefacta male locata, malefacta arbitror. quod autem tributum est bono uiro, & grato, in eo cum ex ipso fructus est, tum etiam ex ceteris. temeritate enim remota, gratissima est liberalitas: eoq; eam studiosius plerique laudant, quòd summi cuiusque bonitas commune perfugium est omnium. Danda igitur opera est, ut hos beneficiis quamplurimis afficiamus, quorum liberis, posterisq; prodatur memoria, ut his ingratis esse non liceat. omnes enim immemorem beneficii oderunt; eamq; iniuriam in deterrenda liberalitate sibi etiam fieri, eumq;, qui faciat, communem hostem tenuiorum putant. Atque hæc benignitas etiam reip. utilis est, redimi è seruitute captos, locupletari tenuiores: quod quidem uulgo solitum fieri ab ordine nostro, in oratione Crassi scriptum copiose uidemus. hanc ergo consuetudinem benignitatis largitioni munerũ antepono. hæc est grauiũ, hominũ, atque magnorũ, illa quasi assentatorũ populi. multitudinis leuitatem uoluptate quasi titillantium. Conuenit autem tum in dando munificum esse, tum in exigendo non acerbum; in omniq; re contrahenda, uendendo, emendo, conducendo, locando, in uicinitatibus, & confiniis æquum, & facilem, multa multis de iure suo concedentem; à litibus uero, quantum liceat, & nescio an paulo plus etiam, quàm liceat, abhorrentem. est enim non modo libe-

senarius iambicus.

bonitas commune perfugium est omnium.

pro in deterrendis hominibus à liberalitate. minus usitata loquendi forma.

in exigendo acerbitas reprehenditur.

lites fugiendæ.

rale, paulum non nunquam de suo iure decedere, sed interdum etiá fructuosum. Habenda autem est ratio rei familiaris; quam quidem dilabi sinere, flagitiosum est; sed ita, ut illiberalitatis, auaritiæq; absit suspicio. posse enim liberalitate uti, non spoliantem se patrimonio, nimirum est pecuniæ fructus maximus.

hospitalis à Theophrasto laudata.

Recte etiam à Theophrasto est laudata hospitálitas. est enim, ut mihi uidetur, ualde decorum, patere domos hominum illustrium illustribus hospitibus: idq; etiam reip. est ornamento, homines externos hoc liberalitatis genere in urbe nostra non egere. est etiam uehementer utile iis, qui honeste posse multa uolunt, per hospites apud externos populos ualere opibus, & gratia. Theophrastus quidem scribit, Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitalem fuisse: ita enim instituisse, & uillicis imperasse, ut omnia præberentur, quicunque Laciades in uillam suam diuertisset. Quæ autem opera, non largitione, beneficia dantur; hæc tum in uniuersam remp. tum in singulos ciues conferuntur. nam in iure cáuere, consilio iuuare, atque hoc scientiæ genere prodesse quamplurimis, uehementer & ad opes augendas pertinet, & ad gratiam. itaque cum multa præclara maiorum, tum quamoptime constituti iúris ciuilis summo semper in honore fuit cognitio, atque interpretatio: quam quidem ante hanc confusionem temporum in possesione sua principes retinuerunt: nunc, ut honores, ut omnis dignitatis gradus, sic huius sciétiæ splendor deletus est: idq; eo indignius, quòd eo tempóre hoc contigit, cum is esset, qúi omnes superiores

ne quid contra ius committatur.

ius ciuile semper in honore fuit.

intelligit Ser. Sulpicium, qui

riores, quibus honore par esset, scientia facile uicisset. hæc igitur opera grata multis, & ad beneficiis astringendos homines accommodata. Atque huic arti finitima est dicendi grauior facultas, & gratior, & ornatior. quid enim eloquentia laudabilius, & præstabilius, uel admiratione audientium, uel spe indigentium, uel eorum, qui defensi sunt, gratia? huic quoque ergo à maioribus nostris est in tota dignitate principatus datus. diserti igitur hominis, & facile laborantis, quodq́; in patriis est moribus, multorum caussas & non grauate, & gratuito defendentis, beneficia, & patrocinia late patent. Admonebat me res, ut hoc quoque loco intermissionem eloquentiæ, ne dicam interitum, deplorarem, nisi uererer, ne de me ipso aliquid uiderer queri. sed tamen uidemus, quibus extinctis oratoribus, quàm in paucis spes, quàm in paucioribus facultas, quàm in multis sit audacia. cum autem omnes non possint, ne multi quidem, aut iuris periti esse, aut diserti; licet tamen opera prodesse multis, beneficia petentem, commendantem iudicibus, & magistratibus, uigilantem pro re alterius, eos ipsos, qui aut consulũnt, aut defendũt, rogantem: quod qui faciunt, plurimum gratiæ consequuntur, latissimaq́; eorum manat industria. Iã, illud non sunt admonendi, (est enim in promptu) ut animaduertant, cum alios iuuare uelint, ne quos offendant. sæpe enim aut eos lædunt, quos non debent; aut eos, quos non expedit: si imprudentes, negligentiæ est; si scientes, temeritatis. Vtendum etiam est excusatione aduersus eos, quos inuitus offendas, quacunque

dialecticam ad ius ciuile adiunxit: quod Scæuola non fecerat. uide librum de claris. orat.

propter bella ciuilia.

ut iuris periti.

patet per se.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

que possis, quare id, quod feceris, necesse fuerit, nec aliter facere potueris: cértisq; operis, & officijs erit, quod uiolatum est, compensandum. Sed cum in hominibus iuuandis aut mores spectari, aut fortuna soleat; dictu quidem est procliue, itaq; uulgo loquuntur, sese in beneficiis collocandis mores hominum, non fortunam sequi: honesta oratio est: sed quis est tandem, qui inopis, & optimi uiri caussæ non anteponat in opera danda gratiam fortunati, & potentis? à quo enim expeditior, & celerior remuneratio fore uidetur, in eum fere est uoluntas nostra propensior. sed animaduertendum est diligentius, quæ natura rerum sit. nimirum enim inops ille, si bonus est uir, etiam si referre gratiam non potest, habere certe potest. commode autem, quicunque dixit: pecuniam qui habeat, non reddidisse; &, qui reddiderit, non habere: gratiam autem, &, qui reddiderit, habere; &, qui habeat, retulisse. At qui se locupletes, honoratos, & beatos putant, hi ne obligari quidem beneficio uolunt: quin etiam beneficium se dédisse arbitrantur, cum ipsi quamuis aliquod magnum acceperint: æque etiam à se aut postulari, aut expectari aliquid suspicantur: patrocinio uero se usos, aut clientes appellari, mortis instar putant. at uero ille tenuis, cum quid factum sit, sese spectatum, non fortunam, putans, non modo illi, qui est meritus, sed etiam illis, à quibus expectat, (eget enim multis) gratum se uideri studet. neque uero uerbis auget suũ munus, si quo forte fungitur, sed etiam extenuat. Videndumq; illud item, quòd, si opulentum, fortunatumq;

cum aliquid eo præcipue nomine faciendum tibi statuas, ut cõpensetur quod uiolatum est.

inops potest esse gratus, animo, non re.

hoc idem scribit ad Leptam, lib. VI. fam.

natumq; defenderis, in illo uno, aut forte in liberis eius maneat gratia; sin autem inopem, probum tamen, & modestũ, omnes non improbi humiles, quæ magna in populo multitudo est, præsidium sibi paratum uident. quamobrem mèlius apud bonos, quàm apud fortunatos, beneficium collocari puto. danda omnino opera est, ut omni generi satisfacere possimus sed, si res in contentionem ueniet, nimirum Themistocles est auctor adhibendus: qui, cum consuleretur, utrum bono uiro pauperi, an minus probato diuiti filiam collocaret; ego, inquit, malo uirum, qui pecunia egeat, quàm pecuniam, quæ uiro. sed corrupti mores, deprauatiq; sunt admiratione diuitiarum. quarum magnitudo quid ad unumquenque nostrum pertinet? illum fortasse adiuuat, qui habet: ne id quidem semper: sed fac iuuare: potentior sane sit, honestior uero quo modo? quòd si etiam bonus erit uir; nẽ impediát diuitiæ, quo minus iuuetur; modo ne adiuuent; sitq; omne iudicium, non quàm locuples, sed qualis quisque sit. Extremum autem præceptum in beneficiis, operaq; danda est, ne quid contra æquitatem contendas, ne quid per iniuriam. fundamentum enim perpetuæ commendationis, & famæ est iustitia: sine qua nihil potest esse laudabile. Sed quoniam de eo genere beneficiorum dictum est, quæ ad singulos spectant: deinceps de iis, quæ ad uniuersos, quæq; ad remp. pertinent, disputandum est. Eorum autem ipsorum partim eiusmodi sunt, ut ad uniuersos ciues pertineant, partim, singulos ut attingant; quæ sunt etiam gratiora. danda est opera omnino, si possit,

melius apud bonos uiros, quàm apud fortunatos, beneficium collocatur.

ne beneficium in illum ideo nõ cõferamus, quia diuitiis abundet: si modo uir bonus est: sed rursus eædem diuitiæ ne adiuuent, id est, ne nos ad beneficium tribuendum magis, quàm conuenit, adducant.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

utrisque, nec minus ut etiam singulis consulatur; sed ita, ut ea res aut prosit, aut certe ne obsit reip. C. Gracchi frumentaria magna largitio fuit; exhauriebat igitur ærarium: modica M. Octauii, & reip. tolerabilis, & plebi necessaria; ergo et ciuibus, & reip. salutaris. In primis autem uidendum erit ei, qui rép. administrabit, ut suum quisque teneat, neque de bonis priuatorum publice diminutio fiat. perniciose enim Philippus in tribunatu, cum legem agrariam ferret; quam tamen antiquari facile passus est, & in eo uehementer se moderatum præbuit: sed cum in agendo multa populariter, tum illud male; non esse in ciuitate duo millia hominum, qui rem haberent. capitalis omnino oratio est ad æquationem bonorum pertinens; qua peste quæ potest esse maior? hanc enim ob caussam maxime, ut sua tenerentur, resp. ciuitatesq; constitutæ sunt. nam etsi duce natura congregabantur homines; tamen, spe custodiæ rerum suarum, urbium præsidia quærebant. Danda etiam opera est, ne, quod apud maiores nostros sæpe fiebat, propter ærarij tenuitatem; assiduitatemq; bellorum, tributum sit conferendum: idq; ne eueniat, multo ante erit prouidendum. sin qua necessitas huius muneris alicui reip. obuenerit: (malo enim alteri, quàm nostræ, ominari: neque tamen de nostra, sed de omni rep. disputo) danda erit opera, ut omnes intelligant, si salui esse uelint, necessitati esse parendum. Atque etiam omnes, qui remp. gubernabunt, consulere debebunt, ut earum rerum copia sit, quæ sunt necessariæ. quarum qualis comparatio fieri soleat,

ad usum reip. necessario constitutum.

suffragiis improbari. abrogare uero aliud significat, nempe hoc, legem iam latam tolli.

soluendum tributum, necessario impositum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

& debeat, non est necesse disputare. ēst enim in prōmptu. tamen locus attingendus fuit. Caput autem est in omni procuratione negocii, & muneris publici, ut auaritiæ pellatur etiam minima suspicio. utinam, inquit C. Pontius Samnis, ad illa tempora fortuna me seruasset, & tunc essem natus, quando Romani dona accipere cœpissent: non essem passus diutius eos imperare. næ illi quidem multa sæcula expectanda fuerunt. modo enim hoc malum in hanc remp. inuasit: itaque facile patior tunc potius Pontium fuisse, si quidem in illo tantum fuit roboris. non dum centū, & decem anni sunt, cum de pecuniis repetundis à L. Pisone lata est lex, nulla antea cum fuisset. at uero postea tot leges, & proximæ quæque duriores; tot rei damnati; tantum Italicum bellum propter iudiciorum metum excitatum; tanta, sublatis legibus, & iudiciis, expilatio, direptioq; sociorum; ut imbecillitate aliorū, non nostra uirtute, ualeamus. Laudat Africanum Panætius, quòd fuerit abstinens. quidni laudetur? sed in illo alia maiora: laus enim abstinentiæ non hominis est solum, sed etiam temporum illorum. Omni Macedonum gaza, quæ fuit maxima, potitus est Paullus: tantum in ærarium pecūniæ inuexit, ut unius imperatoris præda finem attulerit tributorum. at hic nihil in domum suam intulit præter memoriam nominis sempiternam. Imitatus patrem Africanus nihilo locupletior Carthagine euersa. Quid, qui eius collega in censura fuit, L. Mummius? nunquid copiosior, cum copiosissimam urbem funditus sustulisset? Italiam ornare, quàm domum

satis patet.

ut posset Romanum imperium pecunia largienda euertere.

eorū opera, qui ne repetundarū accusarentur, metuebant.

bis millies centies sestertium, ut scripsit Velleius, id est, ut nunc loquimur, milliones sex, scutatorum trecenta millia.

domum suam maluit. quanquam, Italia ornata, domus ipsa mihi uidetur ornatior. Nullum igitur uitium est tetrius, (ut eò, unde egressa est, referat se oratio) quàm auaritia, præsertim in principibus, & remp. gubernantibus. habere enim quæstui remp. non modo turpe est, sed sceleratum etiam, & nefarium. itaque, quod Apollo Pythius oraculo edidit, Spartam nulla re alia, nisi auaritia, esse perituram, is uidetur non solum Lacedæmonijs, sed & omnibus opulentis populis prædixisse. Nulla autem re conciliare facilius beneuolentiam multitudinis possunt ij, qui reip. præsunt, quàm abstinentia, & continentia. qui uero esse populares uolunt ob eamq; caussam aut agrariã rem tentant, ut possessores suis sedibus pellantur, aut pecunias creditas debitoribus condonandas putant; labefactant fundamenta reip. cõcordiam primum tollunt, quæ esse non potest, cum alijs adimuntur, alijs condonantur pecuniæ; deinde æquitatem, quæ tollitur omnis, si habere suum cuique non licet. id enim est proprium, ut supra dixi, ciuitatis, atque urbis, ut sit libera, & non solicita suæ rei cuiusque custodia. Atque in hac pernicie reip. ne illam quidem consequuntur. quam putant, gratiam. nam cui res erepta est, inimicus; cui data est, etiam dissimulat se accipere uoluisse; et maxime in pecunijs creditis occultat suum gaudium, ne uideatur non fuisse soluendo. at uero ille, qui accipit iniuriam, & meminit, & præsefert dolorem suum. Nec si plures sunt ii, quibus improbe datum est, quàm illi, quibus iniuste ademptum est, iccirco plus etiam ualent.

abstinentia beneuolentiã multitudinis conciliat.

concordia fundamentum reip.

ut conseruentur non modo ciues, uerum ædificia quoque.

non

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

non enim numero hæc iudicantur, ſed pődere. quam autem habet æquitatem, ut agrum, multis annis, aut etiam ſæculis ante poſſeſſum, qui nullum habuit, habeat, qui autem habuit, amittat? at propter hoc iniuriæ genus Lacedæmonii Lyſandrũm Ephorum expulerunt, Agin regem, quod nunquam antea apud eos acciderat, necauerunt. ex quo eo tempore tantæ diſcordiæ ſecutæ ſunt, ut tyranni exiſterent, & optimates exterminarentur, & præclariſſime conſtitũta reſp. dilaberetur. nec uero ſolum ipſa cecidit, ſed etiã reliquam Græciam euertit contagionibus malorum, quæ à Lacedæmoniis profectæ manarunt latius. Quid noſtros Gracchos, Ti. Gracchi, ſummi uiri filios, Africani nepotes, non ne agrariæ contentiones perdiderũt? At uero Aratus Sicyonius iure laudatur, qui, cum eius ciuitas quinquaginta annos à tyrannis teneretur, profectus Argis Sicyoné, clandeſtino introitu urbe eſt potitus; cumq; tyrannum Nicoclem improuiſo oppreſſiſſet, ſexcentos exules, qui fuerant eius ciuitatis locupletiſſimi, reſtituit, remq; pub. aduentu ſuo liberauit. ſed, cum magnam animaduerteret in bonis, & poſſeſſionibus difficultatem, quòd et eos, quos & ipſe reſtituerat, quorum bona alii poſſederant, egere iniquiſſimum arbitrabatur; & quinquaginta annorum poſſeſſiones mouere, non nimis æquum putabat; propterea quòd tam longo ſpatio multa hereditatibus, multa emptoribus, multa dotibus detinebantur ſine iniũria: iudicauit, neque illis adimi, neque is non ſatiſfieri, quorum illa fuerant, oportere. cum igitur ſtatuiſſet opus eſſe ad eam

præclarum ducem, optimeq; de rep. meritũ.

Lycurgi legibus.

maioris: cuius ex filia Cornelia Ti. Gracchus duos filios ſuſcepit, Tiberium, et Caium.

iniuſte quidem, cũ aliena eſſent: ſine iniuria ta-

men, utpote qui posßiderent hereditario iure, uel emptione, uel dote.

eam rem constituendam pecunia, Alexandriam se proficisci uelle dixit, remq; integram ad reditū suum iussit esse: isq; celeriter ad Ptolemæum, suum hospitem, uenit, qui tum regnabat alter post Alexandriam conditam: cui cum exposuisset, patriam se liberare uelle, caussamq; docuisset; à rege opulento uir summus facile impetrauit, ut grandi pecunia adiuuaretur: quam cum in Sicyonem attulisset, adhibuit sibi in consilium quindecim principes, cum quibus caussas cognouit & eorum, qui aliena detinebant, et eorum, qui sua amiserant; præfecitq; æstimandis possessionibus, & uti persuaderent aliis, ut pecuniam accipere mallent, & possessionibus cederent; aliis, ut commodius putarent, numerari sibi quod tanti esset, quàm suum recuperare. ita perfectum est, ut omnes, constituta concordia, sine querela discederẽt. O uirum magnum, dignumq;, qui in nostra rep. natus esset. sic par est agere cum ciuibus, non, ut bis iam uidimus, hastam in foro ponere, & bona ciuiū uoci subiicere præconis. at ille Græcus, id quod fuit sapientis, & præstantis uiri, omnibus consulendum putauit: eaq; est summa ratio, & sapientia summi ciuis, commoda ciuium defendere, non diuellere, atque omnes æquitate eadem continere. habitent gratis in alieno. quid ita? ut, cum ego emerim, ædificauerim, tuear, impendam, tu me inuito fruare meo? quid est aliud, nisi aliis sua eripere, aliis dare aliena? Tabulæ uero nouæ quid habent argumenti, nisi ut emas mea pecunia fundum, & eū tu habeas, ego non habeam pecuniam? quamobrem, ne sit æs alienum

Sylla primum, deinde Cæsare dominantibus.

debitam pecuniam largiẽtes.

num

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

num, quod reip. noceat, prouidendum est: quod multis rationibus caueri potest, si hoc non fuerit, ut locupletes suum perdant, debitores lucrentur alienum. nec enim ulla res uehementius remp. continet, quàm fides; quæ esse nulla potest, nisi erit necessario solutio rerum creditarum. nunquam enim uehementius actum est, quàm me consule, ne solueretur: armis, & castris tentata res est ab omni genere hominum, & ordine. quibus sic restiti, ut hoc tantum malum de rep. tolleretur. nunquam nec maius æs alienum fuit; nec melius, nec facilius dissolutum est. fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta est. at uero hic noster uictor, nunc quidem uictus, quæ cogitarat, ea perfecit, cum eius iam nihil interesset. tanta in eo peccandi libido fuit, ut hoc ipsum eum delectaret, peccare, etiam si caussa non esset. Ab hoc igitur genere largitionis, ut aliis detur, aliis auferatur, aberunt ii, qui remp. tuebuntur; in primisq; operam dabunt, ut iuris & iudiciorum æquitate suum quisque teneat; & neque tenuiores propter imbecillitatem circumueniantur, neque locupletibus ad sua uel tenenda, uel recuperanda obsit inuidia: præterea quibuscunque rebus uel belli, uel domi poterunt, remp. augeant imperio, agris, uectigalibus. hæc magnorum hominum sunt: hæc apud maiores nostros factitata; hæc genera officiorum qui persequuntur, cum summa utilitate reip. magnam ipsi adipiscentur & gratiam, & gloriam. In his autem utilitatum præceptis Antipater Tyrius, Stoicus, qui Athenis nuper est mortuus, duo præcepta censet

fides maxime remp. continet.

à Catilina.

interfectus à Bruto, Cassio, aliis.

pro in bello. antique, et usitate dictum, paulo tamen durius. domi, militiæ, dixit lib. de senectute.

censet esse à Panætio prætermissa, ualetudinis curationem, & pecuniæ. quas res à summo philosopho præteritas arbitror, quòd essent faciles: sunt certe utiles. Sed ualetudo sustentatur notitia sui corporis, & obseruatione earum rerum, quæ res aut prodesse soleant, aut obesse; et continentia in uictu omni, atque cultu, corporis tuendi caussa, & prætermittendis uoluptatibus; postremo arte eorum, quorum ad scientiam hæc pertinent. Res autem familiaris quæri debet iis rebus, à quibus abest turpitudo; conseruari autem diligentia, & parsimonia; iisdem etiam rebus augeri. has res commodissime Xenophon Socraticus persecutus est in eo libro, qui Oeconomicus inscribitur. quem nos, ista fere ætate cum essemus, qua es tu nunc, è græco in latinum conuertimus. Sed utilitatum comparatio (quoniam hic locus erat quartus à Panætio prætermissus) sæpe est necessaria. nam et corporis commoda cum externis, & externa cũ corporis, & ipsa inter se corporis, & externa cum externis comparari solent. Cum externis corporis hoc modo comparantur; ualere ut malis, quàm diues esse: cum corporis externa, hoc modo; diues esse potius, quàm maximis corporis uiribus. Ipsa inter se corporis comparantur sic: bona ualetudo uoluptati anteponatur, uires celeritati: Externorum autem, ut gloria diuitiis, uectigalia urbana rusticis: ex quo genere comparationis illud est Catonis senis: à quo cum quæreretur, quid maxime in re familiari expediret, respondit, bene pascere; quid secundum, satis bene pascere; quid tertium, bene uitire; quid quartum, arare:

ualetudinis tuendæ ratio.

medicorum.

res familiaris unde coparanda

non satis egregie, ut putat diuus Hieronymus.

hoc et Plinius tradit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

re: et, cũ ille, qui quæsierat, dixisset; quid fœnerari? tũ Cato, quid hominem, inquit, óccidere? ex quo, et multis aliis intelligi debet, utilitatum comparationes solere fieri, recteq; hoc adiunctum esse quartum exquirendorum officiorum genus. sed toto hoc de genere, de quærenda, de collocanda pecunia, etiam de utenda, commodius à quibusdam óptimis uiris ad medium Ianum sedentibus, quàm ab ullis philosophis ulla in schola, disputatur. sunt tamen ea cognoscenda. pertinent enim ad utilitatem, de qua hoc libro disputandum est. reliqua deinceps persequemur.

quasi fœnerari non liceret.

ironia est. fœneratoris enim intelligit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

M. TVLLII CICERONIS OFFICIORVM AD MARCVM FILIVM LIBER III.

qui tamen Scipioni parum amicus esse creditus est. Liuius.

P. SCIPIONEM, *Marce fili, eum, qui primus Africanus appellatus est, dicere solitum, scripsit Catō, qui fuit fere eius æqualis, nunquam se minus ociosum esse, quàm cum ociosus; nec minus solum, quàm cum solus esset. magnifica uero uox, & magno uiro, & sapiente digna; quæ declarat, illum & in ocio de negocijs cogitare, & in solitudine secum loqui solitum; ut neque cessaret unquam, & interdum colloquio alterius non egeret. itaque duæ res, quæ languorem afferunt ceteris, illum acuebant, ocium, & solitudo. uellem, & nobis hoc idem uere dicere liceret: sed, si minus imitatione tantam ingenij præstantiam consequi possumus, uoluntate certe proxime accedimus. nam &, à rep. forensibusq; negocijs armis impijs, uiq; prohibiti, ocium persequimur: &, ob eam caussam urbe relicta, rura peragrantes, sæpe soli sumus. sed nec ocium hoc cum Africani ocio. nec solitudo cum illa comparanda est. ille enim, requiescens à reip. pulcherrimis muneribus, ocium sibi sumebat aliquando, & à cœtu hominum, frequentiaq; interdum, tanquam in portum, se in solitudinem recipiebat: nostrum autẽ ocium negocij inopia, nec requiescendi studio, constitutum est. extincto enim senatu, deletisq; iudiciis, quid est, quod dignum nobis aut in curia,*

quodã enim modo licet, sed non æque, ut illi: quòd et ille ingenio præstiterit, et meliora tempora.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

curia, aut in foro agere poſſimus? ita, qui in maxima celebritate, atque in oculis ciuium quondam uiximus, nunc fugientes conſpectum ſceleratorũ, quibus omnia redundant, abdimus nos, quantum licet, & ſæpe ſoli ſumus. ſed quia ſic ab hominibus doctis accepimus, non ſolum ex malis eligere minima oportere, ſed etiam excerpere ex his ipſis, ſi quid ineſſet boni: propterea & ocio fruor, non illo quidem, quo debeat is, qui quondam pẽperiſſet ocium ciuitati; nec eam ſolitudinem languere patior, quam mihi affert neceſſitas, non uoluntas. quanquam Africanus maiorem laudem uel meo iudicio aſſequebatur: nulla tamen eius ingenij monumenta mandata litteris, nullum opus ocij, nullũ ſolitudinis munus extat. ex quo intelligi debet, illum mentis agitatione, inueſtigationeq́; earum rerum, quas cogitando conſequebatur, nec ocioſum, nec ſolum unquam fuiſſe. nos autem, qui non tantum roboris habemus, ut cogitatione tacita à ſolitudine abſtrahamur, ad hanc ſcribendi operam omne ſtudium, curamq́; conuertimus. itaque plura breui tempore euerſa, quàm multis annis ſtante rep. ſcripſimus. Sed cum tota philoſophia, mi Cicero, frugifera, & fructuoſa, nec ulla pars eius inculta, ac deſerta ſit: tamen nullus feracior in ea locus eſt, nec uberior, quàm de officijs; à quibus conſtanter, honeſteq́; uiuendi præcepta ducuntur. quare, quanquam à Cratippo noſtro, principẽ huius memoriæ philoſophorum, hoc te aſſidue audire, atque accipere confido: tamen conducere arbitror, talibus aures tuas uocibus undique circumſonare, nec eas, ſi

mortuo Cæſare, nondum libera ciuitas erat.

in conſulatu, cõiuratione extincta. de quo iam antea gloriatus eſt.

tota philoſophia frugifera.

inter peripateticos.

fieri poſſit, quidquam aliud audire. quod cum omnibus eſt faciendum, qui uitam honeſtam ingredi cogitant: tamen haud ſcio, an nemini potius, quàm tibi. ſuſtines enim non paruam expectationem imitandæ induſtriæ noſtræ, magnam honorum, non nullam fortaſſe nominis. ſuſcepiſti onus præterea graue & Athenarum, & Cratippi: ad quos cum tanquam ad mercaturam bonarum artium ſis profectus, inanem redire turpiſſimum eſt, dedecorantem, & urbis auctoritatem, & magiſtri. quare, quantum conniti animo potes, quantum labore contendere; (ſi diſcendi labor eſt potius, quàm uoluptas) tantum fac ut efficias; ne ue committtas, ut cum omnia ſuppeditata ſint à nobis, tibi defuiſſe uideare. Sed hæc hactenus: multa enim ſæpe ad te cohortandi gratia ſcripſimus. nunc ad reliquam partem propoſitæ diuiſionis reuertamur. Panætius igitur, qui ſine controuerſia de officijs accuratiſſime diſputauit, quemq; nos, correctione quadam adhibita, potiſſimum ſecuti ſumus; tribus generibus propoſitis, in quibus deliberare homines, & conſultare de officio ſolerent; uno, cum dubitarent, honeſtum ne id eſſet, de quo ageretur, an turpe; altero, utile ne eſſet, an inutile; tertio, ſi id, quod ſpecimen haberet honeſti, pugnaret cum eo, quod utile uideretur, quo modo ea diſcerni oporteret: de duobus generibus primis tribus libris explicauit: de tertio autem genere deinceps ſe ſcripſit dicturum; nec exoluit, quod promiſerat. quod eo magis miror, quia ſcriptum à diſcipulo eius Poſidonio eſt, triginta annos uixiſſe Panætium poſtquam illos libros edidiſſet.

quæ ſemper bonas artes aluit.

nihil tamen extat, præter partitiones oratorias, et hos libros de officiis. qui tamē ad formandos potius mores, quàm ad cohortandum, ſcripti ſunt.

set. quem locum miror à Posidonio breuiter esse tractatum in quibusdam commentariis, presertim cum scribat, nullum esse locum in tota philosophia tā necessarium. minime uero assentior ijs, qui negant eū locum à Panætio prætermissum, sed consulto relictū, nec omnino scribendum fuisse; quia nunquam posset utilitas cum honestate pugnare. de quo alterū potest habere dubitationem, adhibendum ne fuerit hoc genus, quod in diuisione Panætii tertium est, an plane omittendum: alterum dubitari non potest, quin à Panætio susceptum sit, sed derelictum. nā, qui è diuisione tripartita duas partes absoluerit, huic necesse est restare tertiam. præterea, in extremo libro tertio de hac parte pollicetur se deinceps esse dicturū. accedit eodē testis locuples Posidonius; qui etiam scribit in quadam epistola, P. Rutilium Rufum dicere solere, qui Panætium audiuerat; ut nemo pictor esset inuentus, qui Veneris eam partem, quam Apelles incohatam reliquisset, absolueret, (oris enim pulchritudo reliqui corporis imitandi spem auferebat) sic ea, quæ Panætius prætermisisset, et non perfecisset, propter eorum, quæ fecisset, præstantiam neminem esse persecutum. quamobrem de iudicio Panætij dubitari non potest. recte ne autem hanc tertiam partem ad exquirendum officium adiunxerit, an secus, de eo fortasse dubitari potest. nam siue honestum solum bonū est, ut Stoicis placet; siue, quod honestum est, id ita summum bonum est, quemadmodum Peripateticis nostris uidetur, ut omnia ex altera parte collocata, uix minimi momenti instar habeant: dubitādum non

utilitas nunquā uidetur cum honestate pugnare

hoc exēplo usus est in epistola quoque ad Lentulum, Periucūda.

de summo bono controuersia fere nulla est inter Stoicos, et Peripateticos.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

est, quin nunquam possit utilitas cum honestate contendere. itaque accepimus, Socratem solitum execrari eos, qui primum hæc, natura cohærentia, opinione distraxissent. cui quidem ita sunt Stoici assensi, ut etiam, quidquid honestum esset, id utile esse censerent; nec utile quidquam, quod non honestũ quòd si is esset Panætius, qui uirtutem propterea colendã diceret, quòd ea efficiens utilitatis esset; ut ii, qui res expetendas uel uoluptate, uel indolentia mẽtiuntur: liceret ei dicere, honestatem aliquando cum utilitate pugnare. sed, cum sit is, qui id solũm bonum iudicet, quod honestum sit; quæ autem huic repugnent specie quadam utilitatis, eorum neque accessione meliorem uitam fieri, nec discessione peiorem: non uidetur huiusmodi debuisse deliberationem introducere; in qua, quod utile uideretur, cum eo, quod honestũ est, comparetur. etenim, quod summum bónum à Stoicis dicitur, conuenienter naturæ uiuere, id habet hanc, ut opinor, sententiam, naturam cum uirtute congruere semper; cetera autem, quæ secundum naturam essent, ita legere, si ea uirtuti non repugnarent. quod cum ita sit, putant quidam hanc comparationem recte non esse introductam, nec omnino de eo genere quidquam præcipiendum fuisse. Atque illud quidem hőnestum, quod propriè, uereq; dicitur, id in sapientibus est solis, neque à uirtute diuelli unquam potest: in iis autem in quibus sapientia perfecta non est, ipsum illud quidem perfectum honestum nullo modo esse potest, similitudines honesti esse possunt. Hæc igitur omnia officia, de quibus his libris di-

Epicurei.

Stoicorum opinio.

honestum quod uere dicitur, in sapientibus est solis.

ſputamus, media Stoici appellant; & ea communia ſunt, & late patẽt: quæ & ingenij bonitate multi aſſequuntur, & progreſſione diſcendi. illud autem, quod rectum iidem appellant, perfectum, atque abſolutũ eſt, &, ut iidem dicunt, omnes numeros habet, nec, præter ſapientem, cadere in quenquam poteſt. cum autem aliquid actum eſt, in quo media officia comparantur, id cumulate uidetur eſſe perfectum: propterea quòd uulgus, quid abſit à perfecto, fere non ex toto intelligit; quatenus autem intelligit, nihil putat prætermiſſum. quod autem in poematibus, & in picturis uſu uenit, in aliiſq; compluribus, ut delectentur imperiti, laudentq; ea, quæ laudanda non ſint; ob eam, credo, cauſſam, quòd inſit in his aliquid probi, quod capiat ignaros, qui quidem, quid in unaquaque re uitii ſit, nequeant iudicare. itaque, cum ſint docti à peritis, deſiſtunt facile à ſententia. hæc igitur officia, de quibus his libris diſſerimus, quaſi ſecunda quædam honeſta dicunt eſſe, non ſapientum modo propria, ſed cum omni hominum genere communia: itaque ii omnes, in quibus eſt uirtutis indoles, commouentur. Nec uero, cum duo Decii, aut duo Scipiones fortes uiri commemorantur, aut cum Fabricius, aut Ariſtides iuſtus nominatur, aut ab illis fortitudinis, aut ab his iuſtitiæ, tanquam à ſapientibus, petitur exemplum. nemo enim horum ſic ſapiens, ut ſapientem intelligi hic uolumus: nec ii, qui ſapientes habiti ſunt, & nominati, M. Cato, & C. Lælius, ſapientes fuerunt; nec illi quidem ſeptem; ſed ex mediorum officiorum frequentia ſimilitudinem

perfectum officiũ in unum ſapientem cadit.

alii legunt, iidẽ. utrunque recte.

quia pro rep. mortem libenter oppetiuerunt.

quandam gerebant, speciemq; sapientum. quocirca nec id, quod uere honestum est, fas est cum ũtilis repugnantia comparari: nec id, quod communiter appellamus honestum, quodq; colitur ab ijs, qui bonos se uiros haberi uolunt, cum emolumentis unquam est comparandum. tamq; id honestum, quod in nostram intelligentiam cadit, tuendum, conseruandumq; est nobis, quàm id, quod proprie dicitur, uereq; est honestum, sapientibus. aliter enim teneri nõ potest, si qua ad uirtutem est facta progressio. Sed hæc quidem de ijs, qui conseruatione officiorum existimantur boni. Qui autem omnia metiuntur emolumentis, & commodis, neque ea uolunt præponderari honestate, hi solent in deliberando, honestum cum eo, quod utile putant, comparare; boni uiri nõ solent. itaque existimo Panætium, cum dixerit homines solere in hac comparatione dubitare, hoc ipsum sensisse, quod dixerit, solere modo, non etiam oportere. etenim non modo pluris putare, quod utile uideatur, quàm quod honestum, sed hæc etiam inter se comparare, & in his dubitare, turpissimum est. Quid est ergo, quod non nunquam addubitationem afferre soleat, considerandumq; uideatur? credo, si quando dubitatio accidit, quale sit id, de quo consideretur. sæpe enim tempore fit, ut, quod plerunque turpe haberi soleat, inueniatur non esse turpe. exempli caussa ponatur aliquid, quod pateat latius. Quod potest esse maius scelus, quàm non modo hominem, sed etiam familiarem occidere? num igitur se obstrinxit scelere, si quis tyrannum occidit quamuis familiarem?

pro cum utile repugnante.

quod medium Stoici appellant

honestum et utile inter se comparare, turpissimum.

liarem? populo quidem Romano non uidetur: qui ex omnibus præclaris factis illud pulcherrimum existimat. uicit igitur utilitas honestatem: immo uero honestas utilitatem secuta est. itaque, ut sine ullo errore diiudicare possimus, si quando cum illo, quod honestum intelligitur, pugnare id uidebitur, quod appellamus utile; formula quædam cõstituenda est: quã si sequemur in comparatione rerum. ab officio nunquam recedemus. erit autem hæc formula Stoicorum rationi disciplinæq; maxime consentanea, quam quidem in his libris propterea sequimur, quòd, quanquam à ueteribus Academicis, & Peripateticis nostris, qui quondam iidem erant, qui Academici, quæ honesta sunt, anteponuntur iis, quæ uidentur utilia, tamen splẽdidius hæc ab eis disseruntur, quibus, quidquid, honestum est, idẽ utile uidetur, nec utile quidquam, quod non honestum, quàm ab iis, quibus est honestum aliquod non utile, aut utile non honestum. nobis autem nostra Academia magnam licentiam dat, ut, quodcunque maxime probabile occurrat, id nostro iure liceat defendere. sed redeo ad formulam. Detrahere igitur aliquid alteri, & hominem hominis incommodo suum augere commodum, magis est contra naturã, quàm mors, quàm paupertas, quàm dolor, quàm cetera, quæ possunt aut corpori accidere, aut rebus externis. nam principio tollit con uictum humanum, et societatem. si enim sic erimus affecti, ut propter suum quisque emolumentum spoliet, aut uiolet alterum: disrumpi necesse est eam, quæ maxime est secundum naturam, humani generis societa-

de præterito loquitur, quia iam Cæsaris necem latenter significauit.

sequitur enim uerisimilia, uerum esse nihil af firmat.

paupertas, et dolor contra naturam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſocietas generis humani maxime eſt ſecundum naturam.

ſocietatem. ut, ſi unumquodque membrum ſenſum hunc haberet, ut poſſe putaret ſe ualere, ſi proximi membri ualetudinem ad ſe traduxiſſet, debilitari, et interire totum corpus neceſſe eſſet: ſic ſi unuſquiſque noſtrum rapiat ad ſe commoda aliorum, detrahatq;, quod cuique poſſit, emolumenti ſui gratia; ſocietas hominum, et communitas euertatur neceſſe eſt. nam, ſibi ut quiſque malit, quod ad uſum uitæ pertineat, quàm alteri acquirere, conceſſum eſt non repugnante natura. illud quidem natura non patitur, ut aliorum ſpoliis noſtras facultates, copias, opes augeamus.

ius gentium nõ diſcrepat à natura.

neque uero hoc ſolum natura, id eſt iure gentium, ſed & legibus populorum, quibus in ſingulis ciuitatibus reſp. continentur, eodem modo conſtitutum eſt, ut non liceret ſui commodi cauſſa nocere alteri. hoc enim ſpectant leges, hoc uolunt, incolumem eſſe ciuium coniunctionem: quam qui dirimunt, eos

ſupplicii genera quatuor, mors, exilium, uincula damnum.

morte, exilio, uinculis, damno coercent. atque hoc multo magis exigit ipſa naturæ ratio, quæ eſt lex diuina, & humana: cui parere qui uelit, (omnes autem parebunt, qui ſecundum naturam uolent uiuere) nunquam committet, ut alienum appetat, et id, quod alteri detraxerit, ſibi aſſumat. etenim multo magis eſt ſecundũ naturã celſitas animi, et magnitudo, itemq; comitas, iuſtitia, liberalitas, quàm uoluptas, quàm uita, quàm diuitiæ. quæ quidẽ contemnere, et pro nihilo ducere, comparantem cum utilitate communi, magni

excelſus animus uoluptatem, uitam, diuitias cõtemnit.

animi, & excelſi eſt. detrahere autem alteri ſui commodi cauſſa, magis eſt contra naturam, quàm mors, quàm dolor, quàm cetera generis eiuſdem: itemq;

magis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

magis est secundum naturam, pro omnibus gentibus, si fieri possit, conseruandis, aut iuuandis maximos labores, molestiasq; suscipere, imitantes Herculem illum, quem hominum fama, beneficiorum memor, in concilio cælestium collocauit, quàm uiuere in solitudine non modo sine ullis molestijs, sed etiam in maximis uoluptatibus, abundantem omnibus copijs, ut excellas etiam pulchritudine, & uiribus. quocirca optimo quisque splendidissimoq; ingenio longe illam uitam huic anteponit. ex quo efficitur, hominem naturæ obedientem, homini nocere non posse. Deinde, qui alterum uiolat, ut ipse aliquid commodi consequatur; aut nihil se existimat contra naturam facere; aut magis fugiendum censet mortem, paupertatem, dolorem, amissionem etiam liberorum, propinquorum, amicorum, quàm facere cuiquam iniuriam. si nihil existimat contra naturam fieri hominibus uiolandis: quid cum eo disseras, qui omnino hominem ex homine tollat? sin fugiendum id quidem censet, sed multo illa peiora, mortem, paupertatem, dolorem: errat in eo, quòd ullum aut corporis, aut fortunæ uitium, animi uitijs grauius existimat. Ergo unum debet esse omnibus propositum, ut eadem sit utilitas uniuscuiusque, & uniuersorum: quam si ad se quisque rapiat, dissoluetur omnis humana consociatio. atque si etiam hoc natura præscribit, ut homo homini, quicunque sit, ob eam ipsam caussam tamen, quòd is homo sit, consultum uelit: necesse est, secundum eandem naturam omnium utilitatem esse communem. quod si ita est: una continemur omnes, &

argumentũ contra eos, qui alieno incommodo suum augent commodum.

animi uitia grauiora, quàm corporis.

natura hominibus inter ipsos omnia communicat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

& eadem lege naturæ. idq; ipsum si ita est, certe uiolare alterum lege naturæ prohibemur. uerum autem primum: uerum igitur & extremum. Nam illud quidem absurdum est, quod quidam dicunt, parenti se, aut fratri nihil detracturos commodi sui caussa: aliam rationem esse ciuium reliquorum. hi sibi nihil iuris, & nullam societatem communis utilitatis caussa statuunt esse cum ciuibus: quæ sententia omnem societatem distrahit ciuitatis. qui autem ciuium rationem dicunt esse habendam, externorum negant; hi dirimunt communem humani generis societatem: qua sublata, beneficentia, liberalitas, bonitas, iustitia funditus tollitur. quæ qui tollunt, etiam aduersus deos immortales impij iudicandi sunt. ab ijs enim constitutam inter homines societatem euertunt: cuius societatis arctissimum uinculum est, magis arbitrari esse contra naturam, hominem homini detrahere sui commodi caussa, quàm omnia incommoda subire uel externa, uel corporis, uel etiam ipsius animi, quæ uacent iustitia. hæc enim uirtus omnium est domina, & regina uirtutum. Forsitan quispiam dixerit: non ne igitur sapiens, si fame ipse conficiatur, abstulerit cibũ alteri homini ad nullam rem utili? Minime uero. non enim mihi est uita mea utilior, quàm animi talis affectio, neminem ut uiolem commodi mei gratia. Quid? si Phalarim, crudelem tyrannum, & immanem, uir bonus, ne ipse frigore conficiatur, uestitu spoliare possit, non ne faciat? Hæc ad iudicandum sunt facillima. nam si quid ab homine ad nullam partem utili utilitatis tuæ caus

societas inter homines à dijs constituta.

iustitia uirtutum omnium regina.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſa detraxeris, inhumane feceris, contraq; naturæ legem. ſin autem is tu ſis, qui multam utilitatem reip. atque hominum ſocietati, ſi in uita remaneas, afferre poſſis; ſi quid ob eam cauſſam alteri detraxeris, non ſit reprehendendum. ſin autem id non ſit eiuſmodi; ſuum cuique incommodum ferendum eſt potius, quàm de alterius commodis ſubtrahendum. Non igitur magis eſt contra naturam morbus, aut egeſtas, aut quid eiuſmodi, quàm detractio, atque appetitio alieni. ſed communis utilitatis derelictio contra naturam eſt: eſt enim iniuſta: itaque lex ipſa naturæ, quæ utilitatem hominum conſeruat, & continet, decernit profecto, ut ab homine inerti, atque inutili ad ſapientem, bonum, fortemq; uirum transferantur res ad uiuendum neceſſariæ; qui ſi occiderit, multum de communi utilitate detraxerit: modo hoc ita faciat, ut ne, ipſe de ſe bene exiſtimans, ſeſeq; diligens, hanc cauſſam habeat ad iniuriam. itaque ſemper officio fungatur, utilitati conſulens hominum, & ei, quam ſæpe commemoro, humanæ ſocietati. Nam quod ad Phalarim attinet, perfacile iudicium eſt. nulla eſt enim ſocietas nobis cum tyrannis, ſed potius ſumma diſtractio: neque eſt contra naturam ſpoliare eum, ſi poſſis, quem honeſtum eſt necare. atque hoc omne genus peſtiferum, atque impium ex hominum communitate exterminandum eſt. etenim, ut membra quædam amputantur, ſi et ipſa ſanguine, & tanquam ſpiritu carere cœperunt, & noocent reliquis partibus corporis: ſic iſta in figura hominis feritas, & immanitas belluæ à communi tan-

communis utilitas priuatæ anteponenda.

communis utilitatis derelictio contra naturã.

quæ leuiſsima eſt: grauior autem, ratio ſocietatis humanæ.

tyrannum necare, honeſtum eſt.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tanquam humanitate corporis ſegreganda eſt. huius generis quæſtiones ſunt omnes eæ, in quibus ex tempore officium exquiritur. Eiuſmodi igitur credo res Panætium perſecuturum fuiſſe, niſi aliquis caſus, aut occupatio conſilium eius præueniſſet. ad quas ipſas conſultationes ex ſuperioribus libris ſatis multa præcepta ſunt, quibus perſpici poſſit, quid ſit propter turpitudinem fugiendum; quid ſit id, quod iccirco fugiendum non ſit, quia omnino turpe non eſt. Sed quoniam operi incohato, prope tamen abſoluto, tanquam faſtigium imponimus, ut giometræ ſolent non omnia docere, ſed poſtulare, ut quædam ſibi concedantur, quo facilius, quæ uelint, explicent: ſic ego à te poſtulo, mi Cicero, ut mihi concedas, ſi potes, nihil præter id, quod honeſtum ſit, eſſe propter ſe expetendum. ſin hoc non licet propter Cratippum: at illud certe dabis, quod honeſtum ſit, id eſſe maxime propter ſe expetendum. mihi utrumuis ſatis eſt; & cum hoc, tum illud probabilius uidetur, nec præterea quicquam probabile. Ac primum Panætius in hoc loco defendendus eſt, quòd non utilia cum honeſtis pugnare dixerit aliquando poſſe, (neque enim ei fas erat) ſed ea, quæ uiderentur utilia. nihil uero utile, quod non idem honeſtum; nec honeſtum, quod non idem utile ſit; ſæpe teſtatur: negatq́; ullam peſtem maiorem in uitam hominum inuaſiſſe, quàm eorum opinionem, qui iſta diſtraxerint. itaque, non, ut aliquando anteponeremus utilia honeſtis, ſed ut ea ſine errore dijudicaremus, ſi quando incidiſſent, induxit eam, quæ uideretur eſſe, non quæ eſſet, repugnantiam.

qui ex Peripateticorum ſententia non putat, ut Stoici, ſolum honeſtum propter ſe expetendum, ſed maxime propter ſe, non tamen ſolum.

pugnantiam. hanc igitur partem relictam explebimus, nullis adminiculis, sed, ut dicitur, Marte nostro. neque enim quidquam de hac parte post Panætium explicatum est, quod mihi probaretur de ijs, quæ in manus meas uenerunt. Cum igitur aliqua species utilitatis obiecta est, nos commoueri necesse est. sed si, cum animum attenderis, turpitudinem uideas adiunctam ei rei, quæ speciem utilitatis attulerit: tunc utilitas non requirenda est; sed intelligendum, ubi turpitudo sit, ibi utilitatem esse non posse. quòd si nihil est tam contra naturam, quàm turpitudo; (recta enim, & conuenientia, & constantia natura desiderat, aspernaturq; contraria) nihilq; tam secundum naturam, quàm utilitas: certe in eadem re utili turpitudo esse non potest. itemq;, si ad honestatem nati sumus, eaq; aut sola expetenda est, (ut Zenoni est uisum) aut certe omni pondere grauior est habenda, quàm reliqua omnia, quod Aristoteli placet: necesse est, quod honestum sit, id esse aut solum, aut summum bonum; quod autem bonum, id certe utile; itaque, quidquid honestum, id utile. quare error hominum non proborum cum aliquid, quod utile uisum est, arripuit, id continuo secernit ab honesto. hinc sicæ, hinc uenena, hinc falsa testamenta nascuntur, hinc furta, hinc peculatus, expilationes, direptionesq; sociorum, & ciuium, hinc opum nimiarum potentiæ non ferendæ: postremo etiam in liberis ciuitatibus existunt regnandi cupiditates: quibus nihil nec tetrius, nec fœdius excogitari potest. emolumenta enim rerum fallacibus iudicijs uident:

ubi turpitudo, ibi utilitas esse non potest.

solum, ut Stoicis, summum, ut Aristoteli placet.

tetrum opponitur claro, fœdum pulchro.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

pœnam, non dico legum, quas sæpe perrumpunt, sed ipsius turpitudinis, quæ acerbissima est, non uident. Quamobrem hoc quidem deliberantium genus pellatur è medio, (est enim totum sceleratum, & impium) qui deliberant, utrum id sequantur, quod honestum esse uideant, an se scientes scelere contaminent. in ipsa enim dubitatione facinus inest, etiam si ad id non peruenerint. ergo ea deliberanda omnino non sunt, in quibus est turpis ipsa deliberatio. Atque etiam in omni deliberatione, celandi, & occultandi spes, opinioq; remouenda est. satis enim nobis (si modo in philosophia aliquid profecimus) persuasum esse debet, si omnes deos, hominesq; celare possimus, nihil tamen auare, nihil iniuste, nihil libidinose, nihil incontinenter esse faciendum. hinc ille Gyges inducitur à Platone: qui, cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus, in illum hiatum descendit, æneumq; equum (ut ferunt fabulæ) animaduertit, cuius in lateribus fores essent: quibus apertis, hominis mortui uidit corpus magnitudine inusitata, annulumq; aureum in digito: quem ut detraxit, ipse induit. erat autem regius pastor. tum in concilium pastorum se recepit. ibi cum palam eius annuli ad palmam conuerterat, à nullo uidebatur, ipse autem omnia uidebat: idem rursus uidebatur, cum in lucem annulum inuerterat. itaque hac opportunitate annuli usus, reginæ stuprum intulit; eaq; adiutrice regem dominum interemit, sustulitq; quos obstare arbitrabatur: nec in his quisquam eum facinoribus potuit uidere. sic repente annuli beneficio rex ortus

turpis etiã quandoque deliberatio.

delictis etiam occultis abstinẽdum.

uacuum illud in annulo, quo gẽma includitur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ortus est Lydiæ. hunc igitur ipsum annulum si habeat sapiens, nihil plus sibi licere putet peccare, quàm si non haberet. honesta enim bonis uiris, non occulta, quæruntur. Atque hoc loco philosophi quidam, minime mali illi quidem, sed non satis acuti, fictam, & commenticiam fabulam dicunt prolatam à Platone. quasi uero ille aut factum id esse, aut fieri potuisse defendat. hæc est uis huius annuli, & huius exempli; si nemo sciturus, nemo ne suspicaturus quidem sit, cum aliquid diuitiarum, potentiæ, dominationis, libidinis caussa feceris, si id dijs, hominibusq; futurum sit semper ignotum, sis ne facturus. negant id fieri posse. quanquam nõn potest id quidem: sed quæro, quod negant posse, id si posset, quidnam facerent? urgent rustice sane; negant enim posse, et in eo perstát: hoc uerbum quid ualeat, non uident. cum enim quærimus, si possint celare, quid facturi sint; non quærimus, possint ne celare, sed tanquam tormenta quædam adhibemus, ut, si responderint, se impunitate proposita, facturos, quod expediat, facinorosos se esse fateantur; si negent, omnia turpia per se ipsa fugienda esse concedant. sed iam ad propositum reuertamur. Incidunt sæpe multæ caussæ, quæ conturbant animos utilitatis specie, non, cum hoc deliberetur, relinquenda ne sit honestas propter utilitatis magnitudinem, (nam id quidem improbum est) sed illud, possit ne id, quod utile uideatur, fieri non turpiter. Cum Collatino Tarquinio cõllegæ Brutus imperium abrogabat, poterat uideri facere id iniuste: fuerat enim in rẽgibus expellendis socius Bruti,

I consi-

nihil enim dijs, et hominibus ignotum semper esse potest.

in consulatu.

unum regem expulit Brutus,

consiliorum etiam adiutor. cum autem consilium hoc principes cepissent, cognationem Superbi, nomenq; Tarquiniorum, & memoriam regni esse tollendam; quod erat utile patriæ consulere; id erat ita honestũ, ut etiam ipsi Collatino placere deberet. itaque utilitas ualuit propter honestatem: sine qua nec utilitas quidem esse potuisset. At in eo rege, qui urbem condidit, non ita. species enim utilitatis animum pepulit eius: cui cum uisum esset utilius, solum se, quàm cum altero, regnare, fratrem interemit. omisit hic & pietatem, & humanitatem, ut id, quod utile uidebatur, neque erat, assequi posset. & tamen muri caussam opposuit speciem honestatis, nec probabilé, nec satis idoneam. peccauit igitur, pace uel Quirini, uel Romuli dixerim. Nec tamen nostræ nobis utilitates omittendæ sunt, aliisq; tradendæ, cum his ipsi egeamus: sed suæ cuique utilitati, quod sine alterius iniuria fiat, seruiendum est. scite Chrysippus, ut multa; qui stadium, inquit, currit, eniti, & contendere debet, quàm maxime possit, ut uincat; supplantare eum, qui cum certet, aut manu depellere nullo modo debet. sic in uita sibi quenque petere, quod pertineat ad usum, non iniquum est; alteri surripere, ius non est. Maxime autem perturbantur officia in amicitiis: quibus & non tribuere, quod recte possis, et tribuere, quod non sit æquum, contra officium est. sed huius generis totius breue, & non difficile præceptum est. quæ enim uidentur utilia, honores, diuitiæ, uoluptates, & cetera generis eiusdem, hæc amicitiæ nunquam anteponenda sunt, at neque contra

remp.

sed in posterum omnem sustulit regnandi consuetudinem.

utpote ciui patriæ studioso.

legem enim Romulus tulerat, ne quis mœnia transiliret.

perturbantur officia in amicitiis.

remp. neque contra iusiurandum, ac fidem, amici sui caussa uir bonus faciet; nec si iudex quidem erit de ipso amico. pōnit enim personam amici, cum induit iudicis. tantum dabit amicitiæ, ut ueram amici caussam esse malit; ut perorandæ litis tempus, quoad per leges liceat, accommodet. cum uero iurato dicenda sententia sit, meminerit deum se adhibere testem, id est, ut ego arbitror, mentem suam, qua nihil homini dedit ipse deus diuinius. itaque præclarũ à maioribus accepimus morem rogandi iudicis, si eum teneremus. QVAE salua fide facere possit, hæc rogatio ad ea pertinet, quæ paulo ante dixi honeste amico à iudice posse concedi. nam si omnia facienda sint, quæ amici uelint, non amicitiæ tales, sed coniurationes putandæ sunt. loquor autem de communibus amicitijs. nam in sapiētibus uiris atque perfectis nihil potest esse tale. Dámonem, & Pythiam, Pythagoreos, ferunt hoc animo inter se fuisse, ut, cum eorum alteri Dionysius tyrannus diem necis destinauisset, et is, qui morti addictus esset, paucos sibi dies commendandorum suorum caussa postulauisset, uas factus sit alter eius sistendi; ut, si ille non reuertisset ad diem, moriendum esset sibi ipsi. qui cum ad diem se recepisset, admiratus eorum fidem tyrannus, petiuit, ut se in amicitiam tertium adscriberent. Cum igitur id, quod utile uidetur in amicitia, cum eo, quod honestum est, comparatur: iaceat utilitatis species, ualeat honestas, cum autem in amicitia, quæ honesta non sunt, postulabuntur: religio, & fides antēponãtur amicitiæ: & sic habebitur is, quem exquirimus,

ponit amici personam, qui iudicis induit.

mente humana nihil diuinius.

par amicorum, quos celebrauit antiquitas.

religio, et fides anteponãtur amicitiæ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

delectus officij. Sed utilitatis specie in rep. sæpissime peccatur, ut in Corinthi disturbatione nostri, durius etiam Athenienses, qui sciuerunt, ut Aeginetis, qui classe ualebant, pollices præciderentur. hoc uisum est utile. nimis enim imminebat propter propinquitaté Aegina Pireæo. sed nihil, quod crudele, utile. est enim hominum naturæ, quam sequi debemus, maxime inimica crudelitas. Male etiam, qui peregrinos urbibus uti probibent, eosq; exterminant, ut Petronius apud patres nostros, Papius nuper. nam esse pro ciue, qui ciuis non sit, rectũ est non licere; quam tulerunt legem sapientissimi consules, Crassus, & Scæuola: usu uero urbis prohibere peregrinos, sane inhumanum est. illa præclara, in quibus publicæ utilitatis species præ honestate contemnitur. plena exemplorum est nostra resp. cum sæpe aliàs, tum maxime bello Punico secundo; quæ, Cannensi calamitate accepta, maiores animos habuit, quàm unquam rebus secundis, nulla fuit timoris significatio, nulla mentio pacis. tanta uis est honesti, ut speciem utilitatis obscuret. Athenienses cum Persarum impetum nullo modo possent sustinere, statuerentq;, ut, urbe relicta coniugibus, & liberis Trœzene depositis, naues conscendêrent, libertatemq; Græciæ classe defenderent, Cyrsilum quendam suadentem, ut in urbe manerent, Xerxemq; reciperent, lapidibus obruerunt. atque ille sequi utilitatem uidebatur, sed ea nulla erat repugnante honestate. Themistocles post uictoriam eius belli, quod cum Persis fuit, dixit in concione, se habere consilium reip. salutare, sed id sciri opus

leges Petronia et Papia de ciuibus exterminandis.

Themistocle suadente.

non esse: postulauit, ut aliquem populus daret, quicum communicaret. datus est Aristides. huic ille classem Lacedæmoniorũ, quæ subducta esset ad Gytheũm, clã incendi posse: quo fracto frãgi Lacedæmoniorum opes necesse esset. quod Aristides cũ audiuisset, in concionem magna expectatione uenit, dixitq; perutile esse consilium, quod Themistocles afferret, sed minime honestum. itaque Athenienses, quod honestum non esset, id ne utile quidem putarunt, totamq; eam rem, quam ne adiuuerant quidem, auctore Aristide repudiauerunt. Melius hi, quàm nos, qui piratas immũnes, socios uectigales habemus. Maneat ergo, quod turpe sit, id nunquam esse utile, ne tũ quidem, cum id, quod esse utile putes, adipiscare. hoc enim ipsum utile putare, quod turpe sit, calamitosum est. sed incidunt, ut supra dixi, sæpe caussæ, cum repugnare utilitas honestati uideatur: ut animaduertendum sit repugnet, ne plane, an possit cum honestate coniungi. eius generis hæ sunt quæstiones. si, exempli gratia, uir bonus, ab Alexandria profectus Rhodum, magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia, & fame, summaq; annonæ caritate; si idem sciat complures mercatores ab Alexãdria soluisse, nauesq; in cursu frumẽto onustas petentes Rhodum uiderit; dicturus ne sit id Rhodijs, an silentio suum quamplurimo uenditurus. sapientem, & bonũ uirum fingimus: de eius deliberatione, & consultatione quærimus: qui celaturus Rhodios non sit, si id turpe iudicet; sed dubitet, an turpe non sit. in huiusmodi caussis aliud Diogeni Babylonio uideri so-

Demosthenes in oratione de corona.

uide Plutarchũ in uita Pompeii.

libenter utitur exemplis: quia rem illustrant, ubi ratio paulo uidetur illustrior.

let, magno, & graui Stoico; aliud Antipatro, discipulo eius, homini acutissimo: Antipatro, omnia patefacienda, ut ne quid omnino, quod uenditor norit, emptor ignoret; Diogeni, uenditorem, quatenus iure ciuili constitutum sit, dicere uitia oportere, cetera sine insidijs agere, & quoniam uendat, uelle quam optime uendere. aduexi, exposui; uendo meũ non pluris, quàm ceteri; fortasse etiam minoris, cum maior est copia: cui fit iniuria? Exoritur Antipatri ratio ex altera parte. Quid agis? tute, cum hominibus consulere debeas, & seruire humanæ societati; eaq; lege natus sis, ut ea habeas principia naturæ, quibus parere, & quæ semper sequi debeas; ut utilitas tua, communis utilitas sit; uicissim, & æque cõmunis utilitas, tua sit: celabis homines, quid ijs adsit & commmoditatis, et copiæ? Respondebit Diogenes fortasse sic. Aliud celare, aliud est tacere. neque ego nunc te celo, si tibi non dico quæ natura deorum sit, quis sit finis bonorum: quæ tibi plus prodessent cognita, quàm tritici utilitas: sed non, quidquid tibi audire utile est, id mihi dicere necesse est. Immo uero, inquit ille, necesse est: si quidem inter homines natura meministi coniunctam societatem. Memini, inquit ille: sed num ista societas talis est, ut nihil suum cuiusque sit? quod si ita est, nec uendendum quidem quidquam est, sed donandum. Vides in hac tota disceptatione non illud dici: quamuis hoc turpe sit, tamen, quoniam expedit, faciam; sed ita expedire, ut turpe non sit: ex altera autem parte, ea re, quia turpe sit, non esse faciendum. Vendat ædes uir bonus propter

quod non ita late patet, ut ius gẽtiũ, id est naturæ.

naturæ principia sequi debemus.

H[illegible]c erat Antipatri opinio.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

propter aliqua uitia, quæ ipſe norit, ceteri ignorent: peſtilentes ſint, & habeantur ſalubres: ignoretur, in omnibus cubilibus apparere ſerpentes: male materiatæ, ruinoſæ: ſed hoc præter dominum nemo ſciat: quæro, ſi hoc emptoribus uenditor nõ dixerit, ædesq́; uendiderit pluris multo, quàm ſe uenditurum putarit; num id iuſte, an improbe fecerit? ille uero, inquit Antipater, improbe facit. quid enim eſt aliud, erranti uiam non moſtrare, quod Athenis execrationibus publicis ſancitum eſt, ſi hoc non eſt, emptorem pati ruere, & per errorem in maximam fraudem incurrere? plus etiam eſt, quàm uiam non monſtrare. nam eſt, ſcientem in errorem alterum inducere, Diogenes contra: Num te emere coegit, qui ne hortatus quidem eſt? ille, quod non placebat, proſcripſit: tu, quod placebat, emiſti. quòd ſi, qui proſcribunt uillam bonam, (ut ipſi aſſerunt) beneq́; ædificatam, non exiſtimantur fefelliſſe, etiam ſi illa nec bona eſt, nec ædificata ratione: multo minus, qui domum non laudarunt. ubi enim iudicium emptoris eſt, ibi fraus uenditoris quæ poteſt eſſe? ſin autem dictúm non omne præſtandum eſt; quod dictum non eſt, id præſtandum putas? quid uero eſt ſtultius, quàm uenditorem eius rei, quam uendat, uitia narrare? quid autem tam abſurdum, quàm, ſi domini iuſſu ita præco prædicet, domum peſtilentem uendo? Sic ergo in quibuſdam cauſſis dubiis, ex altera parte defenditur honeſtas; ex altera ita de utilitate dicitur, ut id, quod utile uideatur, non modo honeſtum facere ſit, ſed etiam, non facere, turpe. hæc eſt illa,

ex quo uerſus Enny lib. 1.

dicta nõ omnia præſtanda.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quæ uidetur utilium fieri cum honestis sæpe, dissensio: quæ diiudicanda sunt: non enim, ut quæreremus, exposuimus, sed ut explicaremus. Non igitur uidetur nec frumentarius ille Rhodius, nec hic ædium uenditor celare emptores debuisse. neque enim id est celare, quidquid reticeas: sed cum, quod tu scias, id ignorare emolumenti tui caussa uelis eos, quorum intersit id scire. hoc autẽ celandi genus quale sit, & cuius hominis, quis non uidet? certe non aperti, non simplicis est, non ingenui, non iusti, non uiri boni; uersuti potius, obscuri, astuti, fallacis, malitiosi, callidi, ueteratoris, uafri. hæc tot, & alia plura non ne inutile est uitiorum subire nomina? quòd si uituperandi sunt, qui reticuerunt: quid de ijs existimandum est, qui orationis uanitatem adhibuerunt? C. Canius eques R. homo nec infacetus, & satis litteratus, cum se Syracusas ociandi caussa, non negociandi (ut ipse dicere solebat) contulisset, dictitabat se hortulos aliquos uelle emere, quò inuitare amicos, & ubi se oblectare sine interpellatoribus posset. quod cum percrebuisset, Pythyus ei quidam, qui argentariam faceret Syracusis, dixit, uenales quidem se hortos non habere, sed licere uti Canio, si uellet, ut suis: & simul ad cenam inuitauit in posterum diem. cum ille promisisset, tum Pythius, ut argentarius, qui esset apud omnes ordines gratiosus, piscatores ad se conuocauit, & ab ijs petiuit, ut ante suos hortulos postera die piscarentur; dixitq́;, quid eos facere uellet. ad cenam tempore uenit Canius. opipare paratum erat conuiuium. cymbarum ante

solum honestũ, ut Stoici, Cicero sequitur. sentit igitur cũ Antipatro.

nomen à bestiis acceperunt multæ familiæ, ut Canii, Ouii, Gallii, Porcii, Asinii.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

oculos multitudo. pro se quisque, quod ceperat, afferebat. ante pedes Pythij pisces abijciebantur. tum Canius, quæso, inquit, quid est ò Pythi, tantum ne piscium? tantum ne cymbarum? & ille, quid mirum? inquit: hoc loco est, Syracusis quidquid est piscium: hic aquatio: hac uilla isti carere non possunt. incensus Canius cupiditate, cōtendit à Pythio, ut uenderet. grauate ille primo. quid multa? impetrat: emit homo cupidus, et locuples tanti, quanti Pythius uoluit, & emit instructos: nomina facit: negocium conficit. inuitat Canius postera die familiares suos: uenit ipse mature: scalmum nullum uidet: quærit ex proximo uicino, num feriæ quædam piscatorum essent, quòd eos nullos uideret. nullæ, quod sciam, inquit ille: sed hic piscari nulli solent: itaque heri mirabar, quid accidisset. stomachari Canius: sed quid faceret? non dum enim Aquillius, cōllega, & familiaris meus, protulerat de dolo malo formulas. in quibus ipsis, cum ex eo quæreretur, quid esset dolus malus; respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum. hoc quidem sane luculenter, ut ab homine perito definiendi. ergo, & Pythius, & omnes aliud agentes, aliud simulantes, perfidi, improbi, malitiosi sunt. nullum igitur factum eorum potest utile esse, cum sit tōt uitiis inquinatum. quòd si Aquilliana definitio uera est: ex omni uita simulatio, dissimulatioq; tollenda est. ita nec, ut emat melius, nec, ut uendat, quisquam simulabit, aut dissimulabit uir bōnus. atque iste dolus malus etiam legibus erat uindicatus; ut tutela Duodecim tabulis, & circum-

in pratura.

perfidia, improbitate, malitia.

uir bonus neque simulat, neque dissimulat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

circumscriptio adolescentium lege Pletoria, &, sine lege, iudicijs, in quibus, EX FIDE BONA, additur. reliquorum autem iudiciorum hæc uerba maxime excellunt, in arbitrio rei uxoriæ, MELIVS, AEQVIVS: in fiducia, VT INTER BONOS BENE AGIER: quid ergo? aut in eo, quod melius, æquius est, potest ulla pars inesse fraudis? aut, cum dicitur, inter bonos bene agier, quidquam agi dolose, aut malitiose potest? dolus autem malus simulatione, & dissimulatione, ut ait Aquilius, continetur. tollendum est igitur in rebus contrahendis omne mendacium. non licitatorem uenditor, nec, qui contra se liceatur, emptor opponet: uterque, si ad eloquendum uenerit, non plus, quàm semel, eloquetur. Quinctus quidem Scæuola, P. filius, cum postulasset, ut sibi fundus, cuius emptor erat, semel indicaretur, idq; uenditor ita fecisset, dixit se pluris æstimare, addidit centum millia. nemo est, qui hoc uiri boni fuisse neget: sapientis negant: ut si minoris, quàm potuisset, uendidisset. hæc igitur est illa pernicies, quòd alios bonos, alios sapientes existimant: ex quo Ennius: Nequidquam sapere sapientem, qui sibi ipsi prodesse nequiret. uere id quidem, si, quid esset prodesse, mihi cum Ennio conueniret. Hecatonem quidem Rhodium, discipulum Panætij, uideo in ijs libris, quos de officijs scripsit Q. Tuberoni, dicere, sapientis esse, nihil contra mores, leges, instituta facientem, habere rationem rei familiaris: neque enim solum nobis diuites esse uolumus, sed liberis propinquis, amicis, maximeq;

tollendum in reb. contrahendis omne mendacium.

æstimaretur.

cum re uera distingui, et disiungi non possint. omnes enim sapiêtes boni sunt

meq;

meq́; reip. ſingulorum enim facultates, & copiæ, diuitiæ ſunt ciuitatis. huic Scæuolæ factum, de quo paulo ante dixi, placere nullo modo poteſt. etenim omnino ſe nẽgat facturum compẽdij ſui cauſſa, quod non liceat. huic nec laus magna tribuenda eſt, nec gratia. Sed ſiue & ſimulatio, & diſſimulatio dolus malus eſt; perpaucæ res ſunt, in quibus dolus iſte malus non uerſetur: ſiue uir bonus eſt is, qui prodeſt, quibus poteſt, nocet nemini; récte iuſtum uirum bonum non facile reperiemus. nunquam igitur eſt utile peccare, quia ſemper eſt turpe: & quia ſemper eſt honeſtum, uirum bonum eſſe, ſemper eſt utile. Ac de iure quidem prædiorum ſancitum eſt apud nos iure ciuili, ut in his uendendis uitia etiam dicerentur, quæ nota eſſent uenditori. nam, cum ex duodecim tabulis ſatis eſſet cautum, ea præſtari, quæ eſſent lingua nũcupata; quæ qui inficiatus eſſet, duplicem pœnam ſubiret: à iuriſconſultis etiam reticentiæ pœna eſt conſtituta. quidquid enim ineſt prædio uitij, id, ſtatuerunt, ſi uenditor ſciret, niſi nominatim dictum eſſet, præſtari oportere. ut, cum in arce augurium augures acturi eſſent, iuſſiſſentq́; T. Claudium Centimalum, qui ædes in Cœlio monte habebat, demoliri eas, quarum altitudo officeret auſpicijs: Claudius proſcripſit, inſulam uendidit: emit P. Calpurnius Lanarius. huic ab auguribus illud idem denunciatum eſt. itaque Calpurnius, cum demolitus eſſet, cognouiſſetq́; Claudium ædes poſtea proſcripſiſſe, quàm eſſet ab auguribus demoliri iuſſus, arbitrum illum adegit: QVID ſibi de ea re facere

Scæuola.

malim certe iſtum.

lib. I. de oratore.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

re oporteret ex fide bona. M. Cato sententiam dixit, huius nostri Catonis pater. ut enim ceteri ex patribus, sic hic, qui illud lumen progenuit, ex filio est nominandus. is igitur iudex ita pronunciauit. cum in uenundando rem eam scisset, & non pronunciauisset, emptori damnum præstari oportere. igitur ad fidem bonam statuit pertinere, notum esse emptori uitium, quod nosset uenditor. quòd si recte diiu dicauit; non recte frumentarius ille, non recte ædium pestilentium uenditor tacuit. sed huiusmodi reticentiæ iure ciuili omnes comprehendi non possunt; quæ autem possunt, diligenter tenentur. M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ uendiderat ædes eas, quas ab eodem ipse paucis ante annis emerat. hæ Sergio seruiebant: sed hoc in mancipio Marius non dixerat: adducta res in iudicium est. Oratam Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. ius Crassus urgebat; quod uitium uenditor non dixisset, sciens, id oportere præstari: æquitatem Antonius; quoniam id uitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes uendidisset, nihil fuisse necesse dici; nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret. quorsum hæc? ut illud intelligas, nõ placuisse maioribus nostris astus. sed aliter leges, aliter philosophi tollunt astutias: leges, quatenus manu tenere res possunt: philosophi, quatenus ratione, & intelligentia. ratio igitur hoc postulat, ne quid insidiose, ne quid simulate, ne quid fallaciter. Sunt ne igitur insidiæ, tendere plagas, etiam si excitaturus non sis, nec agitaturus? ipsæ enim

qui se Vticæ sua manu occideret, ne seruientẽ patriam aspiceret

omnium concessu principes in eloquentia.

philosophia plus ad bonitatem afferunt, quàm leges.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

enim feræ, nullo insequente, sæpe incidunt. sic, tu cum ædes proscribas, tabulam tanquam plagam ponas, domum propter uitia uendas, in eam aliquis incurrat imprudens: hoc quanquam uideo propter deprauationem consuetudinis neque more turpe haberi; neque aut lege sanciri, aut iure ciuili: naturæ tamen lege sancitum est. societas enim est, (quod etsi sæpe dictum est, dicendum tamen est sæpius) latissime quidem quæ pateat, hominum inter homines; interior eorum, qui eiusdem gentis sunt; propior eorum, qui eiusdem ciuitatis. itaque maiores aliud ius gentium, aliud ius ciuile esse uoluerunt. quod enim ciuile, non idem continuo gentium; quod autem gentium, idem ciuile esse debet. sed nos ueri iuris, germanæq; iustitiæ solidam, & expressam effigiem nullam tenemus: umbra, & imaginibus utimur: easq; ipsas utinam sequeremur. feruntur enim ex optimis naturæ principijs, & ueritatis exemplis. nam quanti uerba illa? VTI NE PROPTER TE, FIDEMVE TVAM CAPTVS, FRAVDATVSVE SIM. quàm illa aurea? VT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, ET SINE FRAVDATIONE. sed, qui sint boni, & quid sit bene agier, magna quæstio est. Q. quidem Scæuola Pont. Max. summam uim esse dicebat in omnibus ijs arbitrijs, in quibus adderetur, ex fide bona: fideiq; bonæ nomen existimabat manare latissime, idq; uersari in tutelis, societatibus, fiducijs, mandatis, rebus emptis, uenditis, conductis, locatis: quibus uitæ societas continetur: in

ius ciuile patet latius, quàm ius gentium.

fidei bonæ nomē latißime manat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

his magni esse iudicis statuere, presertim cum in plerisque essent iudicia contraria, quid quenque cuique præstare oporteret. Quocirca astutiæ tollendæ sunt, eaq́; malitia, quæ uult quidem uideri se esse prudentiam, sed abest ab ea, distatq́; plurimum. prudentia est enim locata in delectu bonorum, & malorum; malitia, si omnia, quæ turpia sunt, mala sunt, mala bonis anteponit. Nec uero in prædiis solum ius ciuile ductum à natura malitiam, fraudemq́; uindicat: sed & in mancipiorum uenditione uenditorum fraus omnis excluditur. qui enim scire debuit de sanitate, de fuga, de furtis, præstat edicto ædilium. heredum alia caussa est. Ex quo intelligitur, quoniam iuris natura fons sit, hoc secundum naturam esse, neminem id agere, ut ex alterius prædetur inscitia. nec ulla pernicies uitæ maior inueniri potest, quàm in malitia simulatio intelligentiæ. ex quo illa innumerabilia nascuntur: ut utilia cum honestis pugnare uideantur. quotus enim quisque reperietur, qui, impunitate, & ignoratione omnium proposita, abstinere possit iniuria? periclitemur, si placet, in ijs quidem exemplis, in quibus peccari uulgus hominum fortasse non putat. neque enim de sicarijs, ueneficis, testamentarijs, furibus, peculatoribus hoc loco disserendum est; qui non uerbis sunt, & disputatione philosophorum, sed uinculis, & carcere castigandi: sed hæc consideremus, quæ faciunt ij, qui habentur boni. L. Minutij Basilii, locupletis hominis, falsum testamentum quidam è Græcia Romam attulerunt. quod quo facilius obtinerent, scripserunt

in uenditione fraus excluditur.

nulla pernicies uitæ maior, quàm in malitia simulatio intelligentiæ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

pſerunt heredes ſecum M. Craſſum, & Q. Hortenſium, homines eiuſdem ciuitatis pȏtentiſſimos. qui, cum illud falſum eſſe ſuſpicarentur, ſibi autem nullius eſſent conſcii culpæ, alieni facinoris munuſculum non repudiauerunt. quid ergo? ſatin' hoc eſt, ut non deliquiſſe uideantur? mihi quidem non uidetur. quanquam alterũm amaui uiuum, alterum non odi mortuum. ſed cum Baſilius M. Satirium, ſororis filium, nomen ſuum ferre uoluiſſet, eumq; feciſſet heredem; hunc dico patronum agri Piceni, & Sabini: (ò turpem notam temporum illorum) non erat æquum, principes ciuitatis rem habere, ad Satirium nihil præter nomen peruenire. etenim ſi is, qui non defendit iniuriam, neque propulſat à ſuis, cum poteſt, iniuſte facit, ut in primo libro diſſerui: qualis habendus eſt is, qui non modo non repellit, ſed etiam adiuuat iniuriam? mihi quidem etiam uẽræ hereditates non honeſtæ uidentur, ſi ſint malitioſis blanditiis officiorum, non ueritate, ſed ſimulatione quæſitæ. Atqui in talibus rebus aliud utile interdum, aliud honeſtum uideri ſolet: falſo: nam eadem utilitatis, quæ honeſtatis, eſt regula. qui hoc non præuiderit, ab hoc nulla fraus aberit, nullum facinus. ſic enim cogitans; eſt iſtud quidem honeſtum, uerum hoc expedit; res à natura copulatas audebit errore diuellere: qui fons eſt fraudum, maleficiorum, ſcelerum omnium. itaque ſi uir bonus habeat hanc uim, ut, ſi digitis concrepuerit, poſſit in locupletium teſtamenta nomen eius irrepere, hac ui non utatur, ne ſi exploratum quidem habeat, id omnino neminem unquam

Craßum diuitys, Hortẽſium eloquentia.

Hortenſium, cuius mortem deplorat in libri proœmio, qui inſcribitur Brutus.

teſtamento legatæ: cum illa, proxime nominata, uera non fuerit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quam suspicaturum. at si dares hanc uim M. Crasso, ut digitorum percussione heres posset scriptus esse, qui re uera non esset heres; in foro, mihi crede, saltaret. homo autem iustus, & is, quem sentimus uirum bonum, nihil cuiquam, quod in se transferat, detrahet. hoc qui admiratur, is se, quis sit uir bonus, nescire fatetur. At uero, si quis uoluerit animi sui complicatam notionem euoluere, iam se ipse doceat, eum uirum bonum esse, qui prosit, quibus possit; noceat nemini, nisi lacessitus iniuria. quid ergo? hic non noceat, qui quodam quasi ueneno perficiat, ut ueros heredes moueat, in eorum locum ipse succedat? Non ergo faciat, dixerit quis, quod utile sit, quodq; expediat? Immo intelligat, nihil nec expedire, nec utile esse, quod sit iniustum. hoc qui non didicerit, bonus esse non poterit. Fimbriam consularem, audiebam de patre nostro puer, iudicem M. Lutatio Pythiæ fuisse, equiti R. sane honesto, cum is sponsionem fecisset, NI bonus uir esset: itaque ei dixisse Fimbriam, se illam rem nunquam iudicaturum, ne aut spoliaret fama probatum hominem, si contra iudicasset; aut statuisse uideretur uirum bonum aliquem esse, cum ea res innumerabilibus officiis, & laudibus contineretur. huic igitur uiro bono, quem Fimbria etiam, non modo Socrates, nouerat, nullo modo uideri potest quidquam esse utile, quod non honestum sit. itaque talis uir non modo facere, sed ne cogitare quidem quidquam audebit, quod non audeat prædicare. hæc, non ne est turpe, dubitare philosophos, quæ ne

rustici

prae gaudio, ut pote qui summum bonum non in honesto, sed in diuitiis, opibusq; poneret.

uir bonus qualis esse debeat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

rŭstici quidem dubitent? à quibus natum est id, quod iam tritum est uetustate prouerbium. cum enim fidem alicuius, bonitatemq; laudant, dignum esse dicunt, quicum in tenebris mices. hoc quam habet uim, nisi illam, nihil expedire, quod non deceat, etiam si id possis nullo refellente obtinere? uides ne igitur hoc prouerbio, neque Gygi illi posse ueniam dari, neque huic, quem paulo ante fingebam digitorum percussione hereditates omnium posse ad sese conuertere? ut enim, quod turpe est, id quamuis occultetur, tamen honestum fieri nullo modo potest: sic, quod honestum non est, id utile ut sit, effici non potest, aduersante etiam, & repugnante natura. At enim, cum permagna præmia sunt, est caussa peccandi. C. Marius, cum à spe consulatus longe abesset, & septimŭm annum post præturam iaceret, neque petiturus unquam consulatum uideretur, Q. Metellum, cuius legatus erat, summum uirum, & ciuem, cum ab eo imperatore suo Romam missus esset, apud populum R. criminatus est, bellum illud producere; si se consulem fecissent, breui tempore aut uiuum, aut mortuum Iugurtham se in potestatem populi R. redacturum. itaque factus est ille quidem consul, sed à fide, iustitiaq; discessit, qui optimum, & grauissimum ciuem, cuius legatus, & à quo missus esset, in inuidiam falso crimine adduxerit. nec noster quidem Gratidianus officio boni uiri functus est tum, cum prætor esset, collegiumq; prætorium tribuni pl. adhibuissent, ut res nummaria de cómuni sententia constitueretur. iactabătur enim

bonitas etiam apud rusticos laudem habet.

cum à consulatu biennio tantum prætura legibus distaret.

pretium moneta neque aurea, neque argentea consistebat.

temporibus illis nummus, sic, ut nemo posset scire quid haberet. conscripserunt communiter edictum cum pœna, atque iudicio, constitueruntq;, ut omnes simul in Rostra post meridiem descenderent. & ceteri quidem alius aliò: Marius à subsellijs in Rostra recta: idq;, quod communiter compositum fuerat, solus edixit. & ea res (si quæris) ei magno honori fuit: omnibus uicis statuæ factæ sunt: ad eas thus, & cerei. quid multa? nemo unquam multitudini fuit carior. hæc sunt, quæ conturbant homines in deliberatione non nunquam, cum id, in quo uiolatur æquitas, non habetur ita magnum; illud autem, quod ex eo paritur, permagnum uidetur: ut Mario præripere collegis, & tribunis pl. popularem gratiam, non ita turpe; consulem ob eam rem fieri, quod sibi tunc proposuerat, ualde utile uidebatur. sed omnium una regula est, quam cupio tibi esse notissimam: aut illud, quod utile uidetur, turpe ne sit: aut, si turpe est, ne uideatur esse utile. quid igitur? possumus ne aut illum Marium uirum bonum iudicare, aut hunc? explica, atque excute intelligentiam tuam, ut uideas, quæ sit in ea species, forma, & notio uiri boni. Cadit ergo in uirum bonum mentiri emolumenti sui caussa, criminari, præripere, fallere? nihil profecto minus. est ergo ulla res tanti, aut commodum ullum tam expetendum, ut uiri boni & splendorem, & nomen amittas? quid est, quod afferre tantum utilitas ista, quæ dicitur, possit, quantam auferre, si boni uiri nomen eripuerit, fidem, iustitiamq; detraxerit? quid enim interest, utrum

qui criminatus est Q. Metellum spe consulatus adipiscendi.

ex homine se conuertat quis in belluam, an in hominis figura immanitatem gerat belluæ? Quid, qui omnia recta, & honesta negligunt, dummodo potentiam consequantur; non ne id faciunt, quod is, qui etiam socerum habere uoluit eum, cuius ipse audacia potens esset? utile enim uidebatur plurimum posse alterius inuidia: id quàm iniustum in patriam, quàm inutile, quàm turpe esset, non uidebat. ipse autem socer in ore semper Græcos uersus Euripidis de Phœnissis habebat: quos dicam, ut potero; inconditè fortasse, sed tamen ut res possit intelligi:

Pompeium cæpit, qui ut augeret potētiam suam, Cæsaris filiam duxit uxorem.

Nam si uiolandum est ius, regnandi gratia
Violandum est: alijs rebus pietatem colas.

senarij iambici.

capitalis Eteocles, uel potius Euripides, qui id unum solum, quod omnium sceleratissimum fuerat, excēperit. Quid igitur minuta colligimus, hereditates, mercaturas, uenditiones fraudulentas? ecce tibi, qui rex populi R. dominusq; omnium gentium esse concupierit, idq; perfecerit. hanc cupiditatem si quis honestam esse dicit, amens est: probat enim legum, & libertatis interitum, earumq; oppressionem tetram, & detestabilem, gloriosam putat. qui autem fateatur, honestum non esse in ea ciuitate, quæ libera fuit, quæq; esse debeat, regnare, sed ei, qui id facere possit, esse utile; qua hunc obiurgatione, aut quo potius conuicio à tanto errore coner auertere? potest enim, dij immortales, cuiquam esse utile fœdissimum, & teterrimum paricidium patriæ, quamuis, eo qui se obstrinxerit, ab oppressis ciuibus parens nominetur? honestate igitur dirigenda utilitas

in pietate colenda.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

est, & quidem sic, ut hæc duo uerba inter se discrepare, sed tamen unum sonare uideantur. Nunc ab eo ad uulgi opinionem. Quæ maior utilitas, quàm regnandi, esse possit? nihil contra inutilius, ei, qui id iniuste consecutus sit, inuenio, cum ad ueritatem cœpi reuocare rationem. possunt enim cuiquam esse utiles angores, solicitudines, diurni & nocturni metus, uita insidiarum periculorumq; plenissima? Multi iniqui, atque infideles regno, pauci boni sunt, inquit Accius: at cui regno? quod à Tantalo, & Pelope proditum iure obtinebatur. nam quanto plures ei rēgi putas, qui cum exercitu populi R. populum ipsum Romanum oppressisset, ciuitatemq; non modo liberam, sed etiam gentibus imperantem seruire sibi coegisset? hunc tu quas conscientiæ labes in animo censes habuisse? quæ uulnera? cuius autem uita ipsi potest utilis esse, cum eius uitæ ea conditio sit, ut, qui illam eripuerit, in maxima grātia futurus sit, & gloria? Quòd si hæc utilia non sunt, quæ maxime uidentur, quia plena sunt dedecoris, ac turpitudinis: satis persuasum esse debet, nihil esse utile, quod non honestum sit. quanquam id quidem cum sæpe alias, tum Pyrrhi bello à C. Fabricio consule iterum, & à senatu nostro iudicatum est. cum enim rex Pyrrhus populo R. bellum ultro intulisset; cumq; de imperio certamē esset cum rege generoso, ac potente; perfūga ab eo uenit in castra Fabricij, eiq; est pollicitus, si præmium ei proposuisset, se, ut clam uenisset, sic clam in Pyrrhi castra rediturum, & eum ueneno necaturum. hunc Fabricius reducendum curauit ad Pyr-

Cæsari.

gratiam, et gloriam tyrannicidæ consequuntur.

medicus Pyrrhi, ut ab alijs traditum est.

Pyrrhum: idq; eius factum à senatu laudatum est. atqui, si speciem utilitatis, opinionemq; quærimus; magnum illud bellum perfuga unus, & grauem aduersarium imperij sustulisset: sed magnum dedecus, & flagitium, quicum laudis certamen fuisset, eum non uirtute, sed scelere superatum. Vtrum igitur utilius uel Fabricio, qui talis in hac urbe, qualis Aristides Athenis, fuit; uel senatui nostro, qui nunquam utilitatem à dignitate seiunxit, armis cum hoste certare, an uenenis? si gloriæ caussa imperium expetendum est: scelus absit, in quo non potest esse gloria. sin ipsæ opes expetuntur quoquo modo: non poterunt esse utiles cum infamia. non igitur utilis illa L. Philippi, Q. filij, sententia: quas ciuitates L. Sylla, pecunia accepta, ex S. C. liberauisset, ut eæ rursus uectigales essent, neque ijs pecuniam, quam pro libertate dederant, redderemus. est ei senatus assensus. turpe imperio: piratarum enim melior fides, quàm senatus. at aucta uectigalia: utile igitur. quousque audebunt dicere, quidquam utile, quod non honestum? potest autem ulli impẽrio. quod gloria debet fultum esse, & beneuolentia sociorum, utile esse odium, & infamia? ego etiam cum Catone meo sæpe dissensi. nimis enim mihi uidebatur præfracte ærarium, uectigaliaq; defendere; omnia publicanis negare, multa socijs; cum in hos benefici esse deberemus, cum illis sic agere, ut cum colonis nostris soleremus; eoq; magis, quòd illa ordinũm coniunctio ad salutem reip. pertinebat. Male etiam Curio, cum caussam transpadanorum æquam esse dicebat; sem-

opes cum infamia nunquam utiles.

imperium fulcitur gloria, et beneuolẽtia sociorum.

æquitum, et senatus, quorum dissensione fractæ sunt opes reip.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

per autem addebat, Vincat utilitas. potius diceret, non esse æquam, quia non esset utilis reip. quàm, cum æquam esse diceret, non esse utilem fateretur. Plenus est sextus liber de officiis Hecatonis talium quæstionum; sit ne boni uiri, in maxima caritate annonæ familiam non alere. in utranque partem disputat: sed tamen ad extremum utilitate putat officium dirigi magis, quàm humanitate. Quærit, si in mari iactura facienda sit, equi ne pretiosi potius iacturam faciat, an seruuli uilis. hic aliò res familiaris, aliò ducit humanitas. Si tabulam de naufragio stultus arripuerit, extorquebit ne eam sapiens, si potuerit? negat; quia sit iniurium. Quid dominus nauis? eripiet ne suum? minime, non plus, quàm si nauigantem in altum eijcere de naui uelit, quia sua non sit. quoad enim peruentum sit eò, quò sumpta nauis est, non domini est nauis, sed nauigantium. Quid, si in una tabula sint duo naufragi, hiq; sint sapiẽtes; sibi ne uterque rapiat, an alter cedat alteri? cedat uero, sed ei, cuius magis intersit uel sua, uel reip. caussa uiuere. quid, si hæc paria in utroque? nullum erit certamen; sed, quasi in sorte, aut in micando uictus, alteri cedet alter. Quid, si pater fana expilet, cuniculos agat ad ærarium, indicet ne id magistratibus filius? nefas id quidem est: quin etiam defendat patrem, si arguatur. non igitur patria præstat omnibus officijs? immo uero: sed ipsi patriæ conducit, pios habere ciues in parentes. Quid, si tyrannidem occupare, si patriam prodere conabitur pater, silebit ne filius? immo uero obsecrabit patrem, ne id faciat: si nihil proficiet, accu-

cum tamen præstet eum uiuere, qui sit utilior reip.

accuſabit, minabitur etiam: ad extremum, ſi ad perniciem patriæ res ſpectabit, patriæ ſalutem anteponet ſaluti patris. Quærit etiam, ſi ſapiens adulterinos nummos accipiet imprudens pro bonis, cum id reſcierit, ſoluturus ne ſit eos, ſi cui debeat, pro bonis. Diogenes ait, Antipater negat: cui potius aſſentior. qui uinum fugiens uendat ſciens, debeat ne dicere? non neceſſe putat Diogenes, Antipater uiri boni exiſtimat. hæ ſunt quaſi controuerſiæ in iure Stoicorum. in mancipio uendendo, dicenda ne uitia? non ea, quæ niſi dixeris, redhibeatur mancipium iure ciuili; ſed hæc, mendacem eſſe, aleatorem, furacem, ebrioſum: alteri dicenda uidentur, alteri non dicenda. ſi quis aurum uendens, aurichalcum ſe putat uendere, indicet ne ei uir bonus aurum illud eſſe, an emat denario quod ſit millenarium? Perſpicuũ iam eſt, & quid mihi uideatur, & quæ ſit inter eos philoſophos, quos nominaui, controuerſia. Pacta, & promiſſa ſemper ne ſeruanda ſint, quæ nec ui, nec dolo malo (ut prætores ſolent dicere) facta ſint? Si quis medicamentum cuipiam dederit ad aquam intercutem, pepigeritq́; ne illo medicamento unquam poſtea uteretur; ſi eo medicamento ſanus factus fuerit, & annis aliquot poſt inciderit in eundem morbum, nec ab eo, quicum pepigerat, impetret, ut item eo liceat uti, quid faciendum ſit, cũ ſit is inhumanus, qui non cõcedat, uti, nec ei quidquam fiat iniuriæ? uitæ, et ſaluti conſulendum eſt. Quid, ſi quis ſapiens rogatus ſit ab eo, qui eũ heredem faciat, cũ ei teſtamento ſeſtertium millies relinquatur, ut ante quàm hereditatem adeat, luce palã

reprehendet, nõ enim hoc loco eſt, accuſare ad iudices.

cui etiam ſupra aſſenſus eſt de Rhodio frumentario.

pacta, et promiſſa interdum non ſeruanda.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

in foro ſaltet, idq́; , ſe facturum promiſerit, quòd aliter eum heredem ſcripturus ille nó eſſet: faciat, quod promiſerat ille, nec ne? promiſiſſe nollem; & id arbitror fuiſſet grauitatis: ſed quoniam promiſit, ſi ſaltare in foro turpe ducet, honeſtius mentietur, ſi ex hereditate nihil ceperit: niſi forte eam pecuniam in reip. magnum aliquod tempus contulerit, ut, uel ſaltare eum, cum patriæ conſulturus ſit, turpe non ſit.

contra utilitatem.

contra promiſſa.

Ac ne illa quidem promiſſa ſeruanda ſunt, quæ non ſunt ijs ipſis utilia, quibus illa promiſeris. Sol Phaetonti filio (ut redeamus ad fabulas) facturum ſe eſſe dixit, quidquid optaſſet: optauit, ut in currum patris tolleretur: ſublatus eſt inſanus: ante quàm conſtitit, ictu fulminis deflagrauit. quanto melius fuerat in hoc promiſſum patris non eſſe ſeruatum? Quid, quod Theſeus exegit promiſſum à Neptuno? cui cum tres optiones Neptunus dediſſet, optauit interitum Hippolyti filii ſui, cú is patri ſuſpectus eſſet de nóuerca; quo optato impetrato, Theſeus in maximis fuit luctibus. Quid Agamemnon? cum deuouiſſet Dianæ, quod in ſuo regno pulcherrimum natum eſſet illo anno, immolauit Iphigeniam, qua nihil erat eo quidem anno natú pulchrius. promiſſum potius nón faciendum, quàm tam tetrum facinus admittendum fuit. Ergo & promiſſa non facienda non nunquam. Neque ſemper depoſita reddenda ſunt. Si gladium quis apud te ſanæ mentis depoſuerit, repetat inſaniens; reddere, peccatum ſit; non reddere, officium. Quid, ſi is, qui apud te petuniam depoſuerit, bellum inferat patriæ, reddes ne depoſitum? non, credo:

Phædra.

contra promiſſa.

facie

facies enim contra remp. quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ natura honesta uidentur esse, têmporibus fiunt non honesta. facere promissa, stare conuentis, reddere deposita, commutata utilitate fiunt non honesta. Ac de ijs quidem, quæ uidentur esse utilitatis contra iustitiam simulatione prudentiæ, satis, arbitror, dictum. Sed quoniam à quatuor fontibus honestatis primo libro officia duximus, in eisdem uersabimur, cum docebimus, ea, quæ uidentur esse utilia, neque sunt, quàm sint uirtutis inimica. Ac de prudentia quidem, quam uult imitari malitia; itemq; de iustitia, quæ semper est utilis, disputatum est. Reliquæ sunt duæ partes honestatis: quarum altera in animi excellentis magnitudine, & præstantia cernitur; altera in conformatione, & moderatione continentiæ, & temperantiæ. Vtile uidebatur Vlyssi, (ut quidam poetæ tragici prodiderunt: nam apud Homerum, optimum auctorem, talis de Vlysse nulla suspicio est) sed insimulant eum tragœdiæ simulatione insaniæ militiam subterfugere uoluisse. non honestum consilium. at utile (ut aliquis fortasse dixerit) regnare, & Ithacæ uiuere ociose cum parentibus, cum uxore, cum filio. ullum tu decus in quotidianis periculis, & laboribus cum tranquillitate hac conferendum putas? ego uero istám contemnendam, & abijciendam; quoniam, quæ honesta non sit, ne utilem quidem esse arbitror. quid enim auditurum putas fuisse Vlyssem, si in illa simulatione perseuerasset? qui, cum maximas res gesserit in bello, tamen hæc audiuit ab Aiace:

honesta temporibus perturbantur, fiuntq; non honesta.

aggreditur de fortitudine.

tranquillitatem.

Cuius

Senarij iambici

Cuius ipse princeps iurisiurandi fuit,
Quod omnes scitis, solus neglexit fidem:
Furere assimulauit. ne coïret, institit.
Quòd ni Palamedis perspicax prudentia
Istius percepset malitiosam audaciam,
Fides sacratæ ius perpetuo falleret.

cum reliquis Græcis.

illi uero non modo cum hostibus, uerum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit, quàm deserere consentientem Græciam ad bellum barbaris inferendum. sed dimittamus & fabulas, & externa: ad rem factaq; ueniamus. M. Atilius Regulus, cum consul iterum in Africa ex insidijs captus esset, duce Xantippo Lacedæmonio, imperatore autem patre Annibalis Amilcare, iuratus missus est ad senatum, ut nisi redditi essent Pœnis captiui nobiles quidam, rediret ipse Carthaginem. is, cum Romam uenisset, utilitatis speciem uidebat: sed eam, ut res declarat, falsam iudicauit: quæ erat talis, manere in patria, esse domi suæ cum uxore, cum liberis; quam calamitatem accepisset in bello, communem fortunæ bellicæ iudicantem tenere consularis dignitatis gradum. quis hæc neget esse utilia? quid censes? magnitudo animi, & fortitudo negat. an locupletiores quæris auctores? harum enim est uirtutum propriũ nil extimescere, omnia humana despicere, nihil, quod homini accidere posit, intolerandum putare. itaque quid fecit? in senatum uenit: mandata exposuit: sententiam ne diceret, recusauit: quàm diu iureiurando hostium teneretur, non esse se senatorem. atque illud etiam: (ò stultum hominem, dixerit quispiã,

non enim hoc de Vlysse uerum putabat, nec omnia de bello Troiano pro certis habebantur.

quàm animi magnitudinem, et fortitudinẽ.

&

et repugnantem utilitati ſuæ) reddi captiuos, negauit eſſe utile: illos enim adoleſcentes, & bonos duces, ſe iam confectum ſenectute. Cuius cum ualuiſſet auctoritas, captiui retenti ſunt, ipſe Carthaginem rediit, neque eum caritas patriæ retinuit, nec ſuorum. neque uero tum ignorabat, ſe ad crudeliſſimum hoſtem, et ad exquiſita ſupplicia proficiſci: ſed iuſiurandũ conſeruandum putabat. itaque tum, cũ uigilando necabatur, erat in meliore cauſſa, quàm ſi domi ſenex, captiuus, periurus, et conſularis remanſiſſet. at ſtulte, qui non modo non cenſuerit captiuos remittendos, uerum etiam diſſuaſerit. quo modo ſtulte? etiam ne ſi reip. cõducebat? poteſt autem, quod inutile reip. ſit, id cuiquã ciui utile eſſe? peruertunt homines ea, quæ ſunt fundamenta naturæ, cũ utilitatẽ ab honeſtate ſeiungunt. omnes enim expetimus utilitatẽ, ad eamq; rapimur; nec facere aliter ullo modo poſſumus: nam quis eſt, qui utilia fugiat? aut quis potius, qui ea non ſtudioſiſſime perſequatur? ſed quia nuſquam poſſumus, niſi in laude, decore, honeſtate, utilia reperire, propterea illa prima, et ſumma habemus, utilitatis nomen non tã ſplendidum, quàm neceſſarium ducimus. Quid eſt igitur, dixerit quis, in iureiurando? nũ iratum timemus Iouẽ? at hoc quidem commune eſt omnium philoſophorum, non eõrũ modo, qui deum nihil habere ipſum negocij dicunt, & nihil exhibere alteri, ſed eorum etiam, qui deum ſemper agere aliquid, & moliri uolunt, nunquã nec iraſci deum, nec nocere. quid autem iratus Iupiter plus nocere potuiſſet, quã nocuit ſibi ipſi Regulus? nulla igitur uis fuit religionis, quæ tantam utilitatem peruer-

felicior erat: ſi quidem ex honeſto felicitas prouenit.

utilitas ubi ſit.

Epicureos intelligit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

peruerteret. An, ne turpiter faceret? primum minimã de malis. num igitur tantum mali turpitudo ista habebit, quantum ille cruciatus? deinde illud etiam apud Accium, Fregisti ne fidem? neque dedi, neque do infideli cuiquam, quanquam ab impio rege dicitur, luculente tamen dicitur. Addunt etiam: quemadmodum nos dicamus, uideri quædam utilia, quæ non sint; sic se dicere, uideri quædã honesta, quæ non sint: ut hoc ipsum uidetur honestum, conseruandi iusiurandi caussa ad cruciatum reuertisse, sed fit non honestum, quia, quod per uim hostium esset actum, ratum esse non debuit. Addunt etiam quidquid ualde utile sit, id fieri honestum, etiam si antea non uideretur. Hæc fere contra Regulum. sed prima uideamus. Non fuit Iupiter metuendus, ne iratus noceret, quia neque irasci solet, neque nocere. hæc quidem ratio non magis contra Regulum, quàm contra omne iusiurandum ualet. sed in iureiurando, non qui metus, sed quæ uis sit, debet intelligi. est enim iusiurandum affirmatio religiosa. quod autem affirmate, quasi deo teste, promiseris, id tenendũ est. iam enim non ad iram deorum, quæ nulla est, sed ad iustitiam, & ad fidem pertinet. nam præclare Ennius,

debemus eligere.

ut philosophi omnes affirmant.

O' fides alma, apta pinnis, & iusiurandum Iouis.

qui igitur iusiurandum uiolat, is fidem uiolat. quam in Capitolio uicinam Iouis Optimi Maximi, ut in Catonis oratione est, maiores nostri esse uoluerunt. At enim ne iratus quidem Iupiter. plus Regulo nocuisset, quàm sibi nocuit ipse Regulus. certe, si nihil malum esset, nisi dolere. id autem non modo non summum

censoriumin-telligit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

mum malum, sed nec malum quidem esse, maxima auctoritate philosophi affirmant. quorũ quidem testẽ non mediocrem, sed haud scio an grauissimum, Regulum nolite, quæso, uituperare. quem enim locupletiorem quærimus, quàm principem reip. qui, retinendi officij caussa, cruciatum subierit uoluntarium? Nam, quod aiunt minima de malis, id est ut turpiter potius, quàm calamitose: an est ullum maius malum turpitudine? quæ si in deformitate corporis habeat aliquid offensionis, quanta illa deprauatio, & fœditas turpificati animi debet uideri? itaque, nẽruosius qui ista disserunt, solum audent malum dicere id, quod turpe sit: qui autem rẽmissius, hi tamen non dubitant summum malũ dicere. nam illud quidẽ,

erat enim consulares.

ut Stoici.

ut peripatetici.

Neque dedi, neque do fidem infideli cuiquam,

iccirco recte à poeta dicitur, quia, cum tractaretur Atreus, personæ seruiendum fuit, sed si hinc sibi sumunt, nullam esse fidem, quæ infideli data sit: ũideant, ne quæratur latebra periurio. Est autem etiã ius bellicum, fidesq; iusiurandi sæpe hosti seruanda. quod enim ita iuratum est, ut mens deferentis conciperet fieri oportere, id obseruandum est: quod aliter, id si non feceris nullum periurium est: ut, si prædonibus pactum pro capite pretium non attuleris, nulla fraus est, ne si iuratus quidem id non feceris. nam pirata non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. cum hoc non fides esse debet, nec iusiurandum commune. non enim, falsũm iurare, peierare est: sed, quod ex animi tui sententia iuraueris, sicut uerbis concipitur, more nostro,

seruanda fides etiam infideli.

non ex animi sententia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

id non facere, periurium est. scite enim Euripides:

senarius in Hippolyto.

Iuraui lingua, mentem iniuratam gero.

Regulus uero non debuit conditiones, pactionesq; bellicas, & hostiles perturbare periurio: cum iusto enim, & legitimo hoste res gerebatur: aduersus quē & totum ius fœciale, & multa sunt iura communia. quod ni ita esset, nunquam claros uiros senatus uinctos hostibus dedidisset. At uero T. Veturius, & Sp. Postumius, cum iterum consules essent, quia, cum male pugnatum apud Caudium esset, legionibus nostris sub iugum missis, pacem cum Samnitibus fecerant, dediti sunt his: iniussu enim populi, senatusq; fecerant. eodemq; tempore T. Numitius, Q. Aemilius, qui tūm tribuni pl. erant, quòd eorum auctoritate pax erat facta, dediti sunt, ut pax Samnitum repudiaretur. atque huius deditionis ipse Postumius, qui dedebatur, suasor, et auctor fuit. quod item multis annis post C. Mancinus: qui, ut Numantinis, quibuscum sine senatus auctoritate fœdus fecerat, dederetur, rogationem suasit eam, quam L. Furius, & Sex. Atilius ex S. C. ferebant: qua accepta, est hostibus deditus. Honestius hic, quàm Q. Pompeius: quo cum in eadem caussa esset, deprecante, accepta lex non est. hic ea, quæ uidebatur, utilitas plus ualuit, quàm honestas: apud superiores utilitatis species falsa, ab honestatis auctoritate superata est. At non debuit ratum esse, quod erat actum per uim. Quasi uero forti uiro uis possit adhiberi. Cur igitur ad senatum proficiscebatur, cum presertim de captiuis dissuasurus esset? Quod maximum in eo est, id reprehenditis.

cum actum est de Samnitū pace repudianda, non cum facta pax est. nā extra urbem esse, nisi per unum diem, tribunis pl. non licebat.

non

non enim suo iudicio stetit, sed suscepit caussam, ut esset iudicium senatus: cui nisi ipse auctor fuisset, captiui profecto Pœnis redditi essent. ita incolumis in patria Regulus restitisset. quod quia patriæ non utile putauit, iccirco honestũ sibi et sentire illa, et pati credidit. Nam quòd aiunt, quod ualde utile sit, id fieri honestum: immo uero, esse, non fieri. est enim nihil utile, quod idem non honestum: nec, quia utile, honestum est; sed, quia honestum, utile. quare ex multis mirabilibus exemplis haud facile quis dixerit hoc exẽplo aut laudabilius, aut præstantius. sed ex tota hac laude Reguli, unum illud est admiratione dignum, quòd captiuos retinendos censuerit. nam quòd rediịt, nobis nunc mirabile uidetur, illis quidem temporibus aliter facere non potuit. itaque ista laus non est hominis, sed temporum. nullum enim uincũlum ad astringendã fidem iureiurando maiores arctius esse uoluerunt. id indicant leges in Duodecim tabulis, indicant sacra, indicant fœdera, quibus etiã cum hoste deuincitur fides; indicant notationes, animaduersionesq; censorum, qui nulla de re diligentius, quàm de iureiurando, iudicabant. L. Manlio, A. filio, cum dictator fuisset, M. Põponius tribunus pl. diem dixit, quod is paucos sibi dies ad dictaturam gerendã addidisset. criminabatur etiam, quòd Titum filium, qui Torquãtus postea est appellatus, ab hominibus relegasset, et ruri habitare iussisset, quod cũ audiuisset adolescens filius, negocium exhiberi patri; accurrisse Romam, et prima luce Pomponiị domum uenisse dicitur. cui cum esset nunciatum; quòd illum iratum allaturũ ad se aliquid

iusiurandũ uinculum arctissimum ad astringendam fidem.

hic postea filiũ suum interfici iussit, quòd præter mandatum cum hoste conflixisset.

contra

contra patrem arbitraretur, surrexit è lectulo, remotisq; arbitris ad se adolescentem iussit uenire. at ille, ut ingressus est, confestim gladium distrinxit, iurauitq; se illum statim interfecturum, nisi iusiurandum sibi dedisset, se patrem missum esse facturũ. iurauit hoc terrore coactus Pomponius: rem ad populum detulit: docuit, cur sibi à caussa desistere necesse esset: Manlium missum fecit: tantum temporibus illis iusiurandum ualebat. atque hic T. Manlius is est, qui ad Anienem Gallo, quem ab eo prouocatus occiderat, torque detracto, cognomen inuenit: cuius tertio consulatu Latini ad Veserim fusi, & fugati: magnus uir in primis: & qui nuper indulgens in patrem, idem acerbus, & seuerus in filium. Sed ut laudandus Regulus in conseruando iureiurando, sic decem illi, quos post Cannensem pugnam iuratos ad senatũ misit Annibal, in castra redituros ea, quorum erant potiti Pœni, nisi de redimendis captiuis impetrauissent, si non redierunt, uituperandi. de quibus non omnes uno modo. nam Polybius, bonus ãuctor in primis, scribit, ex decem nobilissimis, qui tunc erant missi, nouem reuertisse, à senatu re non impetrata; unum ex decem, qui paulo post, quàm egressus erat è castris, redisset, quasi aliquid esset oblitus, Romæ remansisse. reditu enim in castra, liberatum se esse iureiurando interpretabatur: non recte; fraus enim distringit, non dissoluit periurium. fuit igitur stulta calliditas, peruerse imitata prudentiam. itaque decreuit senatus, ut ille ueterator, & callidus uinctus ad Annibalem duceretur. Sed illud

maxime dignus cui aliquid narranti fides habeatur.

ma-

maximum. octo hominum millia tenebat Annibal, non quos in acie cepisset, aut qui periculo mortis diffugissent, sed qui relicti in castris fuissent à Paullo, & Varrone consulibus. eos senatus non censuit redimendos, cum id parua pecunia fieri potuisset: ut esset insitũm militibus nostris aut uincere, aut emori. qua quidem re audita, fractum animum Annibalis scribit idem, quòd senatus, populusq; R. rebus afflictis tam excelso animo fuisset. Sic honestatis comparatione ea, quæ uidentur utilia, uincuntur. Atilius autem ille, qui græce scripsit historiã, plures ait fuisse, qui in castra reuertissent, eadem fraude, ut iureiurando liberarentur; eosq; à censoribus omnibus ignominijs notatos. Sit iam huius loci finis: perspicuum est enim, quæ timido animo, humili, demisso, fractoq; fiant, quale fuisset Reguli factum, si aut de captiuis, quod ipsi opus esse uideret, non quod reip. censuisset, aut domi remanere uoluisset; non esse ŭtilia, quia sunt flagitiosa, fœda, et turpia. Restat quarta pars, quæ decore, moderatione, modestia, continentia, temperantia continetur. potest igitur quidquam esse utile, quod sit huic talium uirtutum choro contrarium? atqui ab Aristippo Cyrenaici, atque Annicĕrij philosophi nominati, omne bonum in uoluptate posuerunt; uirtutemq; censuerunt ob eam rem esse laudandam, quòd efficiens esset uoluptatis. quibus obsoletis, floret Epicurus, eiusdem fere adiutor, auctorq; sententiæ. cum his, uelis equisq; (ut dicitur) si honestatem tueri, ac retinere sententia est, decertandum est. nam si non modo utilitas, sed uita

Romanis militibus insitum, aut uincere, aut mori.

turpia non sunt utilia.

ab Annicere philosopho.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

omnis beata, corporis firma cōnstitutione, eiusq; constitutionis spe explorata, ut à Metrodoro scriptum est, continetur: certe hæc utilitas, & quidem summa (sic enim censent) cum honestate pugnabit. nam ubi primum prudentiæ locus dabitur? an, ut conquirat undique suauitates? quàm miser uirtutis famulatus seruientis uoluptati? quod autem munus prudentiæ? an legere intelligênter uoluptates? fac nihil isto esse iucundius: quid excogitari potest turpius? Iam, qui dolorem summum malum dicat, apud eum quem habet locum fortitudo, quæ est dolorum, laborumq; contemptio? quamuis enim multis in locis dicat Epicurus, sicut hic dicit, satis fortiter de dolore: tamen non id spectandum est, quid dicat, sed quid consentaneum sit ei dicere, qui bona uoluptate terminauerit, mala dolore: ut si illum audiam de continentia, & temperantia: dicit ille quidem multa multis locis: sed aqûa hæret, ut aiunt: nam quo modo potest temperantiam laudare is, qui ponat summum bonum in uoluptaté? est enim temperantia libidinum inimica, libidines autem consectatrices uoluptatis. Atque in his tamen tribus generibus, quoquo modo possunt, non incallide tergiuersantur. Prudentiam introducunt, scientiam suppeditantem uoluptates, depellentem dolores. Fortitudinem quoque aliquo modo expediunt, cum tradunt, rationem negligendæ mortis, perpetiendiq; doloris. Etiam temperantiam inducunt, non facillime illi quidem, sed tamen quoquo modo possunt: dicunt enim, uoluptatis magnitudinem doloris detractione fieri.

alii legunt, intelligetur. utrūque sententiam aliquam habet.

non progreditur eius ratio, impedimentis retinetur, ut aqua.

Iustitia uacillat, uel iacet potius, omnesq; eæ uirtutes, quæ in communitate cernuntur, & in societate generis humani. neque enim bonitas, nec liberalitas, nec comitas esse potest, non plus, quàm amicitia, si hæc non per se expetantur, sed ad uoluptatem, utilitatem ne referantur. Conferamus igitur in pauca. nam ut utilitatem nullam esse docuimus, quæ honestati esset contraria: sic omnem uoluptatem dicimus honestati esse contrariam. quo magis reprehẽdendos Calliphonem, & Dinomachum iudico: qui se dirempturos controuersiam putauerunt, si cum honestate uoluptatem, tanquam cum homine pecudem, copulauissent. non recipit istam coniunctionem honestas, aspernatur, repellit. nec uero finis bonorum, & malorum, qui simplex esse debet, ex dissimilibus rebus misceri, & temperari potest. Sed de hoc hactenus: magna enim res, alio loco pluribus uerbis disputata. nunc ad propositum. Quemadmodum igitur, si quando ea, quæ uideretur utilitas, honestati repugnat, diiudicanda res sit, satis est supra disputatum. sin autem speciem utilitatis etiam uoluptas habere dicatur, nulla potest esse ei cum honestate coniunctio. nam ut tribuamus aliquid uoluptati; condimenti fortasse non nihil, utilitatis certe nihil habebit. Habes à patre munus, Marce fili, mea quidem sententia, magnum: sed perinde erit, ut acceperis. quanquam tibi hi tres libri inter Cratippi commentarios, tanquam hospites erunt recipiendi. sed ut, si ipse uenissem Athenas; quod quidem esset factum, nisi me de medio cursu clara uoce patria reuocasset; aliquando me quoque

uoluptas omnis uoluptati contraria.

uoluptas cum honestate tanquã cum homine pecus, etc.

in libris de finibus.

plus igitur Cratippo, quàm sibi ipsi, tribuere uidetur.

 audires:

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

audires: sic, quoniam his uoluminibus ad te profecta uox mea est, tribues his temporis, quantum poteris; poteris autem, quantum uoles. cum uero intellexero, te hoc scientiæ genere gaudere; tum & præsens tecum propediem, ut spero, &, dum aberis, absens loquar. Vale igitur, mi Cicero; tibiq; persuade, te mihi quidem esse carissimum, sed multo fore cariorem, si talibus monimentis, præceptisq; lætabere.

M. TVLLII

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

M. TVLLII CICERONIS CATO MAIOR, VEL DE SENECTVTE.

AD T. POMPONIVM ATTICVM.

Dialogi personæ,

SCIPIO, CATO, LAELIUS.

O TITE, si quid ego adiûro, curam ue leuasso, — pro, adiuuero. alij mendose legunt, adiuto.
Quæ nunc te coquit, & uersat in pectore fixa,
Ecquid erit præmi?

licet enim uersibus ijsdem mihi affari te Attice, quibus affatur Flãmininum ille uir, haud magna cum re, sed fide plenus. quanquam certo scio, non, ut Flamininum, solicitari te, Attice, sic noctesq;, diesq;. noui enim moderationem animi tui, & æquitatem; teq; non cognomen solum Athenis deportasse: sed humanitatem, & prudentiam intelligo. & tamen suspicor ijsdem rebus te, quibus me ipsum, interdum grauius commoueri. quarum consolatio & maior est, & in aliud tempus differenda. nunc autem mihi uisum est aliquid ad te de senectute conscribere. hoc enim onere, quod mihi tecum commune est, aut iam urgentis, aut certe aduentantis senectutis, & te, et me ipsum leuari uolo. etsi te quidem id mŏdice, ac sapienter, sicut omnia, & ferre, & laturum esse certo scio. sed mihi, cum de senectute uellem aliquid scribere, tu occurebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. mihi quidem ita iucun-

Margin notes: qui ex Macedonia, et Philippo rege triũphaui anno ab V.C. DLIX. — pro, modeste sic alibi locatus est, sic etiam habẽt ueteres libri.

da huius libri confectio fuit, ut non modo omnes absterserit senectutis molestias, sed effecerit mollem etiam, & iucundam senectutem. nunquam igitur satis laudari philosophia poterit: cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. sed de ceteris & diximus aliàs multa, & sæpe dicemus. hunc uero libro de senectute ad te misimus. omnem autem sermonem tribuimus non Tithono, ut Aristo Chius, ne parum esset auctoritatis in fabula; sed M. Catoni seni, quo maiorem auctoritatem haberet oratio: apud quem Lælium, & Scipionem facimus admirantes, quòd is tam facile senectutem ferat, iisq; eum respondentem: qui si eruditius uidebitur disputare, quàm consueuit ipse in suis libris, attributo græcis litteris, quarum constat eum perstudiosum fuisse in senectute. sed quid opus est plura? iam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam. SCI. Sæpenumero admirari soleo cum C. hoc Lælio, cum ceterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamq; sapientiam, tum uel maxime, quòd nunquam grauem tibi senectutem esse persenserim: quæ plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Aetna grauius dicant sustinere. CA. Rem haud sane, Scipio, & Læli, difficilem admirari uidemini. quibus enim nihil est in ipsis opis ad bene, beateq; uiuendum, ijs omnis ætas grauis est: qui autem omnia bona à se ipsis petunt, ijs nihil potest malum uideri, quod naturæ necessitas afferat: quo in genere est in primis senectus: quá ut adipiscantur, omnes optant; eandem accusant adepti: tanta est incon-

Africanum minorem, Paulli filium.

sapienti grauis senectus non est.

stantia,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

stantia, stultitia, atque peruersitas. Obrepere aiunt eam citius, quàm putassent. primum, quis coegit eos falsum putare? qui enim citius adolescétiæ senectus, quàm pueritiæ adolescentia, obrepit? deinde, qui minus grauis esset ijs senectus, si octingentesimum annum agerent, quàm si octogesimum? præterita enim ætas, quamuis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem. quocirca, si sapientiam meam admirari soletis, quæ utinam digna esset opinione uestra, nostroq; cógnomine; in hoc sumus sapientes, quòd naturam optimam ducem, tanquam deum, sequimur, eiq; paremus: à qua non uerisimile est, cum ceteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab inerti poeta, esse neglectum. sed tamen necesse fuit esse aliquod extremum, & tanquam in arborum baccis, terræq; frugibus, maturitate tempestiua quasi uietum, & caducum: quod ferendum est molliter sapienti. quid enim est aliud, gigantum more bellare cum dijs, nisi naturæ repugnare? LAE. *Atqui, Cato, gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, si quoniam uolumus (speramus quidem certe) senes fieri, multo ante à te didicerimus, quibus facillime rationibus ingrauescentem ætaté ferre possimus.* CA. *Faciam uero, Læli, presertim si utrique uestrum gratum, ut dicis, futurum est.* LAE. *Volumus sane, nisi molestum est tibi, Cato, tanquam longam aliquam uiam confeceris, qua nobis quoque ingrediendum sit, istuc, quò peruenisti, uidere quale sit.* CA. *Faciam, ut potero,*

M. Cato, et C. *Lælius nominati sapientes, uide lib. 3. de off.*

Læli: sæpe enim interfui querelis æqualium meorum, (pares autem cum paribus, ueteri prouerbio, facillime congregantur) quas C. Salinator, quas Sp. Albinus, homines consulares, nostri fere æquales, deplorare solebant; tum, quòd uoluptatibus carerent, sine quibus uitam nullam putarent; tum, quòd spernerentur ab ijs, à quibus essent coli soliti. qui mihi non id uidebantur accusare, quod esset accusandum. nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu euenirent, reliquisq; omnibus maioribus natu; quorum ego multorum cognoui senectutem sine querela; qui se, & libidinum uinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec à suis despicerentur. sed omniũ istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. moderati enim, & nec difficiles, nec inhumani senes tolerabilem senectutem agunt: importunitas autem, & inhumanitas omni ætati molesta est. LAE. Est, ut dicis, Cato. sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes, & copias, & dignitatem tuam, tolerabilem senectutem uideri, id autem non posse multis contingere. CA. Est istud quidem, Læli, aliquid, sed nequaquam in isto sunt omnia. ut Themistocles fertur Seriphio cuidam in iurgio respondisse, cum ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum: Nec hercle, inquit, si ego Seriphius, nóbilis, nec tu, si Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. quod eodem modo de senectute dici potest. nec enim in summa inopia leuis esse senectus potest, ne sapienti quidem, nec insipienti, etiam in summa copia, non grauis. Aptissima omnino sunt, Scipio, & Læli,

alij putant legendum, Queis: quòd latine parũ uideatur dici, deplorare querelas.

mores, nõ ætas, querelas excitãt contra senectutem.

notat et patriã, et hominem. alii legũt, ignobilis, contra Plutarchi, Herodoti, Platonis auctoritatem: apud quos hoc Themistoclis dictum narratur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Læli, arma senectutis, artes, exercitationesq́; uirtutum: quæ in omni ætate cultæ, cum diu multumq́; uixeris, mirificos afferunt fructus; non solum, quia nunquam deserunt, ne extremo quidem tempore ætatis; (quanquam id quidem maximum est) uerum etiam, quia conscientia bene actæ uitæ, multorumq́; benefactorũ recordatio iucundissima est. Ego Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, senem adolescẽs ita dilexi, ut æqualem. erat enim in illo uiro comitate condita grauitas: nec senectus mores mutauerat. quanquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen iam ætate prouectũ. anno enim post, quàm consul primum fuerat, ego natus sum: cumq́; eo quartum consule adolescentulus miles ad Capuam profectus sum, quintoq́; anno post ad Tarentũ quæstor: deinde ædilis, quadriennio post factus sum prætor: quem magistratum gessi consulibus Tuditano, et Cethego, cum quidem ille admodum senex suasor legis Ciciæ de donis, & muneribus fuit. hic & bella gerebat, ut adolescens, cum plane grandis esset: & Annibalem, iuueniliter exultantem, patientia sua molliebat: de quo præclare familiaris noster Ennius:

quadriẽnio præ tura distabat ab ædilitate.

Vnus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo magisq́;, magisq́; uiri nunc gloria claret.

eosdem recitat uersus lib. I. off.

Tarentum uero qua uigilantia, quo consilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti, atque dicenti; mea opera, Q. Fabi, Tarentum recepisti; certe, inquit, ridens: nam, nisi tu amisisses, ego nunquam

recepissem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

recepissem. Nec uero in armis præstantior, quàm in toga; qui consul iterum, Sp. Caruilio collega quiscente, C. Flaminio tribuno pl. quoad potuit, restitit, agrum Picenum, & Gallicum uiritim contra senatus auctoritatem diuidenti: augurq; cum esset, ausus est dicere, optimis auspicijs ea geri, quæ pro reip. salute gererentur; quæ contra remp. fierent, contra auspicia fieri. multa in eo uiro præclara cognoui: sed nihil est admirabilius, quàm quo modo ille mortem Marci filij tulit, clari uiri, & consularis. est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec uero ille in luce modo, atque in oculis ciuium magnus, sed intus, domiq; præstantior. qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis? scientia iuris, augurij? multæ etiam, ut in homine Romano, litteræ: omnia memoria tenebat non domestica solum, sed etiam externa bella. cuius sermone ita tum cupide fruebar, quasi diuinarem id, quod euenit, illo extincto fore, unde discerem, neminem. Quorsum igitur hæc tam multa de Maximo? quia profecto uidetis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut Maximi, ut urbium expugnationes, ut pedestres, nauales ue pugnas, ut bella à se gesta, ut triumphos recordentur. est etiam quiete, & pure, atque eleganter actæ ætatis placida, ac lenis senectus: qualem accepimus Platonis; qui uno, & octogesimo anno scribens est mortuus: qualem Isocratis; qui eum librum, qui Panathenaicus inscribitur, quarto, & nonagesimo anno scripsisse dicitur, uixitq; quin-

laudauit filium in funere.

litterarum laudē Romani Græciæ concedebat, militarem sibi assumebat.

maiorem Africanum significat.

quinquennium postea: cuius magister Leontinus Gorgias centum, & septem compleuit annos; neque unquam in suo studio, atque opere cessauit. qui, cum ex eo quæreretur, cur tam diu esse uellet in uita nihil habeo, inquit, quòd accusem senectutem. præclarum responsum, & docto homine dignum. sua enim uitia insipientes, & suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cuius modo mentionem feci, Ennius:

sua uitia insipientes conferunt in senectutem.

Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo
Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

equi fortis, & uictoris senectuti comparat suam: quem quidem meminisse probe potestis: anno enim undeuigesimo post eius mortem hi consules, L. Flaminius, & M. Atilius, facti sunt: ille autem Cæpione, & Philippo iterum consulibus mortuus est, cum ego, quinque & sexaginta annos natus, legem Vŏconiam magna uoce, & bonis lateribus suasissem. sed annos septuaginta natus (tot enim uixit) Ennius ita ferebat duo, quæ maxima putantur, onera, paupertatem, & senectutem, ut eis pene delectari uideretur. etenim, cum complector animo, quatuor reperio caussas, cur senectus miserá uideatur; unam, quòd auocet à rebus gerendis; alteram, quòd corpus faciat infirmum; tertiam, quòd priuet omnibus fere uoluptatibus; quartam, quòd haud procul absit à morte. earum, si placet, caussarum quantum quæque ualeat, quamq; sit iusta, uideamus. A rebus gerendis senectus abstrahit: quibus? an ijs, quæ iuuentute geruntur, & uiribus? nullæ ne igitur res sunt

de mulierum hereditatibus.

senectus misera uidetur ob quatuor caussas.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſunt ſeniles, quæ uel infirmis corporibus, animo tamen adminiſtrentur? nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paullus, pater tuus, Scipio, ſocer optimi uiri, filij mei? ceteri ſenes, Fabricij, Curij, Coruncanij, cum remp. conſilio, & auctoritate de en debant, nihil agebant? ad Ap. Claudij ſenectutē accedebat etiam, ut cæcus eſſet: tamen, cum ſententia ſenatus inclinaret ad pacem cum Pyrrho fœdusq; faciendum, non dubitauit illa dicere, quæ uerſibus perſecutus eſt Ennius:

Quò uobis mentes, rectæ quæ ſtare ſolebant
Antehac, dementi ſeſe flexere ruina?

ceteraq; grauiſſime. notum enim uobis carmen eſt: & tamen ipſius Appij extat oratio. atque hæc ille egit ſeptem & decem annis poſt alterum conſulatum, cum inter duos conſulatus anni decem interfluxiſſent, cenſorq; ante ſuperiorem conſulatum fuiſſet. ex quo intelligitur; Pyrrhi bello grandem ſane fuiſſe: et tamen ſic à patribus accepimus. Nihil igitur afferunt, qui in re gerenda uerſari ſenectutem negant: ſimilesq; ſunt, ut ſi quis gubernatorem in nauigando nihil agere dicat, cum alii malos ſcandant, alii per foros curſent, alii ſentinam exhauriant; ille autem clauum tenens, quietus ſedeat in puppi. non facit ea, quæ iuuenes. at uero multo maiora, & meliora facit. non enim uiribus, aut uelocitatibus, aut celeritate corporis res magnæ geruntur, ſed conſilio, auctoritate, ſententia: quibus non modo non orbari, ſed etiam augeri ſenectus ſolet. niſi forte ergo uobis, qui & miles, & tribunus, & legatus,

quod lex iube- ...it.

ſenex guberna- tori ſimilis.

ſenectus auge- tur conſilio.

gatus, & consul uersatus sum in uario genere bellorum, cessare nunc uideor, cum bella non gero: at senatui, quæ sunt gerenda, præscribo; & Carthagini, male iam diu cogitanti, bellum multo ante denuncio. de qua uereri non ante desinam, quàm illam excisam esse cognouero. quam palmam utinam dii immortales, Scipio, tibi reseruent, ut aũi reliquias persequare: cuius à morte sextus hic, & trigesimus annus est: sed memoriam illius uiri omnes excipient anni consequentes. anno ante me censorem mortuus est, nouem annis post meum consulatum, cum consul iterum, me consule creatus esset. num igitur, si ad centesimũ annum uixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec enim excursione, nec saltu, nec eminus hastis, aut comminus gladiis uteretur; sed consilio, ratione, sententia. quæ nisi essent in senibus, non summum consilium maiores nostri appellassent senatum. Apud Lăcedæmonios quidem ii, qui amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. Quòd si legere, aut audire uoletis externa; maximas resp. ab adolescentibus labefactatas, à senibus sustentatas reperietis.

qui tributariã, Annibale uicto, Carthaginẽ fecerat.

senes apud Lacedæmonios summus magistratus.

Cedo, qui uestrã remp. tantam amisistis tã cito? sic enim percunctanti, ut est in Næuij ludo, respondentur & alia, & hæc in primis.

Proueniebant oratores noui, stulti, adolescentuli. temeritas est uidelicet florentis ætatis, prudentia senectutis. At memoria minuitur: credo, nisi eam exerceas, aut etiam si sis natura tardior. Themistocles omnium ciuium perceperat nomina: num igitur cen

temeritas est florẽtis ætatis, prudentia senectutis.

scetis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

setis eum, cum ætate processisset, qui Aristides esset, Lysimachum salutare solitum? equidem nō modo eos, qui sunt, noui, sed eorum patres etiam, & auos: nec, sepulcra legens, uereor (quod aiunt) ne memoriam perdām. his enim ipsis legendis in memoriam redeo mortuorum. Nec uero quenquam senum audiui oblitum, quo loco thesaurum obruisset. omnia, quæ curant, meminerunt, uadimonia constituta, qui sibi, cui ipsi debeant. Quid iurisconsulti, quid pontifices, quid augures, quid philosophi senes? quàm multa meminerunt? manent ingenia senibus, modo permaneat studium, & industria; nec ea solū in claris, & honoratis uiris, sed in uita etiam priuata, & quieta. Sophocles ad summam senectutē tragœdias fecit. qui propter studium cum rem familiarem negligere uideretur, à filijs in iudicium uocatus est, ut, quemadmodū nostro more male rem gerentibus patribus bonis interdici solet, sic illum, quasi desipientem, à re familiari remouerent iudices. tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, & proxime scripserat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quæsisseq́;, num illud carmen desipientis uideretur. quo recitato, sententijs iudicū est liberatus. num igitur hunc, num Hesiodum, Simonidem, Stesichorum, num, quos ante dixi, Isocratem, Gorgiam, num Homerum, num philosophorū principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Xenocratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem uos etiam Romæ uidistis, Diogenem Stoicum coegit in suis studijs obmutescere sene-

legendis.n.multorū nominibus perturbatur, et confunditur memoria.

miror cur non hunc coniunxerit cum poetis.

senectus? an non in omnibus his studiorum agitatio uitæ æqualis fuit? Age, ista diuina studia omittamus. possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos, uicinos, & familiares meos, quibus absentibus nunquam fere ulla in agro maiora opera fiunt, non serendis, non percipiendis fructibus, non condendis. quanquã in his minus hoc mirum. nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse uiuere. sed ijdem in ijs elaborant, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere.

sic in epistola Ciceronis filii ad Tironẽ: Rusticus Romanus factus es. fam. lib. 16.

Serunt arbores, quæ alteri sæculo prosint,

ut ait Statius noster in Synephebis. nec uero dubitat agricola, quãuis senex, quærenti, cui serat, respondere; dijs immortalibus, qui me non accipere modo hæc à maioribus uoluerunt, sed etiam posteris prodere. Melius Cæcilius de sene alteri sæculo prospiciente, quàm illud,

Aëpol senectus, si nil quidquam aliud uitii
Apportes tecum, cum aduenis; unum id sat est:
Diu quis uiuendo, multa, quæ non uolt, uidet:

pro Aedepol: ut stet uersus: senarii enim sunt.

& multa fortasse, quæ uolt: atque in ea, quæ nõ uolt, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud uero idem Cæcilius uitiosius:

Túm etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea ætate esse odiosum se alteri.

et hi senarii.

iucundum potius, quàm odiosum. ut enim adolescentibus bona indole præditis sapientes senes delectantur; leuiorq; est eorum senectus, qui à iuuentute coluntur, & diliguntur: sic adoléscentes senum præceptis gaudent, quibus ad uirtutum studia ducuntur.

adolescentes ad studia uirtutum senum præceptis ducuntur.

nec

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

nec minus intelligo me uobis, quàm uos mihi esse iucundos. sed uidetis, ut senectus non modo languida, atque iners non sit, uerum etiam sit operosa, & semper agens aliquid, & moliens, tale scilicet, quale cuiusque studium in superiore uita fuit. Quid, quòd etiam addiscunt aliquid? ut Solonem uersibus gloriantem uidemus, qui se, quotidie aliquid addiscenté, sené fieri dicit: ut ego feci, qui græcás litteras senex didici: quas quidem sic auide arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens; ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti uidetis. quod cú fecisse Socratem in fidibus audirem: uellem equidem & illud: (discebant enim fidibus antiqui) sed in litteris certe elaboraui. Nec nunc quidem uires desidero adolescentis, (is enim locus erat alter de uitiis senectutis) non plus, quàm adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. quod est, eo uti decet; &, quidquid agas, agere pro uiribus. quæ enim uox potest esse cótemptior, quàm Milonis Crotoniatæ? qui cum iam senex, athletas se in curriculo exercentes uideret, aspexisse lacertos suos dicitur, illacrymansq; dixisse:

at hi quidem mortui iam sunt:

non uero tam isti, quam tu ipse, nugator. neque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus, & lacertis tuis. nihil Sex. Aelius tale, nihil multis annis ante Ti. Coruncanius, nihil modo P. Crassus: à quibus iura ciuibus præscribebantur: quorum usque ad extremum spiritum est prouecta prudentia. Orator, metuo, ne languescat senectute. est enim munus eius non ingenii solum, sed laterum etiam, & uirium.

Ennio poeta docente, quē secū in prouinciam duxit.

maximis quondam uiribus præditi, ut sublatū in humeros bouē per stadium ferret. de quo infra.

uirium. omnino canorum illud in uoce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute: quod equidem adhuc non amisi: & uidetis annos meos: sed tamen est decorus senis sermo quietus, & remissus; facitq; persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compta & mitis oratio. quod si ipse exequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, & Lælio. quid enim iucundius senectute stipata studijs iuuentutis? an ne eas quidem uires senectuti relinquemus, ut adolescentes doceat, instituat, ad omne officij munus instruat? quo quidem opere quid potest esse præclarius? mihi uero Cn. & P. Scipiones, & aui tui duo, L. Aemilius, & P. Africanus comitatu nobilium iuuenum fortunati uidebantur. nec ulli bonarum artium magistri non boni putandi, quamuis consenuerint uires, atque defecerint, etsi ista ipsa defectio uirium, adolescentiæ uitijs efficitur sæpius, quàm senectutis. libidinosa enim, & intemperans adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat se unquam sensisse senectutem suam imbeciliiorem factam, quàm adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, uiginti & duos annos ei sacerdotio præfuit, ita bonis esse uiribus extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere. quanquam est id quidem senile, ætatiq; nostræ conceditur. uidetis enim, ut apud Homerum sæpissime Nestor de uirtutibus

Senectus doceat adolescentes.

exhauriuntur enim uires eæ, quibus sustentari senectutem oportebat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tutibus ſuis prædicet. tertiam enim iam ætatem hominum uiuebat: nec erat ei uerendum, ne, uera prædicans de ſe, nimis uideretur aut inſolens, aut loquax. etenim (ut ait Hómerus) ex eius lingua melle dulcior fluebat oratio: quam ad ſuauitatem nullis egebat corporis uiribus. & tamen dũx ille Græciæ nunquam optat, ut Aiacis ſimiles habeat decem, at ut Neſtoris: quod ſi acciderit, non dubitat quin breui ſit Troia peritura. ſed redeo ad me. Quartum ago annum, & octogeſimum. uellem id quidem poſſe, quod Cyrus: ſed tamen hoc queo dicere, non me quidem ijs eſſe uiribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæſtor eodem bello, aut conſul in Hiſpania fuerim, aut quadriennio poſt cum tribunus militum depugnaui apud Thérmopylas M'. Acilio Glabrione cõſule: ſed tamen (ut uidetis) non plane me eneruauit, non afflixit ſenectus: non curia uires meas deſiderat, non roſtra, non amici, non clientes, non hoſpites. nec enim unquam ſum aſſenſus illi ueteri, laudatoq; prouerbio; quod monet matũre fieri ſenem, ſi diu uelis ſenex eſſe. ego uero me minus diu ſenem eſſe mallem, quàm eſſe ſenem ante, quàm eſſem: itaque nemo adhuc conuenire me ualuit, quin fuerim occupatus. at minus habeo uirium, quàm ueſtrum uteruis. nec uos quidem T. Pontij centurionis uires habetis. num iccirco eſt ille præſtantior? moderatio modo uirium adſit, & tantum, quantum poteſt, quiſque nitatur: næ ille non magno deſiderio tenebitur uirium. Olympiæ per ſtadium ingreſſus eſſe Milo dicitur, cum humeris ſuſtineret bouem. utrum

Il. primo.

Agamemnon.

contra regem Antiochum.

mature fieri ſenem oportet, ſi diu uelis ſenex eſſe.

Crotoniata de quo paulo ante

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis uires ingenij dari? denique isto bono utare, dum adsit: cum absit, ne requiras: nisi forte adolescentes pueritiam, paululum ætate progressi adolescentiam debent requirere. cursus est certus ætatis, & uia una naturæ, eaq; simplex, suaq; cuique parti ætatis tempestiuitas est data. ut enim infirmitas puerorum est, ferócitas iuuenum, grauitas iam constantis ætatis: sic senectutis maturitas naturale quiddam habet, quod suo tempore percipi debeat. arbitror te audire, Scipio, hospes tuus Masinissa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus: cum ingressus iter pedibus sit, in equum omnino non ascendere; cum equo, ex equo non descendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exequi omnia regis officia, & munera. potest igitur ëxercitatio, & temperantia in senectute etiam aliquid conseruare pristini roboris. non sunt in senectute uires: nec postulantur quidem uires à senectute. ergo, & legibus, & institutis, uacat ætas nostra muneribus ijs, quæ non possunt sine uiribus sustineri. itaque non modo, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officij, aut omnino uitæ munus exequi possint. At id quidem non proprium senectutis est uitium, sed commune inualetudinis. quàm fuit imbecillus P. Africâni filius, is, qui te adoptauit? quàm tenui, aut nulla potius ualetudine? quòd nisi ita fuisset, alterum ille extitisset lumen ciuitatis. ad paternam enim ma-

ferocitas iuuenum est.

exercitatio, et temperantia robur in senectute conseruat.

maioris fratris Corneliæ Graechorum matris

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

gnitudinem animi doctrina uberior accesserat. quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? resistendum, Læli, & Scipio, senectuti est, eiusq; uitia diligentia compescenda sunt: pugnandum, tanquam contra morbum, sic contra senectutem: habenda ratio ualetudinis: utendum exercitationibus modicis: tantum cibi, & potionis adhibendum, ut reficiantur uires, non opprimantur. Nec uero corpori solum subueniendum est, sed menti, atque animo multo magis. nam hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instilles, extinguuntur senectute. Et corpora quidem exercitationum defatigatione ingrauescunt: animi autem exercendo leuantur. nam, quos ait Cæcilius comicos stultos senes, hos significat credulos, obliuosos, dissolutos. quæ uitia sunt non senectutis, sed inertis, ignauæ, somniculosæ senectutis. ut petulantia, ut libido magis est adolescentium, quàm senum, nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia, quæ deliratio appellari solet, senum leuium est, non omnium. quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appius regebat & senex, & cæcus. intentum enim animum, tanquam arcum, habebat: nec languescens succumbebat senectuti: tenebat non modo auctoritatem, sed etiam imperium in suos: metuebant eum serui, uerebantur liberi, carum omnes habebant. uigebat in illa domo mos patrius, & disciplina. ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si ius suum retinet, si nemini mancipata

resistendum senectuti.

menti, atque animo magis, quàm corpore, in senectute subueniendum.

deliratio appellatur, similis stultitia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

pata est, si usque ad ultimum spiritum dominatur in suos. ut enim adolescentem, in quo aliquid senile, sic senem, in quo aliquid est adolescentis, probo. quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. septimus mihi liber originum est in manibus: omnia antiquitatis monimenta colligo: caussarum illustrium, quascunque defendi, nunc quàm maxime orationes conficio: ius augurum, pontificum, ciuile tracto: multum etiam græcis litteris utor: Pythagoreorumq; more, exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audiuerim, egerim, commemoro uesperi. hæ sunt exercitationes ingenij, hæc curricula mentis: in his desudans, atque elaborans, corporis uires non magnopere desidero: adsum amicis: uenio in senatum frequens: ultroq; affero res multum & diu cogitatas, easq; tueor animi, non corporis uiribus. quæ si exequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret, ea ipsa cogitantem, quæ iam agere non possem: sed, ut possim, facit acta uita. Semper enim in his studijs, laboribusq; uiuenti non intelligitur, quando obrepat senectus. ita sensim sine sensu ætas senescit; nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur. Sequitur tertia uituperatio senectutis, quod eam carere dicunt uoluptatibus. ò præclarum munus ætatis: si quidem id aufert à nobis, quod est in adolescentia uitiosissimum. accipite enim, optimi adolescentes, ueterem orationem Archyte Tarentini, magni in primis, & præclari uiri: quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. nullam capitaliorem pestem, quàm

adolescens, in quo aliquid senile, probatur, et senex, in quo aliquid adolescentis.

in quibus eum Lysiæ comparat Cicero in libro de claris orat.

semper egregijs in studijs uiuenti non intelligitur, quando obrepat senectus.

pestis nulla capitalior, quàm uoluptas corporis.

quàm uŏluptatem corporis, hominibus dicebat à natura datam: cuius uoluptatis auidæ libidines, temere, & effrenate ad potiundum incitarentur. hinc patriæ proditiones, hinc rerump. euersiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci: nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido uoluptatis impelleret: stupra uero, & adulteria, & omne tale flagitium nullis aliis illecebris excitari, nisi uoluptatis. cumq; homini siue natura, siue quis deus nihil mẽnte præstabilius dedisset, huic diuino muneri, ac dono nihil esse tam inimicum, quàm uoluptatem: nec enim, libidine dominante, temperantiæ locum esse, nec omnino in uoluptatis regno uirtutem posse consistere. quod quo magis intelligi posset, fingere animo iubebat tanta incitatum aliquem uoluptate corporis, quanta posset maxima. nemini censebat fore dubium, quin tam diu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset: quocirca nihil esse tam detestabile, tamq; pestiferum, quàm uoluptatem; si quidem ea, cum maior esset, atque longinquior, omne ánimi lumen extingueret. Hæc cum C. Pontio Samnite, patre eius, à quo Caudino prœlio Sp. Postumius T. Veturius, consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi R. permanserat, se à maioribus natu accepisse dicebat; cum quidem ei sermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum uenisse L. Camillo, P. Claudio consulibus, reperio. Quorsum

menti nihil tam inimicũ, quàm uoluptas.

animi lumen uoluptas extinguit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

hæc? ut intelligeretis, si uoluptatem spernari ratione, & sapientia non possemus, magnam habendam sene ctuti gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret: impedit enim consilium uoluptas, rationis inimica; ac mentis (ut ita dicam) præstringit oculos; nec habet ullum cum uirtute cõmercium. Inuitus feci, ut, fortissimi uiri, T. Flaminini fratrẽ, L. Flamininum è senatu eijcerem septem annis post quàm consul fuisset: sed notandam putaui libidinem. ille enim, cum esset consul in Gallia, exoratus in conuiuio à scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in uinculis essent damnati rei capitalis. hic Tito, fratre suo, censore, qui proximus ante me fuerat, elapsus est. mihi uero, & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa, & tam perdita libido, quæ cum probro, priuato coniungeret imperij dedecus. Sæpe audiui à maioribus natu, qui se pueros porro à senibus audisse dicebant, mirari solitum C. Fabricium, quòd, cum apud Pyrrhum regem legatus esset, audisset à Thessalò Cinea, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur, eumq; dicere, omnia, quæ faceremus, ad uoluptatem esse referenda: quod ex eo audientes Man. Curium, & Ti. Coruncanium, optare solitos. ut id Samnitibus, ipsiq; Pyrrho persuaderetur; quo facilius uinci possent, cum se uoluptatibus dedidissent. uixerat Man. Curius cum P. Decio, qui quinquennio ante eum consulem se pro rep. quarto consulatu deuöuerat. norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua uita, tum ex eius, quem dico, P. Decij facto iudicabant

uoluptas nullũ habet cum uirtute cõmerciũ.

cum id flagitii consul admisisset.

Gallico prælio. Liuius.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

cabant esse profecto aliquid natura pulchrum, atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quodq; spreta, & contempta uoluptate, optimus quisque se queretur. Quorsum igitur hæc tam multa de uoluptate? quia non modo uituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quòd ea uoluptates nullas magnopere desiderat, caret epulis, extructisq; mensis, & frequentibus poculis: caret etiam uinolentia, & cruditate, & insomniis. sed si aliquid dandum est uoluptati, quoniam eius blanditiis non facile obsistimus: (diuinitus enim Plató escam malorum appellat uoluptatem, quòd ea uidelicet homines capiantur, ut pisces) quanquam immoderatis epulis caret senectus, modicis tamen delectari potest. C. Duilium, M. filium, qui Pœnos primus classe deuicerat, redeuntem à cena senem sæpe uidebam puer. delectabatur cereo funali, & tibicine: quæ sibi nullo exemplo priuatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad me ipsum reuertor. primum habui semper sodales. sodalitates autem me quæstore constitutæ sunt, sacris Idæis Mágnæ matris acceptis. epulabar igitur cum sodalibus, omnino modice, sed erat quidam feruor ætatis; qua progrediente, omnia fiunt in dies mitiora. neque enim ipsorum conuiuiorum delectationem uoluptatibus corporis magis, quàm cœtu amicorum, & sermonibus metiebar. bene enim maiores accubationem epularem amicorum, quia uitæ coniũctionem haberet, conuiuium nominarunt, melius, quàm Græci, qui hoc idẽ tum compotationem, tum concenationem uocant: ut,

uoluptas malorum esca.

senectus modicis epulis delectari potest.

quæ Pesinunte antea simulacrum ac templũ habuerat.

in epistola ad Pætum.

ut, quod in eo genere minimum eſt, id maxime probare uideantur. ego uero propter ſermonis delectationem tempeſtiuis quoque conuiuijs delector, nec cum æqualibus ſolum, qui pauci iam admodum restant, ſed cum ueſtra etiam ætate, atque uobiſcum: habeoq; ſenectuti magnam gratiam, quæ mihi ſermonis auiditatem auxit, potionis, & cibi ſuſtulit. quod ſi quem etiam iſta delectant, ne omnino bellum indixiſſe uidear uoluptati, cuius eſt etiam fortaſſe quidam naturalis motus: non intelligo, ne in iſtis quidem uoluptatibus ipſis carere ſenſu ſenectutem. me uero & magiſteria delectant à maioribus inſtituta; & is ſermo, qui, more maiorum, à ſummo magiſtro adhibetur in poculo; & pocula, ſicut in ſympoſio Xenophontis, minuta, atque rorantia; & refrigeratio æſtate, & uiciſſim aut ſol, aut ignis hibernus: quæ quidem etiam in Sabinis perſequi ſoleo: conuiuiumq; uicinorum quotidie compleo; quod ad multam noctem, quàm maxime poſſumus, uario ſermone producimus. At non eſt uoluptatum tanta quaſi titillatio in ſenibus: credo: ſed nec deſideratio quidem: nihil autem moleſtum, quod non deſideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam iam affecto ætate quæreret, uteretur ne rebus uenereis, Dij meliora, inquit: libenter uero iſtinc, ſicut à domino agreſti, ac furioſo, profugi. cupidis enim rerum talium odioſum fortaſſe, et moleſtum eſt carere: ſatiatis uero, et exple tis iucundius eſt carere, quàm frui quanquam non ca ret is, qui non deſiderat. hoc ego, non deſiderare, dico eſſe iucundius. Quòd ſi iſtis ipſis uoluptatibus bona ætas

alibi quoque ſic appellat Cicero ea cõuiuia, quibus intereſſe licet. nec enim omnibus honeſte licet.

unde magiſter conuiuii.

ubi uillam habuit, ſimpliciter et rudi forma ædificatam.

poteſt etiam legi, dic meliora: ut ad græcã loquendi conſuetudinem reſpondeat, εὐφήμει.

tas fruitur libentius: primum paruulis fruitur rebus, ut diximus; deinde iis, quibus senectus, si non abunde potitur, non omnino caret. ut Turpione Ambiuio magis delectatur, qui in prima cauea spectat; delectatur tamen etiam, qui in ultima; sic adolescentia uoluptates prope intuens magis fortasse lætatur; sed delectatur etiam senectus procul eas spectans, tantum, quantum sat est. At illa quanti sunt, animum, tanquam emeritis stipendijs libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumq; (ut dicitur) uiuere? si uero habet aliquod tanquam pabulum studij, atque doctrinæ: nihil est ociosa senectute iucundius.

Sulpicium Gallũ, de quo lib. I. et in Lælio, in extremo: et apud Plinium.

Mori uidebamus in studio dimetiendi pene cæli atque terræ Gallum, familiarem patris tui, Scipio. quoties illum lux, noctu aliquid describere ingressum, quoties nox oppressit, cum mane cœpisset? quàm delectabat eũ, defectiones solis, & lunæ multo nobis ante prædicere? Quid in leuioribus studijs, sed tamen acutis?

uixit igitur Catonis ætate.

quàm gaudebat bello suo Punico Næuius? quàm Truculento Plautus? quàm Pseudolo? uidi etiam senem Liuium: qui, cum septem annis ante, quàm ego natus sum, fabulam docuisset: Centhone, Tuditanoq; consulibus, usque ad adolescentiam meam processit ætate. Quid de P. Licinij Crassi, & pontificii, & ciuilis iuris studio loquar? aut de huius P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? atque eos omnes, quos commemoraui, his studiis flagrantes senes uidimus.

uide lib. de claris orat.

M. uero Cethegum; quem recte suadæ medullam dixit Ennius, quanto studio

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

dio exerceri in dicendo uidebamus etiam senẽ? Quæ sunt igitur epularum, aut ludorum, aut scortorum uolupates cum his uoluptatibus comparãdæ? Atque hæc quidem studia doctrinæ prudentibus, & bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut honestum illud Solonis sit, quod ait uersiculo quodam, (ut ante dixi) senescere se multa in dies discentem: qua uoluptate animi nulla certe potest esse maior. Venio nunc ad uoluptates agricolarum: quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, & mihi ad sapientis uitam proxime uidentur accedere. habent enim rationem cum terra; quæ nunquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit, quod accepit, sed alias minore, plerunque maiore cum fœnore. quanquam me fidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ uis, ac natura delectat. quæ cum gremio mollito, ac subacto sparsum semen excepit, primum id occatum cohibet; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepefactum uapore, & compressu suo diffundit, & ẽlicit herbescentem ex eo uiriditatem: quæ nixa fibris stirpium sensim adolescit, culmoq; erecta geniculato, uaginis iam quasi pubescens includitur, è quibus cum emersit, fundit frugem spicæ ordine structam, & contra auium minorum morsus munitur uallo aristarum. Quid ego uitium satus, ortus, incrementa commemorem? satiari delectatione non possum; ut meæ senectutis requietem, oblectamẽtumq; noscatis. Omitto enim uim ipsam omnium, quæ generantur è terra, quæ ex fici tantulo

uide, quàm eleganter ea, quæ ad agriculturã pertinent, explicet: cum latinæ orationis facultatem, quocunque uellet, ingenii præstantia traduceret.

tantulo grano, aut ex acino uinaceo, aut ex ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos, ramosq́; procreat: malleoli, plantæ, sarmenta, uiuiradices, propagines non ne ea efficiunt, ut quemuis cum admiratione delectent? uitis quidẽ quæ natura caduca est, nisi fulta est, fertur ad terram; eadem, ut se erigat, clauiculis suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu, & erratico, ferro amputans coercet ars agricolarum, ne siluescat sarmentis, & in omnes partes nimia fundatur. itaque ineunte uere, in ijs, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos sarmentorum ea, quæ gemma dicitur: à qua oriens uua se ostendit: quæ & succo terræ, & calore solis augescens, primo est peracerba gustatu; deinde maturata dulcescit; uestitaq́; pampinis nec modico tempore caret, & nimios solis defẽndit ardores: quaquid potest esse cum fructu lætius, tum aspectu pulchrius? cuius quidem non utilitas me solum, ut ante dixi, sed & cultura, & natura ipsa delectat; adminiculorum ordines, capitum iugatio, religatio, & propagatio uitium, sarmentorum ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. quid ego irrigationes, quid agri fossiones, repastinationesq́; proferam, quibus fit multo terra fœcundior? Quid de utilitate loquar stercorandi? dixi in eo libro, quẽm de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne uerbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. at Homerus, qui multis (ut mihi uidetur) ante sæculis fuit, Laertem lenientem desiderium, quod capiebat

[Margin: sic dicebant, litus mare defendit, pro arcet.]

[Margin: qui nunc extat.]

bat

bat è filio, colentem agrum, & eum stercorantem facit. Nec uero segetibus solum, & pratis, & uineis, & arbustis res rusticæ lætæ sunt, sed hortis etiam, atque pomarijs, tum pecudum pastu, apum examinibus, florum omnium uarietate. nec consitiones modo delectant, sed etiam insitiones: quibus nihil inuenit agricultura solertius. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, fuisse sentio longiora. ignoscetis autem. nam & studio rerum rusticarum prouectus sum, & senectus est natura loquacior: ne ab omnibus eam uitijs uidear uindicare. Ergo in hac uita Man. Curius, cũ de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrho triumphasset, consumpsit extremum tempus ætatis. cuius ego uillam contemplans, (abest enim non longe à mea) admirari satis non possum uel hominis continentiam, uel temporum disciplinam. Curio ad focum sedenti magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. non enim, aurum habere, præclarum sibi uideri dixit, sed ijs, qui haberent aurum, imperare. poterat ne tantus animus non efficere iucundam senectutem? Sed uenio ad agricolas; ne à me ipso recedam. In agris erant tunc senatores, idest senes; siquidem aranti L. Quinctio Cincinnato nunciatum est, eum dictatorem esse dictum. cuius dictatoris iussu magister equitũ C. Seruilius Ahala Sp. Melium regnum appetentem, occupatum interemit. à uilla in senatum accersebantur & Curius, & ceteri senes: ex quo, qui eos accersebant, uiatores nominati sunt. num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui

rei rusticæ partes, segetes, prata, uineæ, arbusta, horti, apum examina.

uilla Curij, nullo sumptu, nullo ornatu extructa.

oppressum ante quàm potiretur elegans, nec tamen satis notũ, loquendi genus.

alibi, occupaui te fortuna.

qui se agricultione oblectabant? mea quidem sententia, haud scio, an ulla possit esse beatior uita; neque solum officio, quòd hominum generi uniuerso cultura agrorum est salutaris; sed & delectatione, quam dixi, & saturitate, copiaq; rerum omnium, quæ ad uictum hominum, ad cultum etiam deorum pertinent. & quoniam hæc quidam desiderant, in gratiã iam cum uoluptate redeamus. semper enim boni, assiduiq; domini referta cella uinaria, olearia, & penaria est: uillaq; tota locuples abundat porco, hœdo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. iam, hortum ipsi agricolæ succidiam alteram appellant. conditiora facit hæc superuacaneis operis aucupium, atque uenatio. Quid de pratorum uiriditate, aut arborum ordinibus, aut uinearum, oliuetorum ue specie dicam? breui præcidam. agro bene culto nihil potest esse nec usu uberius, nec specie ornatius: ad quem fruendum non modo non retardat, uerum etiam inuitat, atque allectat senectus. ubi enim potest illa ætas aut calescere uel apricatione melius, uel igni; aut uicissim umbris, aquis ue refrigerari salubrius? Sibi habeant igitur arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clauam, & pilam, sibi natationes, atque cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquant, & tesseras; id ipsum, utrum lubebit; quoniam sine his beata esse senectus potest. Multas ad res perutiles Xenophontis libri sunt: quos legite, quæso, studiose, ut facitis. quàm copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? atque, ut intelligatis nihil ei tam regale

hortum agricolæ succidiam alterã appellant.

senibus talorũ, et tesserarũ lusus conceditur.

Xenophontis libri perutiles.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uideri, quàm studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, Persarum regem, præstanti ingenio, atque imperij gloria, quum Lysander Lacedæmonius, uir summæ uirtutis, uenisset ad eum Sardis, eiq; dona à socijs attulisset, & ceteris in rebus comem erga Lysandrum, atque humanum fuisse; & ei quendam conseptum agrum, diligenter consitum, ostendisse: cum autem admiraretur Lysander & proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, & humum subactá, atque puram, & suauitatem odorum, qui afflarentur è floribus, tum eum dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam eius, à quo essent illa dimensa, atque descripta: & ei Cyrum respondisse: atqui ego sum omnia ista dimensus: mei sunt ordines, mea descriptio: multæ etiam istarum arborum mea manu sunt satæ: tum Lysandrum, intuentem purpuram eius, & nitorem corporis, ornatumq; Persicum multo auro, multisq; gemmis, dixisse: recte uero te Cyre beatum ferunt, quoniam uirtuti tuæ fortuna coniuncta est. Hac igitur fortuna frui licet senibus: nec ætas impedit, quo minus & ceterarum rerum, et in primis agri colēdi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Córuinum ad centesimum annum accepimus uitam perduxisse, cum esset acta iam ætate in agris, eosq; coleret: cuius inter primum, & sextum consulatum octo & quadraginta anni interfuerunt. ita quantum spatiū ætatis maiores ad senectutis initium esse uoluerunt, tantus illi cursus honorum fuit. atque huius

in re militari: tamen à Conone, nauali pugna postremo uictus est. Iustinus li. 6

quē Liuiū Alexandro Magno comparat in re bellica.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

huius extrema ætas hoc beatior, quàm media, quòd auctoritatis habebat plus, laboris minus. apex autem senectutis auctoritas. quanta fuit in L. Cæcilio Metello, quanta in Atilio Calatino, in quem illud elogium, Vnicum plurimæ consentiunt gentes, populi primarium fuisse uirum. notum est carmen incisum sepulcro. iure igitur grauis, cuius de laudibus omnium esset fama consentiens. quem uirum nuper P. Crassum, pontificem maximum, quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio præditum, uidimus? quid de Paullo, aut Africano loquar? aut iam ante de Mãximo? quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu residebat auctoritas. Habet senectus, honorata presertim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quàm omnes adolescentiæ uoluptates. sed in omni oratione mementote eam me laudare senectutem, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit. ex quo efficitur id, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi, miseram esse senectutem, quæ se oratione defenderet. non cani, non rugæ repente auctoritatem afferre possunt: sed honeste acta superior ætas fructus capit auctoritatis extremos. hæc enim ipsa sunt honorabilia, quæ uidentur leuia, atque communia, salutari, appeti, decedi, assurgi, deduci, reduci, consuli: quæ & apud nos, & in aliis ciuitatibus, ut quæque optime morata, ita diligentissime obseruantur. Lysandrum Lacedæmonium, cuius modo mentionem feci, dicere aiunt solitum, Lãcedæmone esse honestissimum domicilium senectutis. nusquam enim tantum tribuitur ætati; nusquam est

apex senectutis auctoritas.

Fabio, cum quo se militasse iã dixit.

misera senectus, quæ se oratione defendit.

Lacedæmone domicilium senectutis honestissimum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

senectus honoratior. quin etiam memoriæ proditum est: cum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu uenisset, magno consessu locum ei nusquam datum à suis ciuibus: cum autem ad Lacædemonios accessisset, qui, legati cum essent, certo in loco consederant, consurrexisse omnes, & senem sessum recepisse: quibus cum à cuncto consessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex ijs quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed facere nolle. Multa in nõstro collegio præclara, sed hoc, de quo agimus, in primis, quòd, ut quisque ætate antecedit, ita sententiæ principatum tenet: neque solum honore antecedentibus, sed ijs etiam, qui cum imperio sunt, maiores natu augures anteponuntur. Quæ sunt igitur uoluptates corporis cum auctoritatis præmijs comparandæ? quibus qui splendide usi sunt, ij mihi uidentur fabulam ætatis peregisse, nec, tanquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse. At sunt morosi, & anxij, & iracundi, & difficiles senes: si quærimus, etiam auari: sed hæc mòrum uitia sunt, non senectutis. ac morositas tamen, & ea uitia, quæ dixi, habent aliquid excusationis, non illius quidem iustæ, sed quæ probari posse uideatur. contemni se putant, despici, illudi: præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est. quæ tamen omnia dulciora fiunt & moribus bonis, & artibus: idq; cum in uita, tum in scena intelligi potest ex ijs fratribus, qui in Adelphis sunt. quanta in altero duritas, in altero comitas? sic se res habet. ut enim non omne uinum, sic nõn omnis natura uetustate coacescit. seuèritatem in

augurum.

morum uitia sunt, quæ senectuti tribuuntur.

non omnis natura uetustate coacescit.

seuera, non acerba, debet senectus esse.

in senectute probo, sed eam, sicut alia, modicam; acerbitatem nullo modo. auaritia uero senilis quid sibi uelit, non intelligo. potest enim quidquam esse absurdius, quàm, quo minus uiæ restat, eo plus uiatici quærere? Quarta restat caussa, quæ maxime angere, atque solicitam habere nostram ætatem uidetur; appropinquatio mortis, quæ certe à senectute non potest longe abesse. ò miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non uiderit: quæ aut plane negligenda est, si omnino extinguit animum; aut etiam optanda, si aliquò eum deducit, ubi sit futurus æternus. atqui tertium certe nihil inueniri potest. quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quanquam quis est tam stultus, quamuis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad uesperum esse uicturum? quin etiam ætas illa multo plures, quàm nostra, mortis casus habet: facilius in morbos incidunt adolescentes: grauius ægrotant: tristius curantur: itaque perpauci ueniunt ad senectutem. quod ni ita accideret, melius, & prudentius uiueretur. mens enim, & ratio, & consilium in senibus est: qui si nulli fuissent, nullæ omnino ciuitates fuissent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud uideatis cum adolescentia esse commune? sensi ego tum in optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem frātribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. At sperat adolescens, diu se esse uicturum; quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. quid

mens, ratio, consilium in senibus est.

Paulli filij, qui adhuc pueri sūt extincti. Liuius, et alij.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quid enim ſtultius, quàm incerta pro certis habere, falſa pro ueris? at ſenex ne quod ſperet, quidem habet. eſt eo meliore conditione, quàm adoleſcens; cum id, quod ſperat ille, hic iã cõſecutus eſt. ille uultu diu uiuere: hic diu uixit. quanquam, ò dij boni, quid eſt in hominis uita diu? da enim ſupremum tempus: expectemus Tarteſſiorum regis ætatem. fuit enim, ut ſcriptum uideo, Argantonius quidam Gadibus, qui octoginta regnauit annos, centum & uiginti uixit. ſed mihi ne diuturnum quidem quidquam uidetur, in quo eſt aliquid extremum. cum enim id aduenit, tunc illud, quod præterijt, effluxit: tantum manet, quod uirtute, & recte factis ſis conſecutus: horæ quidem ce dunt, & dies, & menſes, & anni; nec præteritum tempus unquam reuertitur; nec, quid ſequatur, ſciri poteſt. quod cuique temporis ad uiuendum datur, eo debet eſſe contentus. neque enim hiſtrioni, ut placeat, peragenda fabula eſt; modo, in quocunque fuerit actu, probetur: neque ſapienti uſque ad, Plaudite, ueniendum. breue enim tempus ætatis ſatis eſt longum ad bene, honeſteq; uiuendum. ſin proceſſeris longius, non magis dolendum eſt, quàm agricolæ dolent, præterita uerni temporis ſuauitate, æſtatem, autumnumq; ueniſſe. uer enim, tanquam adoleſcẽntia, ſignificat, oſtenditq; fructus futuros: reliqua tempora demetendis fructibus, & percipiendis accõmodata ſunt: fructus autem ſenectutis eſt, ut ſæpe dixi, ante partorum bonorum memoria, & copia. omnia uero, quæ ſecundum naturam fiunt, ſunt habenda in bonis. quid eſt autem

nihil diuturnũ, in quo eſt aliquid extremum.

adoleſcentia uer ætatis.

tam ſecundum naturam, quàm ſenibus emori? quod idem contingit adoleſcentibus, aduerſante, & repugnante natura. itaque adoleſcentes ſic mihi mori uidentur, ut cum aquæ multitudine flammæ uis opprimitur: ſenes autem, ſicut cum ſua ſponte, nulla adhibita ui, conſumptus ignis extinguitur. & quaſi poma ex arboribus, ſi cruda ſunt, ui auelluntur; ſi matura, & cocta, decidunt: ſic uitam adoleſcentibus uis aufert, ſenibus maturitas: quæ mihi quidem tam iucunda eſt, ut, quo propius ad mortem accedam,

mors quaſi terra nauigantibus.

quaſi terram uidere uidear, aliquandoq; in portum ex lóga nauigatione eſſe uenturus. ſenectutis autem nullus certus eſt terminus: recteq; in ea uiuitur, quoad munus officij exequi, & tueri poſſis, & tamen mortem contemnere. ex quo fit, ut animoſior etiam ſenectus ſit, quàm adoleſcentia, & fortior. hoc illud eſt, quod Piſiſtrato tyranno à Solone reſponſum eſt, cum illi quærenti, qua tandem ſpe fretus, ſibi tam audacter obſiſteret, reſpondiſſe dicitur,

Solonis dictum.

ſenectute. Sed uiuendi finis eſt optimus, cum, integra mente, certiſq; ſenſibus, opus ipſa ſuum eadem, quæ coagmentauit, natura diſſoluit. ut nauem, ut ædificium idem deſtruit facillime, qui conſtruxit: ſic hominem eadem optime, quæ conglutinauit, natura diſſoluit. nam omnis conglutinatio recens, ægre; inueterata, facile diuellitur. ita fit, ut illud breue uitæ reliquum nec auide appetendum ſenibus, nec ſine cauſſa deſerendum ſit. uetat Pythagoras, iniuſſu imperatoris, ideſt dei, de præſidio, & ſtatione uitæ decedere. Solonis quidem ſapientis elogium

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

elogium est, quo se negat uelle suam mortem dolore amicorum & lamentis uacare. uult credo se esse carum suis. sed haud scio, an melius Ennius: Solonis, et Ennij sentētiæ diuersæ.

Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu Faxit. Non censet lugendam esse mortem, quam immortalitas consequatur. Iam, sensus moriendi, si quis potest esse, is ad exiguum tempus durat, presertim seni: post mortem quidem sensus aut optandus, aut nullus est. sed hoc meditatum ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus: sine qua meditatione tranquillo esse animo nemo potest. moriendum enim certe est; & id, incertum, an eo ipso die. mortem igitur omnibus horis impendentem timens, qui poterit animo consistere? de qua non ita longa disputatione opus esse uidetur, cum recorder non L. Brutum, qui in liberanda patria est interfectus; non duos Decios, qui ad uoluntariam mortem cursum equorum incitauerunt; non M. Atilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem hosti datam conseruaret; non duos Scipiones, qui iter Pœnis uel corporibus suis obstruere uoluerunt; non auum tuum L. Paullum, qui morte sua luit collegæ in Cannensi ignominia temeritatem; non M. Marcellum, cuius interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est; sed legiones nostras, quod scripsi in Originibus, in eum sæpe locum profectas alacri animo, & erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur. quod igitur adolescentes, & ij quidem non solum indocti, sed etiam rustici contemnunt, id docti senes extimescent? omnino, ut mihi quidem uidetur,

Mors negligenda.

Ab Arunte, Tarquinij regis filio: et ab ipso item Aruns occisus est.

Annibal.

ex agris enim in militiam proficiscebantur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tur, rerum omnium satietas, uitæ facit satietatem. sunt pueritiæ certa studia: num igitur ea desiderant adolescentes? sunt & ineuntis adolescentiæ: num ea iam constans requirit ætas, quæ media dicitur? sunt etiam eius ætatis: ne ea quidem à senectute quæruntur. sunt extrema quædam studia senectutis. ergo, ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. quod cum euenit, satietas uitæ tempus maturum mortis affert. Equidem non uideo, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam dicere. quod eo melius mihi cernere uideor, quo ab ea propius absum. Ego uestros patres, P. Scipio, tuq; C. Læli, uiros clarissimos, mihi amicissimos, uiuere arbitror, & eam quidem uitam, quæ est sola uita numeranda. nam, dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, & graui opere perfungimur. est enim cælestis animus ex altissimo domicilio depressus, & quasi demersus in terram, locum diuinæ naturæ, æternitatiq; contrarium. sed credo deos immortales sparsisse animos in corpora humana, ut essent, qui terras tuerentur, quiq; cælestium ordinem contemplantes, imitarentur eum uitæ modo, atque constantia. Nec me solum ratio, ac disputatio impulit, ut ita crederem, sed nobilitas etiam summorum philosophorum, & auctoritas. Audiebam, Pythagoram, Pythagoreosq; incolas pene nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex uniuersa mente diuina delibatos

occidunt studia omnium ætatũ.

pro minus disto. sic locutus est epist. I. ad Atticum.

tenuerant enim Italiæ partem, quæ magna Græcia uocabatur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

animos haberemus. Demonstrabátur mihi præterea, quæ Socrates supremo uitæ die de immortalitate animorum disseruisset, is, qui esset sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio: cúm tanta celeritas sit animorum, tanta memoria præteritorum, futurorumq; prudentia, tot artes, tot scientiæ, tot inuenta, non posse eá naturá, quæ res eas contineat, esse mortalé: cúmq; animus semper agitetur, nec principium motus habeat, quia ipse se moueat, nec finem quidem habiturum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus: & , cúm simplex animi sit natura, neque habeat in se quidquam admixtum, dispar sui, atque dissimile, non posse eum diuidi: quod si non possit, non posse interire: magnoq; esse árgumento, homines scire pleraque antea quàm nati sint, quòd iam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere uideantur, sed reminisci, & recordari. Hæc Platonis fere. Apud Xenophóntem autem moriens Cyrus maior hæc dicit: Nólite arbitrari, ò mihi carissimi filij, me, cum à uobis discessero, nusquam, aut nullum fore. nec enim, dum eram uobiscum, animum meum uidebatis; sed, eum esse in hoc corpore, ex ijs rebus, quas gerebam, intelligebatis. eundem igitur esse creditote, etiam si nullum uidebitis. Néc uero clarorum uirorum post mortem honores permanerent, si nihil eorum ipsorum animi efficerent, quo diutius memoriam sui teneremus. mihi quidem nunquam persuaderi potuit, ánimos, dum in corporibus essent

argumenta quatuor ad probandam animorum immortalitatē, ex Platone sumpta.

argumenta sex Xenophōtis pro animorum aeternitates.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

mortalibus, uiuere; cum exissent ex ijs, emori: nec uero tum animum esse insipientem, cum ex insipienti corpore euasisset; sed, cum omni admixtione corporis liberatus, purus, & integer esse cœpisset, tum esse sapientem. atque etiam, cum hominis natura morte dissoluitur, ceterarum rerum, perspicuum est, quò quæque discedat: abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt: animus autem solus, nec cum adest, nec cum discedit, apparet. Iam uero, uidetis nihil mortitam esse simile, quàm somnũm. atqui dormientium animi maxime declarant diuinitatem suam. multa enim, cum remissi & liberi sunt, futura prospiciunt. ex quo intelligitur, quales futuri sint, cum se plane corporis uinculis relaxarint. Quare, si hæc ita sunt; sic me colitote, inquit, ut deum: sin interiturus una est animus cũ corpore; uos tamen deos uerentes, qui hanc omnem pulchritudinẽ tuentur, & regunt, memoriam nostri pie, inuiolateq; seruabitis. Cyrus quidem hæc moriens: nos, si placet, nostra uideamus. Nemo unquam mihi, Scipio, persuadebit, aut patrem tuum Paullum, aut duos auos, Paullum, & Africanum, aut Africani pătrem, aut pătruum, aut multos præstantes uiros, quos enumerare non est necesse, tanta esse conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent; nisi animo cernerẽt, posteritatem ad se pertinere. An censes (ut de me ipso aliquid more senum glorier) me tantos labores, diurnos, nocturnosq; dŏmi, militiæ suscepturum fuisse, si ijsdem finibus gloriam meam, quibus uitam, essem terminaturus? non ne melius multo fuisset, ociosam ætatem,

Ouidius 2. Am. Stulte, quid est somnus, gelidæ nisi mortis imago?

mundum uniuersum.

uterque periit in Hispania. uide 99.

lib. II. off. in extremo, dixit, uel belli, uel domi.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tem, & quietam, sine ullo labore, aut contentione, traducere? sed nescio quo modo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset è uita, tum denique uicturus esset. quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent: haud optimi cuiusque animus maxime ad immortalitatis gloriam niteretur. Quid, quòd sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? non ne uobis uidetur animus, is qui plus cernat, et longius, uidere se ad meliora proficisci; ille autem, cuius obtusior sit acies, non uidere? equidem efferor studio patres uestros, quos colui, & dilexi, uidendi. neque uero eos solum conuenire aueo, quos ipse cognoui, sed illos etiam, de quibus audiui, & legi, & ipse conscripsi. quò quidem me proficiscentem haud sane quis facile retraxerit, nec tanquam Peliam recoxerit. quòd si quis deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerascam, & in cunis uagiam: ualde recusem. nec uero uelim, quasi decurso spatio, ad carceres à calce reuocari. quid enim habet uita cómodi? quid non potius laboris? sed habeat sane: habet certe tamen aut satietatem, aut modum. non libet enim mihi deplorare uitam; quod multi, & ij docti, sæpe fecerunt. nec me uixisse pœnitet: quoniam ita uixi, ut non frustra me natum existimem. & ex uita ista discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. commorandi enim natura diuersorium nobis dedit, non habitandi locum. ò præclarum diem, cum ad illud diuinorum animorum concilium, cœtumq; proficiscar; cumq; ex hac turba, & colluuione discedam.

non æque uident omnes animi.

Iasonis, patrem quẽ à Medoro, in Iasonis gratiam, medicatis aquis recoctum, et iuuentuti restitutum, poetæ fingunt.

proficiscar;

proficiſcar enim non ad eos ſolum uiros, de quibus ante dixi; uerum etiam ad Catonem meum: quo nemo uir melior natus eſt, nemo pietate præſtantior: cuius à me corpus crematum eſt: quod contra decuit ab illo meum: animus uero, non me deſerens, ſed reſpectans, in ea profecto loca diſceſſit, quò mihi ipſi cernebat eſſe ueniendum. quem ego meum caſum fortiter ferre uiſus ſum; non quo æquo animo ferrem; ſed me ipſe conſolabar, exiſtimans non longinquum inter nos digreſſum, & diſceſſum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Lælio admirari ſolere dixiſti) leuis eſt ſenectus, nec ſolum non moleſta, ſed etiã iucunda. quòd ſi in hoc erro, animos hominum immortales eſſe credam: libenter erro; nec mihi hunc errorem, quo delector, dum uiuo, extorqueri uolo. ſin mortuus, ut quidam minuti philoſophi cenſent, nihil ſentiam: non uereor, ne hunc errorem meum philoſophi mortui irrideant. quòd ſi non ſumus immortales futuri: tamen, extingui homini ſuo tempore, optabile eſt. nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, ſic uiuendi modum: ſenectus autem peractio ætatis eſt, tanquam fabulæ: cuius defatigationem fugere debemus, preſertim adiuncta ſatietate. Hæc habui, de ſenectute quæ dicerem: ad quam utinam perueniatis; ut ea, quæ ex me audiſtis, re experti probare poſſitis.

uide antiquum morem corporũ cremandorum.

M. TVLLII

M. TVLLII CICERONIS LAELIVS, VEL DE AMICITIA, AD T. POMPONIVM ATTICVM.

Dialogi personæ,

FANNIVS, SCAEVOLA, LAELIVS.

Q. MVCIVS *augur multa narrare de C. Lælio, socero suo, memoriter, & iucunde solebat, nec dubitare illum in omni sermone appellare sapiẽtem. ego autẽ à patre ita eram deductus ad Scæuolam, sumpta uirili toga; ut, quoad possem, & mihi liceret, à senis latere nunquam discederem. itaque multa ab eo prudenter disputata, multa breuiter, & commode dicta, memoriæ mandabam; fieriq; studebam eius prudentia doctior. quo mortuo, me ad pontificem Scæuolam contuli: quem unum nostræ ciuitatis et ingenio, & iustitia præstantissimum audeo dicere. sed de hoc alias. nunc redeo ad augurem. Cũ sæpe multa narraret, tum memini domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, cum & ego essem una, & pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum fere erat multis in ore. meministi enim profecto, ut opinor, Attice, & eo magis, quòd P. Sulpicio utebare multum, cum is tribunus pl. capitali odio à Q. Pompeio, qui tum erat consul, dissideret, quicum coniunctissime, & amantissime uixerat, quanta hominum esset uel admiratio, uel querela. itaque tum Scæuola, cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij de amicitia, habitũ*

sic et ipse, et Cato censorius appellati sunt. uide lib. 3. off. et in proœmio de senectute, et hic infra.

orator egregius, qui loquitur in libris de oratore.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ab illo ſecum, & cum altero genero C. Fannio, M. filio, paucis diebus poſt mortem Africani. cuius diſputationis ſententias memoriæ mãdaui: quas in hoc libro expoſui meo arbitratu. quaſi enim ipſos introduxi loquentes; ne, inquam, & inquit, ſæpius interponeretur.

quòd re uera nõ loqueretur, cũ eſſent mortui.

atque id eo feci, ut tanquam à præſentibus coram haberi ſermo uideretur. cum enim ſæpe mecum ageres, Attice, ut de amicitia ſcriberem aliquid; digna mihi res tum omnium cognitione, tum noſtra familiaritate uiſa eſt: itaque feci non inuitus, ut prõdeſſem multis tuo rogatu.

nihil enim utilius, quàm ea cognoſcere, quæ tum ad inſtituendam, tum ad conſeruandam amicitiam pertinent.

ſed, ut in Catone maiore, qui eſt ſcriptus ad te de ſenectute, Catonem induxi ſenem diſputantem; quia nulla uidebatur aptior perſona, quæ de illa ætate loqueretur, quã eius, qui & diutiſſime ſenex fuiſſet, & in ipſa ſenectute præ ceteris floruiſſet: ſic, cum accepiſſemus à patribus, maxime memorabilem C. Lælij, & P. Scipionis familiaritatem fuiſſe; idonea mihi Lælij perſona uiſa eſt, quæ de amicitia ea ipſa diſſereret, quæ diſputata ab eo meminiſſet mãgiſter meus Scæuola.

in iure ciuili.

genus autem hoc ſermonum, poſitum in hominum ueterum auctoritate, & eorum illuſtrium, plus neſcio quo pacto uidetur habere grauitatis. itaque ipſe mea legẽs ſic afficior interdum, ut Catonem, non me, loqui exiſtimem. ſed, ut tum ad ſenem ſenex de ſenectute, ſic in hoc libro ad amicũ amiciſſimus de amicitia ſcripſi. tum eſt Cato locùtus, quo erat nemo fere ſenior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius, et ſapiẽs, (ſic enim eſt habitus) et amicitiæ gloria excellens, de amicitia loquitur. tu uelim à me animũ pa-

rumper

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

rumper auertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, & Q. Mucius ad socerum ueniunt post mortẽ Africãni. ab ijs sermo oritur: respondet Lælius: cuius tota disputatio est de amicitia: quam legens tu ipse cognosces. FAN. Sunt ista uera, Læli. nec enim melior uir fuit Africano quisquam, nec clarior. sed existimare debes, omniũ oculos in te esse coniectos. unum te sapientem & appellant, & existimant. tribuebatur hoc modo M. Catoni. scimus L. Acilium apud patres nostros appellatum esse sapiẽntem: sed uterque alio quodam modo: Acilius, quia prudens esse in iure ciuili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat, multaq; eius & in senatu, & in foro uel prouisa prudenter, uel acta constanter, uel respõsa acute ferebãtur, propterea quasi cognomen iam habebat in senectute sapientis. te autem alio quodam modo, dicunt, non solum natura, & moribus, uerum etiam studio, & doctrina esse sapientem; nec sicut uulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem; qualem in reliqua Græcia neminem. nam, qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius quærunt, in numero sapientum non habent. Athenis ũnum accepimus, & eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum iudicatum. hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tua in te posita esse ducas, humanosq; casus uirtute inferiores putes. itaque ex me quærunt, credo ex hoc itẽ Scæuola, quonam pacto mortem Africani feras, eoq; magis, quòd his proximis nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi caussa, ut assolet, uenissemus,

minoris: quem à propinquis occisum esse, suspicio fuit. de somnio Scip.

hunc non nominat lib. 3. offi. sed Catonẽ dũtaxat et Læliũ.

Socratẽ 100.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſemus, tu non affuiſti, qui diligentiſſime ſemper illum diem, & illud munus ſolitus eſſes obire. SCAE. Quærunt quidem, C. Læli, multi, ut eſt à Fannio dictum: ſed ego id reſpondeo, quod animaduerti, te dolorem, quem acceperis tum ſummi uiri, tũ amantiſſimi morte, ferre moderate, nec potuiſſe non commoueri, nec fuiſſe id humanitatis tuæ: quòd autem his nonis in collegio noſtro non affuiſſes, ualetudinẽ cauſſam, non mæſtitiam fuiſſe. LAE. Recte tu quidem, Scæuola, & uere. nec enim ab iſto officio, quod ſemper ŭſurpaui cum ualerem, abduci incommodo meo debui: nec ullo caſu arbitror hoc conſtanti homini poſſe contingere, ut ulla intermiſſio fiat officij. Tu autem, Fanni, quòd mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnoſco, nec poſtulo, facis amice. ſed, ut mihi uideris, non recte iudicas de Catone. aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, ſi quiſquam, ille ſapiẽs fuit. quo modo enim (ut alia omittam) mortem filij tulit? memineram Paullum, uideram Caium: ſed hi nec comparantur Catoni, maximo, & ſpectato uiro. quamobrem caue Catoni anteponas ne iſtum quidem ipſum, quem Apollo, ut ais, ſapientiſſimum iudicauit: huius enim facta, illius dicta laudantur. De me autem, (ut iam cum utroque loquar) ſic habetote. Ego ſi Scipionis deſiderio me moueri negem, quàm id recte faciam, ŭiderint ſapientes: ſed certe mentiar. moueor enim tali amico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam erit, &, ut confirmare poſſum, nemo certe fuit. ſed non egeo medicina: me ipſe conſolor, & maxime illo

pro, obire ſolitus ſum. nam hoc uerbum conſuetudinẽ ſignificat. de off. li. 2

eſt enim controuerſia, utrum nihil omnino dolendum.

ſolatio, quòd eo errore careo, quo, amicorum deceſſu, plerique angi ſolent. nihil enim mali accidiſſe Scipioni puto. mihi accidit, ſi quid accidit. ſuis autem incommodis grauiter angi, non amicū, ſed ſe ipſum amantis eſt. Cum illo uero quis neget actum eſſe præclare? niſi enim, quod ille minime putabat, immortalitatem optare uellet: quid non eſt adeptus, quod homini fas eſſet optare? qui ſummam ſpem ciuium, quam de eo iam puero habuerant, continuo adoleſcens incredibili uirtute ſuperauit: qui conſulatū petijt nunquam, factus eſt conſul bis, primum ante tempus, iterum ſibi ſuo tempore, reip. pene ſerò: qui, duabus urbibus euerſis, inimiciſſimis huic imperio, non modo præſentia, uerum etiam futura bella deleuit. quid dicam de moribus facillimis? de pietate in matrem, liberalitate in ſorores, benignitate in ſuos, iuſtitia in omnes? hæc nota ſunt uobis. quàm autem ciuitati carus fuerit, mærore funeris indicatum eſt. Quid igitur hunc paucorum annorum acceſſio iuuare potuiſſet? ſenectus enim, quamuis non ſit grauis, ut memini Catonem anno ante, quàm mortuus eſt, mecum, & cum Scipione diſſerere, tamen aufert eam uiriditatem, in qua etiam nūnc erat Scipio. quamobrem uita quidem talis fuit uel fortuna, uel gloria, ut nihil poſſet accedere: moriendi autem ſenſum celeritas abſtulit. quo de genere mortis difficile dictu eſt: quid homines ſuſpicentur, uidetis. hoc tamen uere licet dicere, P. Scipioni ex multis diebus, quos in uita celeberrimos, lætiſſimosq; uiderit, illum diem clariſſimum fuiſſe, cum, ſenatu dimiſſo, domum reductus ad

hoc et in libro de claris orat. dixit, cum de obitu Hortenſii loqueretur.

ortis iam ſeditionibus.

Numantia in Hispania Carthagine in Africa

de preterito: pro etiam tunc. quod alibi quoque legimus.

ſuſpicabantur, ueneno ſublatū.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ad uesperam est à patribus conscriptis, à populo R. sócijs, & Latinis, pridie quàm excessit è uita: ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos uideatur potius, quàm ad inferos, perueniße. neque enim assentior ijs, qui hæc nuper disserere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri. plus apud me antiquorum auctoritas ualet, uel nostrorũ maiorum, qui mortuis tam religiosa iura tribuerunt: quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur; uel eorum, qui in hac tẽrra fuerunt, magnamq; Græciam, quæ nunc quidem deleta est, tunc florebat, institutis, & præceptis suis erudierũt; uel eius, qui Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus. qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse diuinos, iisq;, cum è corpore excessissent, reditum ad cælum patere, optimoq;, & iustissimo cuique expeditissimum. quod idem Scipioni uidebatur: qui, idẽ quasi præsagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum & Philus, & Manilius adessent, & alij plures, tuq; etiam, Scæuola, mecum uenisses, triduum disseruit de rep. cuius disputationis fuit extrẽmum fere de immortalitate animorum: quæ se in quiete per uisum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cuiusque animus in morte facillime euolet tanquam è custodia, uinculisq; corporis: cui censemus cursum ad deos faciliorem fuisse, quàm Scipioni? quocirca, mœrere hoc eius euentu, uereor, ne inuidi magis, quàm amici sit. Sin autem illa ueriora, ut ide interitus sit animorum, & corporum, nec ullus sensus maneat: ut nihil

socii, et Latini, ueteres dicebãt, pro, socii Latini: quod alio loco multis uerbis ostendimus.

de Italia sentit. Pythagoram, et Pythagoreos significat. uide 100.

in somnio Scipionis, quæ pars fuit extrema lib. VI. de rep.

ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali. sensu enim amisso, fit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum, et nos gaudemus, et hæc ciuitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidem, ut supra dixi, actum optime est, mecum autem incommodius, quem fuit æquius, ut prius introieram in uitam, sic prius exire de uita, sed tamé recordatione nostræ amicitiæ sic fruor, ut beate uixisse uidear, quia cum Scipione uixerim. quocum mihi cóiuncta cura de republica, & de priuata fuit: quocú mus fuit, & militia communis, &, id, in quo est omnis uis amicitiæ, uoluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio. itaque non tam ista me sapientiæ, quam modo Fannius commemorauit, fama delectat, falsa presertim; quàm, quòd amicitiæ nostræ memoriam spero sempiternam fore: idq; mihi eo magis est cordi, quòd ex omnibus sæculis uix tria, aut quátuor nominantur paria amicorum. quo in genere sperare uideor Scipionis amicitiam, & Lælij notam posteritati fore. FAN. Istud quidem, Læli, ita necesse est, sed. quoniam amicitiæ mentionem fecisti, & sumus ociosi, pergratum mihi feceris, spero item Scæuolæ, si, quemadmodum soles de ceteris rebus, cum ex te quæruntur, sic de amicitia disputabis, quid sentias, qualem existimes, quæ præcepta des. SCAE. Mihi uero pergratum hoc erit. atque id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius anteuertit. quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris. LAE. Ego uero non grauarer, si mihi ipse confiderem. nam & præclara uisa res est: &

Damon, et Pythias: Orestes, et Pylades: Achilles, et Patroclus: Theseus, et Pyrithous.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſumus, ut dixit Fannius, ocioſi. ſed quis ego ſum? aut quæ in me eſt facultas? doctorum eſt iſta conſuetudo, eaq́; Græcorum, ut ijs proponatur, de quo diſputent quamuis ſubito. magnum opus eſt, egetq́; exercitatione non parua. quamobrem, quæ diſputari de amicitia poſſunt, ab eis, cenſeo, petatis, qui iſta profitentur. ego uos hortari tantum poſſum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. nihil eſt enim tam naturæ aptum, tam conueniens ad res uel ſecundas, uel aduerſas. Sed hoc primum ſentio, niſi in bonis amicitiam eſſe non poſſe. neque id ad uiuum reſeco, ut illi, qui hæc ſubtilius diſſerunt, fortaſſe uere, ſed ad communem utilitatem parum. negant enim quenquam uirum bonum eſſe, niſi ſapientem. ſit ita ſane: ſed eam ſapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo eſt conſecutus. nos autem ea, quæ ſunt in uſu, uitaq́; communi, non ea, quæ finguntur, aut optantur, ſperare debemus. nunquam ego dicam C. Fabricium, Man. Curium, T. Coruncanium, quos ſapientes noſtri maiores iudicabant, ad iſtorum normam fuiſſe ſapientes. quare ſibi habeant ſapientiæ nomen, & inuidioſum, & obſcurum; concedantq́;, ut hi boni uiri fuerint, ne id quidem facient: negabunt id, niſi ſapienti, poſſe concedi. agamus igitur pingui Minerua, ut aiunt. Qui ita ſe gerunt, ita uiuunt, ut eorum probetur fides, integritas, æquitas, liberalitas; nec ſit in eis ulla cupiditas, uel libido, uel audacia; ſintq́; magna conſtantia, ut hi fuerunt, quos modo nominaui: hos uiros bonos, ut habiti ſunt, ſic etiam appellandos putemus;

niſi in bonis amicitia eſſe non poteſt.

non exquiſitis argumentis.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

temus; qui sequuntur, quantùm homines possunt, naturam, optimam recte uiuendi ducem. sic enim mihi perspicere uideor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam, maior autem, ut quisque proxime accederet. itaque ciues potiores sunt, quàm peregrini; & propinqui, quàm alieni. cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea non satis habet firmitatis. nanque hoc præstat ámicitia propinquitati, quòd ex propinquitate beneuolentia tolli potest, ex amicitia autē non potest. sublata enim beneuolentia, amicitiæ nomen tollitur; propinquitatis manet. quanta autem uis amicitiæ sit, ex hoc intelligi maxime potest, quòd ex infinita societate generis humani, quam conciliauit ipsa natura, ita contracta res est, & adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos iungeretur. Est autem ămicitia nihil aliud, nisi omniū diuinarum, humanarumq; rerum cum beneuolentia, & caritate summa consensio. qua quidem haud scio an, excepta sapientia, quidquam melius homini sit à dijs immortalibus datum. diuitias alij præponunt, bonam alij ualetudinem, alij potentiam, alij honores, multi etiam uoluptates. belluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora caduca, & incerta, posita non tam in nostris consilijs, quàm in fortunæ temeritate. qui autem in uirtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem, sed hæc ipsa uirtus amicitiam gignit, & continet: nec sine uirtute ămicitia esse ullo pacto potest. iam, uirtutem ex consuetudine uitæ, sermonisq; nostri interpretemur; nec

quasi, prorsus non liceat.

amicitia præstat propinquitati.

amicitiæ definitio.

amicitia sine uirtute esse non potest.

metiamur eam, ut quidam docti, uerborum magnificentia; urosq; bonos eos, qui habentur, numeremus, Paullos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. his communis uita contenta est. eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. tales igitur inter uiros amicitia tantas opportunitates habet, quantas uix queo dicere. Principio, quis potest esse uita uitalis, ut ait Ennius, qui non in amici mutua beneuolentia conquiescat? quid dulcius, quàm habere, quo cum omnia audeas sic loqui, ut tecum? quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æque, ac tu ipse, gauderet? aduersas uero ferre difficile esset sine eo, qui illas grauius etiam, quàm tu, ferret. denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportunæ sunt singulæ rebus fere singulis; diuitiæ, ut utare; opes, ut colare; honores, ut laudere; uoluptates, ut gaudeas; ualetudo, ut dolore careas, & muneribus fungare corporis: amicitia plurimas res continet; quoquò te uerteris, præsto est; nullo loco excluditur; nunquam intempestiua, nunquam molesta est: itaque non aqua, non igni, (ut aiunt) pluribus locis utimur, quàm amicitia. neque ego nunc de uulgari, aut de mediocri, quæ tamen ipsa delectat, & prodest, sed de uera, & perfecta loquor; qualis eorum, qui pauci nominantur, fuit. nam & secundas res splendidiores facit amicitia, & aduersas partiēs communicansq; leuiores. cumq; plurimas, & maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quòd bona spe prælucet in posterum, nec debilitari animos, aut

cadere

C. Sulpicium Gallum uide 103:

pro, quis omnino uiuit.

amicitia sic utimur, ut aqua, et igni.

cadere patitur. uerum enim amicum qui intuetur; tanquam exemplar aliquod intuetur sui. quocirca & absentes adsunt, & egentes abundant, & imbecilles ualent, &, quod difficilius dictu est, mortui uiuunt: tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. ex quo illorum beata mors uidetur, horum uita laudabilis. quòd si exemeris ex natura rerum beneuolentiæ coniunctionem: nec domus ulla, nec urbs stare poterit; ne agri quidem cultus permanebit. id si minus intelligitur; quanta uis amicitiæ, concordiæq; sit, ex dissensionibus, atque ex discordijs percipi potest. quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma ciuitas est, quæ non odijs, atque dissidijs funditus possit euerti? ex quo, quantum boni sit in amicitia, iudicari potest. Agrigentinum quidem, doctum quendam uirum, carminibus græcis uaticinatum ferunt; quæ in rerum natura, totoq; mundo constarent, quæq; mouerentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. atque hoc quidem omnes mortales & intelligunt, & re probant. itaque, si quando aliquod officium existit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis; quis est, qui id non maximis efferat laudibus? qui clamores tota cauea nuper hospitis, & amici mei, M. Pacuuii in noua fabula? cum, ignorante rege, uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur; Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseueraret? stantes autem plaudebant in re ficta: quid arbitramur in uera fuisse facturos? facile indicabat ipsa natura uim suam; cum homi-

Empedoclem.

ridicule nomen tragœdiæ caueâ non nulli putarunt, cum sit area in theatro ubi populus fabulas, ludos ue spectabat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero iudicarent. Hactenus mihi uideor, de amicitia quod sentirem potissime, dixisse. si qua præterea sunt, (credo autem esse multa) ab iis, si uidebitur, qui ista disputant, quæritote. FAN. Nos autem à te potius. quanquam etiam ab istis sæpe quæsiui, & audiui, non inuitus equidem: sed aliud quoddam expetimus filum orationis tuæ. SCAE. Tum magis id diceres Fanni, si nuper in hortis Scipionis, cum de republica disputatum est, affuisses. qualis tum patronus iustitiæ fuit contra accuratam orationem Phili? FAN. Facile id quidem fuit, iustitiam, iustissimo uiro, defendere. SCAE. Quid amicitiam? non ne facile ei erit, qui ob eam, summa fide, constantia, iustitiaq; seruatam, maximam gloriam ceperit? LAE. Vim hoc quidem est afferre. quid enim refert, qua me ratione cogatis? cogitis certe. studiis enim generorum, presertim in re bona, cum difficile est, tum ne æquum quidem obsistere. Sæpissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum uideri solet, num propter imbecillitatem, atque inopiam desideranda sit amicitia, ut in dandis, recipiendisq; meritis, quod quisque minus per se posset, id acciperet ab alio, uicissimq; redderet; an esset hoc quidem proprium amicitiæ, sed antiquior, & pulchrior, & magis à natura ipsa profecta alia caussa esset. amor enim, ex quo amicitia est nominata, princeps est ad beneuolentiam coniungendam. nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione

hanc disputationem Cicero sex lib. de rep. complexus est.

amicitiæ caussa quæritur.

amicitiæ

amicitiæ coluntur, & obseruantur temporis caussa: in amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum; &, quidquid in ea est, id & uerum, & uoluntarium est. quapropter à natura mihi uidetur potius, quàm ab indigentia, orta amicitia, applicatione magis animi cum quodam sensu amandi, quàm cogitatione, quantum illa utilitatis esset habitura. quod quidem quale sit, etiam in bestijs quibusdam animaduerti potest, quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, & ab eis ita amantur, ut facile earum appareat sensus. quod in homine multo est euidentius: primum ex ea caritate, quæ est inter natos, & parentes, quæ dirimi nisi detestabili scelere non potest: deinde, cum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cuius cum moribus, & natura congruamus; quòd in eo quasi lumen aliquod probitatis, & uirtutis perspicere uideamur. nihil est enim amabilius uirtute; nihil, quod magis alliciat homines ad diligendum: quippe cum propter uirtutem, & probitatem eos etiam, quos nunquam uidimus, quodam modo diligamus. quis est, qui C. Fabricii, M' Curii cum caritate aliqua, & beneuolentia memoriam non usurpet, quos nunquam uiderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Melium non oderit? cum duobus ducibus de imperio in Italia decertatum est, Pyrrho, & Annibale. ab altero, propter probitatem eius, non alienos animos habemus: alterum, propter crudelitatem eius, semper hæc ciuitas oderit. quòd si tanta uis probitatis est, ut eam uel in eis, quos nunquam uidi-

in amicitia nihil fictum.

à natura, non ab indigentia, orta est amicitia.

uirtus maxime omnium rerum beneuolentiam conciliat.

cui Viscellino cognomen fuit.

probitatem etiã in hoste diligimus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uidimus, uel, quod maius eſt, in hoſte etiam diligamus: quid mirum, ſi animi hominum moueantur, cum eorum, quibuſcum uſu coniuncti eſſe poſſunt, uirtutem, & bonitatem perſpicere uideantur? quanquam confirmatur amor & beneficio accepto, & ſtudio perſpecto, & conſuetudine adiuncta. quibus rebus ad illum primum motum animi, & amoris adhibitis, admirabilis quædam exardeſcit beneuolentiæ magnitudo. quam ſi qui putant ab imbecillitate proficiſci, ut ſit per quam quiſque aſſequatur quod deſideret: humilem ſane relinquunt, & minime generoſum (ut ita dicam) ortum amicitiæ; quam ex inopia, atque indigentia natam uolunt. quod ſi ita eſſet; ut quiſque minimum in ſe eſſe arbitraretur, ita ad amicitiam eſſet aptiſſimus. quod lõge ſecus eſt. ut enim quiſque ſibi plurimum confidit, & ut quiſque maxime uirtute, & ſapientia ſic munitus eſt, ut nullo egeat, ſuaq; omnia in ſe ipſo poſita iudicet; ita in amicitiis expetendis, colendiſq; maxime excellit. quid enim? Africanus erat indigens mei? minime hercule. at ne ego quidem illius. ſed ego admiratione quadam uirtutis eius, ille uiciſſim opinione fortaſſe non nulla, quam de meis moribus habebat, me dilexit. auxit beneuolentiam conſuetudo. ſed quanquam utilitates multæ, & magnæ conſecutæ ſunt; non ſunt tamen ab earum ſpe cauſſæ diligendi profectæ. ut enim benefici, liberaleſq; ſumus, non ut exigamus gratiam, (neque enim beneficium fæneramur) ſed natura propenſi ad liberalitatem ſumus: ſic amicitiam, non ſpe mercedis adducti, ſed quòd eius

amorem quæ confirment.

quis excellat in expetendis, colendiſq; amicitijs.

auget beneuolentiam conſuetudo.

amicitia nõ ſpe mercedis, ſed propter ſe ipſam expetitur.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

eius omnis fructus in ipso amore inest, expetendam putamus. Ab iis uero, qui pecudum ritu ad uoluptatem omnia referunt, longe dissentimus: nec mirum: nihil enim altum, nihil magnificum, nec diuinum suspicere possunt, qui omnes suas cogitationes abiecerunt in rem tam humilem, tamq; contemptam. quamobrem hos quidem ab hoc sermone remoueamus: ipsi autem intelligamus, à nătura gigni sensum diligendi, & beneuolentiæ caritatem, facta significatione probitatis: quam qui appetiuerunt, applicant sese, & propius admouent, ut & usu eius, quem diligere cœperunt, fruantur, & moribus; sintq; pares in amore, & æquales, propensioresq; ad bene merendum, quàm ad reposcendum; atque hæc inter eos sit honesta certatio. sic & utilitates ex amicitia maxime capientur: & erit eius ortus à natura, quàm ab imbecillitate, grauior, & uerior. nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolueret: sed, quia natŭra mutari non potest, iccirco ueræ amicitiæ sempiternæ sunt. Ortum quidem amicitiæ uidetis: nisi quid adhuc forte uultis. FAN. Tu uero perge, Læli. pro hoc enim, qui minor est natu, meo iure respondeo. SCAE. Recte tu quidem. quamobrem audiamus. LAE. Audite uero optimi uiri ea, quæ sæpissime inter me, & Scipionem de amicitia disserebantur. quanquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quàm ămicitiam usque ad extremum uitæ diem permanere: nam, uel ut non idem expediret utrique incidere sæpe, uel ut de republica non idem sentirent. mutari etiam

à natura gignitur diligendi sensus.

natura non mutatur.

amicitia non facile permanet ad extremum uitæ diem.

etiam mores hominum ſæpe dicebat, alias aduerſis rebus, alias ætate ingraueſcente. atque earum rerum exemplum ex ſimilitudine capiebat ineuntis ætatis: quòd ſummi puerorum amores ſæpe una cum prætexta, ſumpta toga, deponerentur: ſin autem ad adoleſcentiam perduxiſſent, dirimi tamen interdum uel luxuriæ contentione, uel commodi alicuius, quod idem adipiſci uterque non poſſet: quòd ſi qui longius in amicitia prouecti eſſent, tamen ſæpe labefactari, ſi in honoris contentionem incidiſſent: peſtẽm enim maiorem eſſe nullam in amicitijs, quàm in pleriſque pecuniæ cupiditatem, in optimis quibuſque honoris certamen, & gloriæ: ex quo inimicitias maximas ſæpe inter amiciſſimos extitiſſe: magna etiam diſſidia & plerunque iuſta naſci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non eſſet, poſtularetur, ut aut libidinis miniſtri, aut adiutores eſſent ad iniuriam: quod qui recuſarent, quamuis honeſte id facerent, ius tamen amicitiæ deſerere arguerẽtur ab ijs, quibus obſequi nollent: illos autem, qui quiduis ab amico auderent poſtulare, poſtulatione ipſa profiteri omnia ſe amici cauſſa eſſe facturos: eorum querela inueterata non modo familiaritates extingui ſolere, ſed etiam odia gigni maxima, atque ſempiterna: hæc ita multa, quaſi fata, impendere amicitijs, ut omnia ſubterfugere, non modo ſapientiæ, ſed etiam felicitatis diceret ſibi uideri. Quamobrem id primum uideamus, ſi placet, quatenus amor in amicitia progredi debeat. Num, ſi Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriam arma illi cum Coriolano debuere?

luxuria, ait Feſtus, morum eſt ſolutio,

peſtes in amicitia ſunt, pecuniæ cupiditas, et ambitio.

multa impendent amicitijs.

quatenus amor in amicitia progredi debeat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

buere? num Viscellinum amici regnum appetentem, num Sp. Melium iuuare debuerunt? Tiberium quidem Gracchum, remp. uexantem, à Q. Tuberone, æqualibusq; amicis derelictum uidebamus. at C. Blossius Cumanus, hospes familiæ uestræ, Scæuola, cum ad me, qui aderam Lænati & Rutilio consulibus in cõsilio, deprecatum uenisset, hanc, ut sibi ignoscerem, caussam afferebat, quòd tanti Ti. Gracchũ fecisset, ut, quidquid ille uellet, sibi faciendum putaret. tum ego, etiam ne, inquam, si te in Capitolium faces ferre uellet? nunquam, inquit, uoluisset id quidem: sed, si uoluisset, paruissem. uidetis, quàm nefaria uox: et hercle ita fecit, uel plus etiam, quàm dixit: non enim paruit ille Ti. Gracchi temeritati, sed præfuit; nec se comitem illius furoris, sed ducem præbuit: itaque hac amentia, quæstione noua perterritus, in Asiam profugit: ad hostes se contulit: pœnas reip. graues, iustasq; persoluit. nũlla est igitur excusatio peccati, si amici caussa peccaueris. nam cum cõciliatrix amicitiæ uirtutis opinio fuerit; difficile est amicitiam manere, si à uirtute defeceris. quòd si rectum statuerimus, uel concedere amicis, quidquid uelint; uel impetrare ab amicis, quidquid uelimus: perfecta quidem sapientia simus, si nihil habeat res uitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos uidemus, aut de quibus memoriam accepimus, quos nouit uita communis. ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt, & eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proxime accedunt. Vidimus Papum Aemilium C. Lũ-

scinio

in quo, quid agendum contra socios Ti. Gracchi, deliberabatur.

non est peccandum amicitiæ caussa.

conciliatrix amicitiæ uirtutis opinio.

Fabricio Luscino, qui bis triũphauit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſcino familiarem fuiſſe, (ſic à patribus accepimus) bis una conſules, & collegas in cenſura. tum etiam cũ iis, et inter ſe coniunctiſſimos fuiſſe Man. Curium, & T. Coruncanium, memoriæ traditum eſt. igitur ne ſuſpicari quidem poſſumus, quenquam horum ab amico quippiam contendiſſe, quod contra fidem, contra iuſiurandum, contra remp. eſſet. nam hoc quidem in talibus uiris quid attinet dicere? ſi contendiſſet, ſcio impetraturum non fuiſſe: cum illi ſanctiſſimi uiri fuerint; æque autem nefas ſit, tale aliquid & facere rogatum, & rogare. At uero Ti. Gracchum ſequebantur C. Carbo, C. Cato, & minime tunc quidem C. frater, nunc idem acerrimus hoſtis.

amicitia prima lex.

Hæc igitur prima lex in amicitia ſanciatur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. turpis enim excuſatio eſt, & minime accipienda cum in ceteris peccatis, tum ſi quis contra remp. ſe amici cauſſa feciſſe fateatur. etenim eo loco, Fanni, & Scæuola, locati ſumus, ut nos longe proſpicere oporteat futuros caſus reip. deflexit enim iam aliquantulum de ſpatio, curriculoq; conſuetudo maiorum. Ti. Gracchus regnum occupare conatus eſt, uel regnauit is quidem paucos menſes. num quid ſimile populus R. audierat, aut uiderat? hunc etiam poſt mortem ſecuti amici, & propinqui quid in P. Scipionem effecerint, ſine lacrymis non queo dicere. nam Carbonem quoque, quem modo poſuimus, propter recentem pœnam Ti. Gracchi ſuſtinuimus. de C. Gracchi autem tribunatu quid expectem, non libet augurari. ſerpit enim deinde res, quæ procli-

regnauit enim nemo poſt eiectos reges.

caſus eſt ab Opimio conſule.

uis

uis ad perniciem, cum semel cœpit, labitur. uidetis, in tabella iam ante quanta sit facta labes, primo Gabinia lege, biennio autem post Cassia. uidere iam uideor populum R. à senatu disiunctum, multitudinisq; arbitrio res maximas agi. plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quàm quemadmodum his resistatur. Quorsum hæc? quia sine socijs nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis, ut, si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo inciderint, ne existiment ita se alligatos, ut ab amicis in magna re aliqua in rep. peccantibus non discedant. improbis autem pœna statuenda est, nec minor uero ijs, qui secuti erunt alterum, quàm ijs, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cum imperator bello Persico seruitute Græciam liberasset, propterq; inuidiam in exilium pulsus esset, ingratæ patriæ iniuriam non tulit, quam ferre debuit. fecit idem, quod uiginti annis ante apud nos fecerat Coriolanus. his adiutor contra patriam inuentus est nemo. itaque mortem sibi uterque conscivit. quare talis improborum consensio non modo excusatione amicitiæ tegenda non est, sed potius omni supplicio uindicanda; ut ne quis sibi concessum putet, amicum, bellum patriæ inferentem, sequi. quod quidem, ut res ire cœpit, haud scio an aliquando futurum sit. mihi autem non minori curæ est, qualis resp. post mortem meam futura sit, quàm qualis hodie sit. Hæc igitur prima lex amicitiæ sanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum caussa honesta faciamus; nec expectemus

bonis præcipiendum.

improbis pœna statuenda.

aliter Liuius, et Atticus de Coriolano, de Themistocle autem Clitarchus, et Stratocles. uide lib. de claris orat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quidem, dũ rogemur; sed studium semper adsit, cunctatio absit; consilium libere dare gaudeamus; plurimum in amicitia amicorum bene suadentium ualeat auctoritas; eaq; adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit, & adhibitæ pareatur. Nam quibusdam, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam. sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutis; partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit, unum solicitum esse pro pluribus; satis superq; esse sibi suarum cuique rerum curam; alienis nimis implicari molestum esse; commodissimum esse, quàm laxissimas habenas habere amicitiæ, quas uel adducas, cum uelis, uel remittas: cáput enim esse ad beate uiuendum securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt etiam multo inhumanius; quem locum breuiter perstrinxi paulo ante: præsidij, adiumentiq; caussa, non beneuolentiæ, neque caritatis, amicitias esse expetendas: itaque, ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumq; uirium, ita amicitias appetere maxime: ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quàm uiri; & inopes, quàm opulenti; & calamitosi, quàm ij, qui putantur beati. O præclaram sapientiam. solẽm enim è mundo tollere uidentur, qui amicitiam è uita tollunt: qua nihil à dijs immortalibus melius habemus, nihil iucundius. quæ est enim ista securitas? specie quidem blanda, sed re ipsa multis locis repudianda est. neque enim est consentaneum, ullam honestam rem,

non aperte solũ, sed acriter etiã monendi sunt amici.

caput est ad beate uiuendum securitas.

solem è mundo tollunt, qui amicitiam è uita tollunt.

securitatis caussa non est honestum negligendum.

rem, actionem ue, ne solicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. quòd si curá fugimus; uirtus fugienda est; quæ, necesse est, ut cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur, atque oderit, ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignauiam fortitudo. itaque uideas rebus iniustis iustos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. ergo hoc proprium est ãnimi bene constituti, & lætari bonis rebus, & dolere contrarijs. quamobrem si cadit in sapientem animi dolor, qui profecto cadit nisi ex eius animo extirpatá humanitatem arbitremur: quæ caussa est, cur amicitiam funditus tollamus è uita, ne aliquas propter eam suscipiamus molestias? quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter pecudem, & hominem, sed inter hominem, & saxum, aut truncum, aut quiduis generis eiusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui uirtutem duram, & quasi ferream esse uolunt: quæ quidem est tú multis in rebus, tum in amicitia tenera, atque tractabilis; ut & bonis amici quasi diffundãtur, & incommodis cõntrahatur. quamobrem angor iste, qui pro amico sæpe capiendus est, non tantum ualet, ut tollat è uita amicitiá; non plus, quàm ut uirtutes, quia non nullas curas, & molestias afferunt, repudientur. Cum autem cõntrahat uirtus amicitiam, ut supra dixi, si qua significatio uirtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet, & adiungat: id cum contingit, amor ibi exoriatur necesse est. quid enim tam absurdum, quàm delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut uestitu, cultuq; corporis;

animi bene constituti propriũ est, lætari bonis rebus, dolere cõtrariis.

diffundatur lætitia, contrahatur mærore.

contrahit uirtus amicitiam.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

poris; animo autem uirtute prædito, eo, qui uel amare, uel (ut ita dicam) redamari possit; non admodum delectari? nihil est enim remuneratione beneuolentiæ, nihil uicissitudine studiorum, officiorumq; iucundius. quòd si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam alliciat, & tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo: concedatur profecto uerum esse, ut bonos boni diligant, asciscantq; sibi quasi propinquitate coniunctos, atque natura. nihil est enim appetentius similium sui, nihil rapacius, quàm natura. Quamobrem hoc quidem, Fanni, & Scæuola, constat, ut opinor, bonis inter bonos quasi necessariam beneuolentiam esse: qui est amicitiæ fons à natura cõstitutus. sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. non est enim inhumana uirtus, neque superba; quæ etiam populos uniuersos tueri, eisq; optime consulere soleat: quod non faceret profecto, si à caritate uulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem uidentur, qui utilitatis caussa fingunt amicitias, amabilissimum nodum amicitiæ tollere. non enim tam utilitas parta per amicum, quàm amici amor ipse delectat: tumq; illud fit, quod ab amico est profectum, iucundum, si cum amore, et studio est profectum: tantumq; abest, ut amicitiæ propter indigentiam colantur, ut ij, qui opibus, & copijs, maximeq; uirtute præditi, in quæ plurimum est præsidij, minime alterius indigeant, liberalissimi sint, & beneficentissimi. atque haud scio an ne opus sit quidem, nihil unquam omnino deesse amicis: ubi enim studia nostra uiguissent, si

excusat uerbi nouitatem. nam redamo, inusitatum.

ad amicitiam similitudo afficit.

bonis inter bonos quasi necessaria beneuolẽtia.

plus, quàm utilitas, delectat amici amor.

nunquam studio, nunquam consilio, nunquam opera nostra nec domi, nec militiæ Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam secuta est. non ergo erunt homines diuitijs affluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt, nam quis est, pro deum fidem, atque hominum, qui uelit, ut neque diligat quenquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copijs, atque in omnium rerum abundantia uiuere? hæc enim est tyrannorum uita nimirum: in qua nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis beneuolentiæ potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque solicita, nullus locus est amicitiæ. quis enim aut eum diligat, quem metuit; aut eum, à quo se metui putat? coluntur tamẽ simulatione amicitiæ duntaxat ad tempus. quòd si forte (ut fit plerunque) ceciderint; tum intelligitur, quàm fuerint inopes amicorum. quod Tarquinium dixisse ferunt, tum, cum exul esset, se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quosq; infidos, cum iam neutris gratiam referre posset. quanquam miror in illa superbia, & importunitate si quenquam habere potuit. atque ut huius, quem dixi, mores ueros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerunque efficit cæcos, quos complexa est. itaque illi efferuntur fastidio fere, & contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intolerabilius fieri potest. Atque hoc quidem uidere licet, eos, qui antea commodis fuerunt

non utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam sequitur.

tyrannorũ uitá.

nemo diligit, quem metuit. ex quo illud Ennii: Quem metuunt, oderunt, lib. III. off. 42

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

runt moribus, imperio, poteſtate, proſperis rebus immũtari; ſperniq; ab ijs ueteres amicitias, & indulgeri nouis. quid autem ſtultius, quàm, ut plurimum copijs, facultatibus, opibus poſſint, cetera parare, quæ parant, pecuniam, equos, famulos, ueſtes egregias, uaſa pretioſa; amicos non parare, óptimam, & pulcherrimam uitæ (ut ita dicam) ſupellectilem? etenim cetera cum parant, cui parent, neſciunt, nec cuius cauſſa laborent: eius enim eſt iſtorum quodque, qui uincit uiribus: amicitiarum ſua cuique permanet ſtabilis, & certa poſſeſſio; ut, etiam ſi illa maneant, quæ ſunt quaſi dona fortunæ, tamen uita inculta, & deſerta ab amicis, non poſſit eſſe iucunda. ſed hæc hactenus. Conſtituendi autem ſunt, qui ſint in amicitia fines, & quaſi termini diligendi. de quibus tres uideo ferri ſententias, quarum nullam probo; unam, ut eodem modo erga amicum affecti ſimus, quo erga noſmet ipſos; alteram, ut noſtra in amicos beneuolentia, illorum erga nos beneuolentiæ pariter, æqualiterq; reſpondeat; tertiá, ut quanti quiſque ſe ipſe facit, tanti fiat ab amicis. harum trium ſententiarum nulli prorſus aſſentior. nec enim illa prima uera eſt, ut, quemadmodum in ſe quiſque, ſic in amicum ſit animatus. quàm multa enim, quæ noſtra cauſſa nunquam faceremus, facimus cauſſa ámicorum? precari ab indigno, ſupplicare, tum acerbius in aliquem inuehi, inſectariq; uehementius: quæ in noſtris rebus non ſatis honeſte, in amicorum fiunt honeſtiſſime. multæ quoque res ſunt, in quibus de ſuis commodis uiri boni multa detrahunt,

mores fortuna mutantur.

amici, optima uitæ ſupellex.

de amicitiæ terminis.

amicorum cauſſa multa facimus, quæ noſtra non faceremus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

trahunt, detrahiq; patiuntur, ut iis amici potius, quàm ipsi, fruantur. Altera sentẽtia est, quæ definit amicitiam paribus officiis, ac uoluntatibus. hoc quidem est nimis exigue, & exiliter ad calculos reuocare amicitiam; ut par sit ratio acceptorum, & datorum. ditior mihi, & affluentior uidetur esse uéra amicitia, nec obseruare stricte, ne plus reddat, quàm acceperit. neque enim uerendum est, ne quid excidat, aut ne aliquid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitia congeratur. Tertius uero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tanti fiat ab amicis. sæpe enim in quibusdam aut animus abiectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est, sed potius eniti, & efficere, ut amici iacentem animum excitet, inducatq; in spem, cogitationemq; meliorem. Alius igitur finis ueræ amicitiæ constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam uocem inimiciorem amicitiæ potuisse reperiri, quàm eius, qui dixisset, ita amare oportere, ut aliquando esset osurus: nec uero se adduci posse, ut hoc quemadmodum putaretur, à Biánte dictum esse crederet, qui habitus esset unus è septem; sed impuri cuiusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam reuocantis, esse sententiam. quonam enim modo quisquam amicus eius esse poterit, cuius se putabit inimicum esse posse? quin etiam necesse erit cupere, & optare, ut quamsæpissime peccet amicus, quo plures det sibi tanquã ansas ad reprehendendum. Rursum autem recte fa-

uera amicitia non obseruat, ne plus reddat, quàm acceperit.

Biantis dictum, ita amare nos oportere, ut aliquando simus osuri. val. Max. l. 7. c. 3.

ctis, commodisq; amicorum necesse erit angi, dolere, inuidere. Quare hoc quidem præceptum, cuiuscunque est, ad tollendam amicitiam ualet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitijs comparandis, ut ne quãdo amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. quin etiam si minus felices in deligendo fuissemus; ferendum id Scipio potius, quàm inimicitiarum tempus cogitandum putabat. His igitur finibus utendum arbitror, ut, cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, & uoluntatum sine ulla exceptione communitas; ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minus iustæ amicorum uoluntates sint adiuuandæ, in quibus eorum aut de capite agatur, aut de fama, declinandum sit de uia, modo ne summa turpitudo sequatur. est enim, quatenus amicitiæ dari uenia possit. Nec uero negligenda est fama: nec mediocre telum ad res gerendas existimare oportet beneuolentiam ciuium, quam blanditijs, & assentationibus colligere, turpe est. uirtus, quam sequitur caritas, minime repudianda est. Sed (sæpe enim redeo ad Scipionem, cuius omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quòd in omnibus rebus homines diligentiores essent: capras, & oues quot quisque haberet, dicere posse; amicos quot haberet, non posse dicere: & in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentes esse; nec habere quasi signa quædam, & notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, iudicarent. Sunt igitur firmi, & stabiles, & constantes deligendi: cuius generis

uidendum est, quem amare incipiamus.

putabat Africanus amicorũ uitia ferenda.

est, quatenus amicitiæ uenia dari poßit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ris eſt magna pénuria: & iudicare difficile eſt ſane, niſi expertum: experiendum autem eſt in ipſa amicitia: ita præcurrit amicitia iudicium, tollitq; experiendi poteſtatem. eſt igitur prudentis ſuſtinere, ut curſum, ſic impetum beneuolentiæ, quo utamur, quaſi aquis tentãtis, ſic amicitijs, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam ſæpe in parua pecunia perſpiciuntur, quàm ſint leues. quidam autem, quos parua mouere non potuit, agnoſcuntur in magna. ſi uero erunt aliqui, reperti, qui, pecuniam præferre amicitiæ, ſordidum exiſtiment: úbi eos inueniemus, qui honores, magiſtratus, imperia, poteſtates, opes amicitiæ non anteponant; ut, cum ex altera parte propoſita hæc ſint, ex altera uis amicitiæ, non multo illa malint? imbecilla enim natura eſt ad contemnendam potentiam: quam etiam ſi, neglecta amicitia, conſecuti ſunt, excuſari ſe arbitrantur; quia non ſine magna cauſſa ſit neglecta amicitia. itaque ueræ amicitiæ difficillime reperiuntur in ijs, qui in honoribus, req; publica uerſantur: ubi enim inuenias, qui honoré amici anteponat ſuo? Quid? (hæc ut omittam) quàm graues, quàm difficiles pleriſque uidentur calamitaté ſocietates? ad quas, nõ eſt facile inuentus, qui deſcendat. quanquá Ennius recte;

Amicus certus in re incerta cernitur.

tamé hæc duo leuitatis, et infirmitatis pleroſque conuincunt; aut ſi in bonis rebus cõtemnũt; aut ſi in malis deſerunt. qui igitur utraque in re grauem, conſtantem, ſtabilemq; ſe in amicitia præſtiterit, hunc ex maxime raro hominum genere iudicare debemus, et pe-

constantium amicorũ magna penuria.

ut in tranſitu fluminis.

ambitio ſæpe amicitiam peruertit.

imbecilla natura ad contemnendam potentiam.

ſenarius.

contemnere, leuitatis: deſerere, infirmitatis.

ne diuino. firmamentum autem ſtabilitatis, conſtantiæq; eius, quam in amicitia quærimus, fides eſt: nihil enim ſtabile eſt, quod infidum eſt. ſimplicem præterea, & communem, et conſentientem, id eſt qui rebus iiſdem moueatur, eligi par eſt: quæ omnia pertinent ad fidelitatẽ. neque enim fidũm poteſt eſſe multiplex ingenium, & tortuoſum. neque uero, qui non iiſdem rebus mouetur, et natura conſentit, aut fidus, aut ſtabilis poteſt eſſe. Addendum eodem eſt, ut ne criminibus, aut inferendis delectetur amicus, aut credat illatis. quæ pertinent omnia ad eam, quam iam dudum tracto, conſtantiam. ita fit uerum illud, quod initio dixi, amicitiam niſi inter bonos eſſe non poſſe. eſt enim boni uiri, quem eundem ſapientem licet dicere, hæc duo tenere in amicitia; primum, ne quid fictum ſit, ne ue ſimulatum, (aperte enim uel odiſſe, magis ingenuum eſt, quàm fronte occultare ſententiam) deinde non ſolum ab aliquo oblatas criminationes repellere, ſed ne ipſum quidem eſſe ſuſpicioſum ſemper aliquid exiſtimantem ab amico eſſe uiolatum. Accedat huc ſuauitas quædam, oportet, ſermonum, atque morum haudquaquam mediocre cõdimentum amicitiæ. triſtitia autem, & in omni re ſeuẽritas abſit. habet illa quidem grauitatem: ſed amicitia remiſſior eſſe debet, & liberior, & dulcior, & ad omnem comitatem, facilitatemq; procliuior. Exiſtit autem hoc loco quædam quæſtio ſubdifficilis; num quando amici noui, digni amicitia, ueteribus ſint anteponendi; ut equis uetulis teneros anteponere ſolemus. indigna homine dubitatio. non enim amicitiarum eſſe debent,

fidum nõ poteſt eſſe multiplex ingeniũ, et tortuoſum.

bonus uir duo teneat in amicitia.

abſit ab amicitia ſeueritas.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

bent, ſicut aliarum rerum, ſatietates. ueterrimæ quæque (ut ea uina, quæ uetuſtatem ferunt) eſſe debent ſuauiſſimæ. uerumq́; illud eſt, quod uulgo dicitur, multos mõdios ſalis ſimul edendos eſſe, ut amicitiæ munus expletum ſit. nouitates autem, ſi ſpem afferunt, ut tanquam in herbis nõn fallacibus fructus appareat, non ſunt illæ quidem repudiandæ: uetuſtas tamen ſuo loco conſeruanda eſt: maxima eſt enim uis uetuſtatis, & conſuetudinis. atque in ipſo equo, cuius modo mentionem, feci ſi nulla res impediat, nemo eſt, qui non eo, quo conſueuit, libentius utatur, quàm intrectato, & nouo. nec modo in hoc, quod eſt animal, ſed in ijs etiam, quæ ſunt inanimata, conſuetudo ualet; cum locis etiam ipſis montoſis delectemur, & ſilueſtribus, in quibus diutius commorati ſumus. Sed maximum eſt in amicitia, ſuperiorem parem eſſe inferiori. ſæpe enim excellentiæ quædam ſunt; qualis erat Scipionis in noſtro (ut ita dicam) grege. nunquam ſe ille Philo, nunquam Rutilio, nunquam Mummio antepoſuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Quinctum uero Maximũm, fratrem, egregium uirum, omnino ſibi nequaquam parem, quòd is anteibat ætate, tanquam ſuperiorem colebat; ſuosq́; omnes per ſe eſſe poſſe ampliores uolebat. quod faciendum, imitandumq́; eſt omnibus; ut, ſi quam præſtantiam uirtutis, ingenij, fortunæ conſecuti ſunt, impartiant eam ſuis, communicentq́; cum proximis; ut, ſi parentibus nati ſunt humilibus, ſi propinquos habeant imbecilliores uel animo, uel fortuna, eorum augeant

multi modij ſalis ſimul edendi, ut expleatur munus amicitiæ

maximum eſt in amicitia, ſuperiorem parem eſſe inferiori.

eiuſdem Paulli filium, ſed à Q. Fabio Max. adoptatum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

geant opes, eisq; honori sint, & dignitati: ut in fabulis, qui aliquandiu, propter ignorantiam stirpis, & generis, in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut deorum, aut regum filij inuenti, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres suos multos annos esse duxerunt. quod quidem est multo profecto magis in ueris patribus, certisq; faciendum. fructus enim ingenij, & uirtutis, omnisq; præstantiæ tum maxime capitur, cum in proximum quenque confertur. Vt igitur ij, qui sunt in amicitia, coniunctionisq; necessitudine superiores, exæquare se cum inferioribus debent: sic inferiores dolere non debent, se à suis amicis aut ingenio, aut fortuna, aut dignitate superari. quorum plerique aut queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant, eoq; magis, si aliquid habere se putant, quod officiose, aut amice, & cum labore aliquo suo factum queant dicere. odiosum sane genus hominum officia exprobrantium: quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit. quamobrem, ut ij, qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia, sic quodam modo inferiores extollere. sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se contemni putant. quod non fere contingit nisi ijs, qui etiam contemnendos se arbitrantur: qui hac opinione non modo uerbis, sed etiam opere leuandi sunt. tantum autem cuique tribuendum est, primum, quantum ipse efficere possis; deinde etiam, quantum ille, quem diligas, atque adiuues, possit sustinere. non enim tu possis, quantumuis licet excellas

fructus uirtutis est caritas.

inferiores dolere non debent, se ab amicis ali qua præstantia superari.

odiosum genus hominum officia exprobrantium.

quantum amicis tribuendum.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

cellas, omnes tuos ad honores amplissimos perducere: ut Scipio P. Rupilium potuit consulem efficere, frãtrem eius Lucium non potuit. quòd si etiam possis quiduis deferre ad alterum; uidendum est tamen, quid ille possit sustinere. omnino ãmicitiæ, corroboratis iam, confirmatisq; & ingeniis, & ætatibus, iudicandæ sunt: nec, si qui ineunte ætate uenandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. isto enim modo nutrices, & pædagogi iure uetustatis plurimum beneuolentiæ postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi. aliter enim amicitiæ stabiles permanere non possunt. dispares enim mores disparia studia sequuntur. quorum dissimilitudo dissociat amicitias. nec ob aliam caussam ullam boni improbis, improbi bonis amici esse non possunt, nisi quòd tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum, studiorumq; distantia. Recte etiam præcipi potest in amicitiis, ne quis intemperata quadam beneuolentia, quod persæpe fit, impediat magnas ũtilitates amicorum. nec enim (ut ad fabulas redeam) Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impedientem, audire uoluisset: & sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire uult, quòd desiderium non facile ferat; & infirmus est, mollisq; natura, & ob eam ipsam caussam in amicitia parum iustus. Atque in omni re cõnsiderandum est, & quid postules ab amico, & quid patiare

tiare

de quo Pli. l. 7. c. 36.

amicitiæ, corroboratis ingenijs, et ætatibus, iudicandæ.

dispares mores disparia studia sequuntur.

utilitates amicorum impediendæ non sunt.

considerandum, et quid postules ab amico, et quid patiare à te impetrari.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tiare à te impetrari. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitijs dimittendis non nunquam necessaria. iam enim à sapientum familiaritatibus ad uulgares amicitias oratio nostra delabitur. erumpunt sæpe uitia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alienos: quorum tamen ad amicos redundet infamia. tales igitur amicitiæ sunt remissione usus eleuandæ, &, ut Catonem dicere audiui, dissuendæ magis, quàm discindendæ sunt; nisi quædam admodum intolerabilis iniuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio, disiunctioq; facienda sit. sin autem morum, aut studiorum commutatio quædam, ut fieri solet, facta erit, aut in reip. partibus dissensio intercesserit: (loquor enim, ut paulo ante dixi, non de sapientum, sed de communibus amicitijs) cauendum erit, ne non solum amicitiæ depositæ, sed inimicitiæ etiam susceptæ uideantur. nihil enim turpius, quàm cum eo bellum gerere, quicum familiariter uixeris. ab amicitia Q. Pompeij meo nomine se remouerat, ut scitis, Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in rep. alienatus est à collega nostro Metello. utrunque egit grauiter, auctoritate, & offensione animi non acerba. quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum dissidia fiant: sin tale aliquid euenerit, ut extinctæ potius amicitiæ, quàm oppressæ uideantur. Cauendum uero est, ne etiam in graues inimicitias conuertant se amicitiæ: è quibus iurgia, maledicta, contumeliæ gignuntur: quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt: & hic honos

dissuendæ amicitiæ, non discindendæ.

nihil turpius, quàm, inter quos fuerit amicitia, inimicitias exoriri.

Macedonico: collega autem Scipionis, et Lælij in auguratu.

nos

nos ueteri amicitiæ tribuendus est, ut is in culpa sit, qui faciat, non qui patiatur iniuriam. omnino omnium horum uitiorum, atque incommodorum una cautio est, atque una prouisio, ut nẽ nimis cito diligere incipiamus, ne ue indignos. digni autem sunt amicitia, quibus in ipsis inest caussa, cur diligantur. rarum istud genus: & quidem ómnia præclara rara, nec quidquam difficilius, quàm reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit; & amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximum fructum esse capturos: itaque pulcherrima illa, & maxime naturali carent amicitia, per se, & propter se expetenda. nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc uis amicitiæ qualis, & quanta sit. ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam à se ipso mercedem exigat caritatis suæ, sed quòd per se sibi quisque carus est. quod nisi idem in amicitiam transferatur, uerus amicus nunquam reperietur. est enim is amicus quidem, qui est tanquam alter idem. quòd si hoc apparet in bestijs, uolucribus, agrestibus, natantibus, cicuribus, feris, primum, ut se ipsæ diligant; (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde, ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent eiusdem generis animantes; idq; faciunt cum desiderio, & cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine fit natura? qui & se ipse diligit; & alterum acquirit, cuius animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pene unum

ne nimis scito diligere incipiamus.

omnia præclara rara, græcum adagium.

pulcherrima est amicitia, quæ per se, et propter se expetitur.

amicus tãquam alter idem.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

uitium in amicitia.

ex duobus. Sed plerique peruerse, ne dicam impudenter, amicum habere talem uolunt, quales ipsi esse non possunt: quæq; ipsi non tribuunt amicis, hæc ab ijs desiderant. par est autem, primum, ipsum esse uirum bonum; tum, alterum similem sui quærere. in talibus ea, quam iam dudum tractamus, stabilitas amicitiæ confirmari potest; cum homines beneuolentia coniuncti, primum cupiditatibus ijs, quibus ceteri seruiunt, imperabunt; deinde æquitate, iustitiaq; gaudebunt; omniaq; alter pro altero suscipiet; neque quidquam unquam, nisi honestum, & rectum, alter ab altero postulabit; neque solum colent se inter se, ac diligent, sed etiam uerebuntur. nam maximum ornamentum amicitiæ tollit, qui ex ea tollit uerecundiam. itaque in ijs perniciosus est error, qui existimant libidinum, peccatorumq; omnium patere in amicitia licentiam. uirtutum enim amicitia adiutrix à natura data est, non uitiorum comes: ut, quoniam solitaria non posset uirtus ad ea, quæ summa sunt, peruenire, coniuncta, & consociata cum altera perueniret. quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est; eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus, beatissimusq; comitatus. hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque iucunditas; ut, cum hæc adsint, beata uita sit, & sine his esse non possit. quod cum optimum, maximumq; sit; si id uolumus adipisci, uirtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expeten-

in quibus amicitiæ stabilitas cõfirmari posit.

uerecundia maximum est amicitiæ ornamentum.

non uitiorum comes, sed uirtutũ adiutrix amicitia est.

dam

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

dam consequi possumus. ea uero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quocirca, (dicendum est enim sæpius) cũm iudicaueris, diligere oportet, non, cum dilexeris, iudicare. sed cum multis in rebus negligentia plectimur, tum maxime in amicis & diligendis, & colendis. præposteris enim utimur consilijs, & acta agimus: quod uetamur ueteri prouerbio. nam implicati ultro & citro uel usu diuturno, uel etiam officijs, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus. quo etiam magis uituperanda est rei maxime necessariæ tanta incuria. una est enim amicitia in rebus humanis, de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt. quanquam à multis ipsa uirtus contemnitur, & uenditatio quædam, atque ostentatio esse dicitur: multi diuitias despiciunt, quos paruo contentos tenuis uictus, cultusq; delectat: honores uero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quàm multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil esse leuius existiment? itemq; cetera, quæ quibusdam admirabilia uidentur, permulti sunt, qui pro nihilo putent: de amicia omnes ad unum idem sentiunt, & ii, qui ad remp. se contulerunt; & ii, qui rerum cognitione doctrinaq; delectantur; & ii, qui suum negocium gerunt ociosi; postremo ii, qui se totos tradiderunt uoluptatibus; sine amicitia uitã esse nullam; si modo uelint aliqua ex parte liberaliter uiuere. serpit enim nescio quo modo per omnium uitã amicitia; nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse

cum iudicaueri, diligere oportet, no, cum dilexeris, iudicare.

uirtus à quibusdam ostentatio dicitur.

sine amicitia uitam esse nullam, omnes consentiunt.

serpit amicitia per omniũ uitã.

exper-

expertem sui. Quin etiam, si quis ea asperitate est, & immanitate naturæ, ut congressus, societatemq; hominum fugiat, atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus, tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquem, apud quem euomat uirus acerbitatis suæ. atque hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos deus ex hac hominum frequentia tolleret, & in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam, & copiam, hominis omnino aspiciendi potestatem eriperet: quis tam esset ferreus, qui eam uitam ferre posset? cuiq; non auferret fructũ uoluptatum omniũ solitudo? uerũ igitur illud est, quod à Tarentino Archytã, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab alijs senibus auditum; si quis cælum ascendisset, naturamq; mundi, & pulchritudinem siderum perspexisset, insuauem illam admirationem ei fore, quæ iucundissima fuisset, nisi aliquẽ, cui narraret, habuisset. sic natúra solitarium nihil amat; semperq; ad aliquod tanquam adminiculum annititur; quod in amicissimo quoque dulcissimum est. sed cum tot signis eadem natura declaret, quid uelit, ac quærat, quid desideret: obsurdescimus tamen nescio quo modo, nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. est enim uarius, & multiplex usus amicitiæ; multæq; caussæ suspicionum, offensionumq; dantur. quas tum euitare, tum eleuare, tum ferre sapientis est. una illa subleuanda offensio est, ut & utilitas in amicitia, & fides retineatur. nam & monendi amici

Archytæ dictũ contra solitudinem.

natura solitariũ nihil amat.

pro, minuere, ut alibi.

amici sæpe sunt, & obiurgandi: & hæc accipienda amice, cum beneuole fiunt. sed nescio quo modo uerum est, quod in Andria familiaris meus Terentius dixit:

Obsequium amicos, ueritas odium parit.

molesta ueritas est; siquidem ex ea nascitur odium, quod est uenenum amicitiæ: sed obsequiū multo modestius; quòd peccatis indulgens præcipitem amicum ferri sinit. maxima autem culpa in eo est, qui & ueritatem aspernatur, & in fraudem obsequio impellitur. omnis igitur hac in re habenda ratio, & diligentia est, primum ut monitio acerbitate, deinde obiurgatio contumelia careat. in obsequio autem (quoniā Terentiano uerbo libenter utimur) comitas adsit, assentatio, uitiorum adiutrix procul amoueatur; quæ non modo amico, sed ne libero quidem digna est. aliter enim cum tyranno, aliter cum amico uiuitur. cuius autem aures clausæ ueritati sunt, ut ab amico uera audire nequeant; huius salus desperanda est. scitū est enim illud Catonis, multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quàm eos amicos, qui dulces uideantur: illos uerum sæpe dicere, hoc nunquam. atque illud absurdum est, quòd ij, qui monentur, eam molestiam, quam debent capere, non capiunt; eam capiunt, qua debent carere. peccasse enim se, non anguntur; obiurgari, moleste ferunt: quod cōntra oportebat, delicto dolere, obiurgatione gaudere. Vt igitur & monere, & moneri proprium est ueræ amicitiæ; & alterum libere facere, non aspere; alterum patienter accipere, nō repugnanter: sic habendum

adeo familiaris, ut à Lælio scriptæ putentur, quæ Terentij nomine comœdiæ circunferuntur. Cic. ad Att. lib. VI.

Catonis dictum contra assentatores.

itidem locutus est in extremo de senectute.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

pestis in amicitia nulla maior est, quàm assentatio.

dum est, nullam in amicitijs péstem esse maiorem, quam adulationem, blanditias, assentationem. quãuis enim multis nominibus est hoc uitium notandum, leuium hominum, atque fallacium, ad uoluntatem loquentium omnia, nihil ad ueritatem. cum autem omnium rerum simulatio est uitiosa, (tollit enim iudicium ueri, idq; adulterat) tum amicitiæ repugnat maxime. delet enim ueritatem, sinẽ qua nomen amicitiæ ualere nõ potest. nam cum amicitiæ uis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui fieri poterit, si nec in uno quidem unus animus erit idem semper, sed uarius, commutabilis, multiplex? quid enim potest esse tam flexibile, tam deuium, quàm animus eius, qui ad alterius non modo sensum, ac uoluntatem, sed etiam uultum, atque nutum conuertitur?

sine ueritate nomen amicitiæ, ualere non potest.

Negat quis, nego: ait, aio, postremo imperaui egomet mihi,
Omnia assentari:

ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino leuitatis est. multi autem Gnathonum similes cum sint, lõco, fortuna, fama superiores; horum est assentatio molesta, cum ad uanitatem accessit auctoritas. secerni autem blandus amicus à uero, & internosci tam potest adhibita diligentia, quàm omnia fucata, & simulata à sinceris, atque ueris. concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen iudicare solet, quid intersit inter popularem, id est assentatorem, & leuem ciuem, & inter constantem, seuerum, & grauem. Quibus blanditiis C. Papirius consul nuper influebat in aures concionis,

pro dignitate posuit, ut in epist. ad Terentiã, Videte quid aliæ faciant isto loco feminæ.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

cionis, cum ferret legem de tribunis pl. reficiendis? dissuasimus nos. sed nihil de me: de Scipione dicam libentius. quanta illi, dij immortales, fuit grauitas, quanta in oratione maiestas? ut facile ducem populi R. non comitem, diceres. sed affuistis: & est in manibus oratio. itaque lex popularis suffragijs populi repudiata est. Atque (ut ad me redeã) meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, & L. Mancino cos. quàm popularis lex de sacerdotijs C. Licinij Crassi uidebatur. cooptatio enim collegiorum ad pôpuli beneficium transferebatur. atque is primum instituit in forum uersus agere cum populo. tamen illius uendibilem orationem religio deorum immortalium, nobis defendentibus, facile uincebat. atque id actum est prætore me, quinquennio ante, quàm consul sum factus. itaque re magis, quàm auctoritate, caussa illa defensa est. quòd si in scena, id est in concione, in qua rebus fictis, & adumbratis loci plurimum est, tamen uerum ualet, si modo id patefactum, & illustratum est: quid in amicitia fieri oportet, quæ tota ueritate perpenditur? in qua nisi (ut dicitur) apertum pectus uideas, tuumq; ostendas; nihil fidum, nihil exploratum habeas; ne amare quidem, aut amari possis, cum, id quàm uere fiat, ignores. quanquam ista assentatio, quamuis perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei: qui eam recipit, atque ea delectatur. ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maxime, qui ipse sibi assentetur, & se maxime ipse delectet. omnino est amans sui uirtus: optime enim se ipsa nouit; quamq; amabilis sit, intelli-

ut populus sacerdotes crearet, cum ea potestas antea ipsorum sacerdotum fuisset. uide lib. nostrum de legibus.

amans sui uirtus est.

git. ego autem non de uirtute nunc loquor, ſed de uirtutis opinione. uirtute enim ipſa non tam multi prædìti eſſe, quàm uideri uolunt. hos delectat aſſentatio, his fictus ad eorum uoluntatem ſermo cum adhibetur, orationem illam uanam teſtimonium eſſe laudum ſuarum putant. Nulla eſt igitur hæc amicitia, cum alter uerum audire non uult, alter ad mentiendum paratus eſt. nec paraſitorum in comœdijs aſſentatio nobis faceta uideretur, niſi eſſent milites glorioſi.

ſenarius ſex Eunucho Terentii.

Magnas uero agere gratias Thais mihi?

ſatis erat reſpondere, Magnas: Ingentes, inquit. ſemper auget aſſentatio id, quod is, cuius ad uoluntatem dicitur, uult eſſe magnum. quamobrem, quáquam blanda iſta uanitas apud eos ualet, qui ipſi illam allectant, & inuitant: tamen etiam grauiores, conſtantioresq; admonendi ſunt, ut animaduertant, ne callida aſſentatione capiantur. aperte enim adulantem nemo non uidet, niſi qui admodum eſt excors: callidus ille, & occultus ne ſe inſinuet, ſtudioſe cauendum eſt. nec enim facillime agnoſcitur, quippe qui aduerſando ſæpe aſſentetur, & litigare ſe ſimulans blandiatur, atque ad extremum det manus, uinciq; ſe patiatur, ut is, qui illuſus ſit, plus uiciſſe uideatur. quid autem turpius, quàm illudi? quod ne accidat, magis cauendum eſt: ut in Epicureo,

duplex aſſentatio, aperta, et occulta.

mēdoſum puto. ſunt autem, qui ſequuntur, Cæcilii uerſus. uide 90: in Catone.

Hodie me ante omnes comicos ſtultos ſenes
Verſaris, atque luſeris lautiſſime:

hæc enim in fabulis ſtultiſſima perſona eſt, improuidorum, & credulorum ſenum. Sed neſcio quo pacto ab amicitijs perfectorum hominum, id eſt ſapientum

tum

tum, (de hac dico sapientia, quæ uidetur in hominem cadere posse) ad leues amicitias defluxit oratio. quamobrem ad illa prima redeamus; eaq; ipsa concludamus aliquando. Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muci, & conciliat amicitias, & conseruat. in ea est enim conuenientia rerum, in ea constantia: quæ cum se extulit, & ostendit lumen suum, & idem aspexit, agnouitq; in alio, ad id se admouet, uicissimq; accipit illud, quod in altero est. ex quo eorum exardescit siue amor, siue amicitia. utrunque enim dictũ est ab amando: amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæsita: quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. hac nos adolescentes beneuolentia senes illos L. Paullum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, Ti. Gracchum, Scipionis nostri socerum, dileximus. hæc etiam magis elucet inter æquales, ut inter me, & Scipionem, & L. Furium, P. Rupilium, Sp. Mummium: uicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus, ut in uestra, & Q. Tuberonis: equidem etiam admodum adolescentis P. Rutilij, & A. Virginij familiaritate delector. Quoniamq; ita ratio comparata est uitæ, naturæq; nostræ, ut alia ætas oriatur ex alia: maxime quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibuscum tanquam è carceribus emissus sis, ijsdem ad calcem, ut dicitur, peruenire: sed quoniam res humanæ fragiles, caducæq; sunt, semper aliqui acquirendi sunt, quos diligamus, et à quibus diligamur. caritate enim, beneuolẽtiaq; sublata, omnis

uirtus cõciliat, et conseruat amicitias.

patrem Scipionis.

Lucii fratrem, de quo in Bruto, et ad Att. l. 13.

res humanæ fragiles, caducæq; sunt.

eſt è uita ſublata iucunditas. mihi quidẽ Scipio, quanquam eſt ſubito ereptus, uiuit tamen, ſemperq; uiuet. uirtutẽ enim amaui illius uiri; quæ extincta non eſt; nec mihi ſoli uerſatur ante oculos, qui illam ſemper in manibus habui; ſed etiam poſteris erit clara, et inſignis. nemo unquam animo, aut ſpe maiora ſuſcipiet, qui ſibi non illius memoriam, atque imaginem proponendam putent. Equidem ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natûra tribuit, nihil habeo, quod cũ amicitia Scipionis poſſim comparare. in hâc mihi de rep. conſenſus, in hac rerum priuatarum conſiliũ, in hac requies plena oblectationis fuit. nunquã illum ne minima quidem re offendi, quod quidem ſenſerim: nihil audiui ex eo ipſe, quod nollem. una domus erat, idẽ uictus, iſq; communis. neque ſolum militia, ſed etiam peregrinationes, ruſticationesq; communes. nã quid ego de ſtudiis dicam cognoſcendi ſemper aliquid, atque diſcendi? in quibus, remoti ab oculis populi, omne ocium, tempusq; contriuimus. quarũ rerum recordatio, et memoria ſi una cum illo occidiſſet, deſiderium coniunctiſſimi uiri, atque amantiſſimi ferre nullo modo poſſem: ſed nec illa extincta ſunt, aluntur q; potius, et augẽtur cogitatione, et memoria; et, ſi plane illis orbatus eſſem, magnum tamen afferret mihi ætas ipſa ſolatium. diutius enim iam in hoc deſiderio eſſe non poſſum: omnia autem breuia, tolerabilia eſſe debent, etiam ſi magna ſunt. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. uos autẽ hortor, ut ita uirtutem locetis, ſine qua amicitia eſſe non poteſt, ut, ea excepta, nihil amicitia præſtabilius eſſe putetis.

à qua ſunt animi quoque bona

perfectæ amicitiæ deſcriptio.

quando illa cum ipſo mihi eſſent prorſus erepta.

ſine uirtute amicitia eſſe non poteſt.

M. TVLLII CICERONIS PARADOXA SEX, AD M. BRVTVM.

ANIMADVERTI, *Brute, sæpe Catónem, auunculum tuum, cum in senatu sententiam diceret, locos graues ex philosophia tractare, abhorrentes ab hoc usu forensi, & publico; sed dicendo consequi tamen, ut illa etiam populo probabilia uiderentur. quod eo maius est illi, quàm aut tibi, aut nobis; quia nos ea philosophia plus utimur, quæ peperit dicendi copiam, & in qua dicuntur ea, quæ non multum discrepant ab opinione populari; Cato autem, perfectus, mea sententia, Stoicus, & ea sentit, quæ non sane probantur in uulgus; & in ea hæresi est, quæ nullum sequitur florem orationis, neque dilatat argumentum, sed minutis interrogatiunculis, quasi punctis, quod proposuit, efficit, sed nihil est tam incredibile, quod non dicendo fiat probabile: nihil tam horridum, tam incultum, quod non splendescat oratione, & tanquam excolatur. quod cum ita putarem, feci etiam audacius, quàm ille ipse, de quo loquor. Cato enim duntaxat de magnitudine animi, de continentia, de morte, de omni laude uirtutis, de dijs immortalibus, de caritate patriæ Stóice solet, oratorijs ornamentis adhibitis, dicere. ego uero tibi illa ipsa, quæ uix in gymnasiis, & in ocio Stoici probant, ludens coieci in communes locos, quæ quia sunt admirabilia, contraq; opinionem omnium, ab ipsis etiam παράδοξα appellantur: tentare uolui,*

fratrem Seruiliæ, Bruti matris: qui postea cum se Vticæ occidisset, Vticensis est appellatus nunc autem uiuere uidetur, cũ hæc Cicero scribit.

quod attinet ad opiniones, uerũ adhibitis oratorijs ornamentis, dicendo consequitur, ut illa etiã populo probabilia uideantur.

 possent

possent ne proferri in lucem, id est in forum, & ita dici, ut probarentur; an alia quædam esset erudita, alia popularis oratio. eoq; scripsi libentius, quòd mihi ista, παράδοξα quæ appellantur, maxime uidentur esse Sócratica, longeq; uerissima. Accipies igitur hoc parum opusculum, lucubratum his iam contractioribus noctibus: quoniam illud maiorum uigiliarum munus in tuo nomine apparuit. & degustabis genus hoc exercitationum mearum, quibus uti consueui, cum ea, quæ dicuntur in scholis θετικὰ, ad nostrum hoc oratorium transfero dicendi genus. hoc tamen opus in apertum ut referas, nihil postulo. non enim est tale, ut in arce poni possit, quasi illa Minèrua Phidiæ: tale tamen est, ut ex eadem officina exisse uideatur.

nõ modo Stoica.

ex ebore. Pli. lib. 34. c. 8.

ὅτι μόνον ἀγαθὸν, τὸ καλὸν:
quòd solum bonum, honestum.

VEREOR, ne cui uestrum ex Stoicorum hominum disputationibus, non ex meo sensu, de prompta hæc uideatur oratio: dicam tamen, quod sentio; & dicam breuius, quàm res tanta dici possit. Nunquam mehercule ego neque pécunias istorum, neque técta magnifica, neque ópes, neque imperia, neque eas, quibus maxime astricti sunt, uoluptates in bonis rebus esse numerandas duxi; quippe cum uiderem, homines his rebus circumfluentes ea tamen desiderare maxime, quibus abundarent. neque enim unquã expletur, nec satiatur cupiditatis sitis: neque ea solum,

pecunias M. Craßi, tecta L. Luculli, opes, et imperia Cn. Pompeii.

lum, quæ habent, libidine augendi cruciantur, sed etiam amittendi metu. in quo equidem continentissimorum hominum maiorum nostrorum sæpe requiro prudentiam, qui hæc imbecilla, & commutabilia, pecuniæ membra solo uerbo bōna putauerunt appellanda, cum re, ac factis longe aliter iudicauissent. potest enim bonum cuiquam malo esse? aut potest quisquam in abundantia bonorum ipse esse non bonus? atqui ista omnia talia uidemus, ut etiam improbi habeant, & obsint probis. Quamobrem (licet irrideat, si quis uult) plus apud me tamen uera ratio ualebit, quàm uulgi opinio. neque ego unquam illum bona perdidisse dicam, si quis pecus, aut supellectilem amiserit. nec non sæpe laudabo sapientem illum, Biantem, ut opinor, qui numeratur inter septem: cuius cum patriam Prienem cepisset hostis; ceteriq; ita fugerent, ut multa de suis rebus secum asportarent; cum esset admonitus à quodam, ut idem ipse faceret, ego uero, inquit, facio: nam omnia mea mecum porto. Ille hæc ludibria fortunæ ne sua quidem putauit, quæ nos appellamus etiam bona. Quid est igitur, quæret aliquis, bonūm? si quid recte fit, & honestum, & cum uirtute id bene fieri uere dicitur, &, quod rectum, & honestum, & cum uirtute est, id solum opinor bonum. sed hæc uideri possunt obscuriora, cum sine appositione exemplorum lentius disputantur: uita, atque factis illustrāda sunt summorum uirorum hæc, quæ uerbis subtilius, quàm satis est, disputari uidentur. Quæro enim à uobis, num ullam cogitationem habuisse uideantur ij,

bona non recte dicuntur, quæ fortuna tribuit.

bonum quid sit.

exempla rem illustrant.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

qui hanc remp. tam præclare fundatam nobis reliquerunt, aut auri atque argenti ad auaritiam, aut amœnitatum ad delectationem, aut supellectilis ad delicias, aut epularum ad uoluptates. ponite ante oculos unumquenque regum. uultis, incipiam à Romulo? uultis, post liberam ciuitatem, ab ijs ipsis, qui liberauerunt eam? Quibus tandem Romulus gradibus ascendit in cælum? ijs ne, quæ isti bona appellant; an rebus gestis, atque uirtutibus? quid autem Numa Pompilius? minus ne gratas dijs immortalibus capides, ac fictiles urnulas fuisse, quàm filicatas aliorum pateras, arbitramur? omitto reliquos. sunt enim omnes pares inter se, præter Superbum. Brutum uero si quis roget, quid egerit in patria liberanda; si quis reliquos item eiusdem consilij socios, quid spectarint, quid se uti sint: num quis existat, cui uoluptas, cui diuitiæ, cui denique, præter officium fortis, & magni uiri, quidquam aliud propositum fuisse uideatur? Quæ res ad necem Porsenæ Q. Mucium impulit, sine ulla spe salutis suæ? quæ uis Horatium Coclitem contra omnes hostium copias tenuit in ponte solum? quæ patrem Decium, quæ filium deuouit, ac immisit in armatas hostium copias? quid cõtinentia C. Fabricij? quid tenuitas uictus Man. Curij sequebatur? quid duo propugnacula belli Punici Cn. & P. Scipiones, qui Carthaginiensium aduentum corpóribus suis intercludendum putauerunt? quid Africanus maior? quid minor? quid inter horum ætates interiectus Cato? quid innumerabiles alij? nam domesticis exemplis abundamus. an putamus

quia subito extinctus, non apparuit, ascendisse in cælum creditus est.

uide quàm eleganter eandem rem expresserit lib. de senect. 99.

tamus

tamus quenquam horum cogitaſſe quidquam in uita ſibi expetendum, niſi quod laudabile eſſe, & præclarum uideretur? ueniant igitur irriſores huius orationis, ac ſententiæ; & iam uel ipſi iudicent, utrum ſe horum alicuius, qui marmoreis tectis, ebore, & auro fulgentibus, qui ſignis, qui tabulis, qui cælato auro, & argento, qui Corinthiis operibus abundant; an C. Fabricii, qui nihil eorum habuit, nihil habere uoluit, ſimiles eſſe malint. Atque hæc quidem, quæ modo huc, modo illuc transferuntur, facile adduci ſolent, ut in rebus bonis eſſe negent: illud tamen arcte tenent, accurateq; defendunt, uoluptatem eſſe ſummum bonum. quæ quidem mihi uox pecudum uidetur eſſe, non hominum. tu, cum tibi ſiue deus, ſiue mater (ut ita dicam) rerum omnium natura dederit animum, quo nihil eſt præſtantius, neque diuinius; ſic te ipſe abiicies, atque proſternes, ut nihil inter te, & quadrupedem aliquem putes intereſſe? quidquam ne bonum eſt, quod non eum, qui poſſidet, meliorem faciat? ut enim quiſque eſt maxime boni particeps, ita & laudabilis maxime: neque eſt ullum bonum, de quo non is, qui id habeat, poſſit honeſte gloriari. quid autem eſt horum in uoluptate? meliorem ne efficit, aut laudabiliorem uirum? an quiſquam in potiundis uoluptatibus gloria ſeſe, & prædicatione effert? atqui ſi uoluptas, quæ plurimorum patrociniis defenditur, in rebus bonis habenda nō eſt, eaq; quo eſt maior, eo magis mentem ex ſua ſede, & ſtatu dimouet: profecto nihil eſt aliud bene, & beate uiuere, niſi honeſte, & recte uiuere.

ex ære Corinthio, poſt ipſam Corinthum à L. Mummio euerſam.

quod ſenſerat Epicurus.

uoluptas homini cum brutis cō munis eſt.

uoluptas quo maior, eo turpior.

ὅτι

ὅτι αὐτάρκης ἡ ἀρετὴ πρὸς εὐδαιμονίαν:
quòd se ipsa contenta uirtus ad beate uiuendum.

NEC *uero ego M. Regulum ærumnosum, nec infelicem, nec miserum unquam putaui. non enim magnitudo animi eius cruciabatur à Pœnis, non grauitas, non fides, non constantia, non ulla uirtus, non denique animus ipse; qui tot uirtutum præsidio munitus, tantoq; comitatu circumseptus, cum corpus eius caperetur, capi certe ipse non potuit. Caium uero Marium uidimus: qui mihi secundis in rebus unus ex fortunatis hominibus, in aduersis unus ex summis uiris uidebatur: quo beatius esse mortali nihil potest. Nescis, insane, nescis, quantas uires uirtus habeat. nomen tantum uirtutis usurpas: quid ipsa ualeat, ignoras. nemo potest non beatissimus esse, qui est totus aptus ex sese, quiq; in se uno sua ponit omnia. cuius autem spes omnis, & ratio, & cogitatio pendet ex fortuna; huic nihil potest esse certi; nihilq;, quod exploratum habeat permansurum sibi ne unum quidem diem. eum tu hominem terreto, si quem eris nactus istiusmodi, mortis, aut exilii minis. mihi uero quidquid acciderit in tam ingrata ciuitate, ne recusanti quidem euenerit, non modo repugnanti. quid enim ego laboraui, aut quid egi, aut in quo euigilauerunt curæ, & cogitationes meæ, si quidem nihil peperi tale, nihil consecutus sum, ut in eo statu essem, quem neque fortunæ temeritas, neque inimicorum labefactare iniuria? Mortem ne mihi*

quas constantissime pertulit

beatus qui sit.

incerta, et instabilia fortunæ bona.

pro, nedum. sic locutus est et in epistola ad Lentulum, lib. I. fam. ubi uide nostra scholia. præterea sic habet liber manuscriptus doctissimi uiri, Caroli Sigonij.

mihi minitaris, ut omnino ab hominibus, an exilium, ut ab improbis demigrandum ſit? mors terribilis eſt iis, quorum cum uita omnia extinguuntur, non iis, quorum laus emori non poteſt: exilium autem terribile illis, quibus quaſi circunſcriptus eſt habitandi locus; non iis, qui omnem orbem terrarum unam urbem eſſe ducunt. te miſeriæ, te ærumnæ premunt omnes, qui te beatum, qui te florentem putas: tuæ libidines te torquent: tu dies, noctesq; cruciaris; cui nec ſatis eſt, quod eſt, & id ipſum, quod habes, ne non diuturnum ſit futurum, times: te conſcientiæ ſtimulant maleficiorum tuorum: te metus exanimant iudiciorum, atque legum: quocunque aſpexiſti, ut furiæ, ſic tuæ tibi occurrunt iniuriæ, quæ te reſpirare non ſinunt. quamobrem ut improbo, & ſtulto, & inerti nemini bene eſſe poteſt: ſic bonus uir, & fortis, & ſapiens miſer eſſe nemo poteſt. nec uero, cuius uirtus, moresq; laudandi ſunt, eius non laudanda uita eſt: neque porro fugienda uita, quæ laudanda eſt: eſſet autem fugienda, ſi eſſet miſera. quamobrem, quidquid eſt laudabile, idem & beatum, & florens, & expetendum uideri debet.

ubi non ſit felicitas. ubi non ſit miſeria.

quidquid laudabile, idem expetendum.

ὅτι ἴσα τὰ ἁμαρτήματα:
quòd æqualia peccata.

NEC enim peccata rerum euentu, ſed uitiis hominum metienda ſunt. in quo peccatur, id poteſt aliud alio maius eſſe, aut minus: ipſum quidem illud, peccare, quoquò te uerteris, unum eſt. auri nauem euer-

peccatur enim ſemper ex inſcitia, uel ex incontinentia.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

euertat gubernator, an paleæ, in re aliquantum, in gubernatoris inscitia nihil interest. lapsa est libido in muliere ignota: dolor ad pauciores pertinet, quàm si petulans fuisset in aliqua generosa, ac nobili uirgine; peccauit uero nihilo minus: siquidem est, peccare, tanquam transire lineas: quod cum feceris, culpa commissa est: quàm longe progrediare, cum semel transieris, ad augendam transeundi culpam nihil pertinet. peccare certe licet nemini. quod autem non licet, id hoc uno tenetur, si arguitur non licere. id si nec maius, nec minus unquam fieri potest: (quoniam in eo est peccatum, si non licuit: quod semper unum, & idem est) quæ ex eo peccata nascantur, æqualia sint oportet. quòd si uirtutes pares sunt inter se: paria esse etiam uitia necesse est. atqui pares esse uirtutes, nec bono uiro meliorem, nec temperante temperantiorem, nec forti fortiorē, nec sapientiente sapientiorem posse fieri, facile potest perspici. An uirum bonum dicēs, qui depositum nullo teste, cum lucrari impune posset, auri pondo decem reddiderit, si idem in decem millibus non idem fecerit? aut temperantem qui se in aliqua libidine continuerit, in aliqua effuderit? una uirtus est consentiens cum ratione, & perpetua constantia. nihil huic addi potest, quo magis uirtus sit; nihil demi, ut uirtutis nomē relinquatur. etenim si bene facta, recte facta sunt, & nihil recto rectius: certe nec bono quidem melius quidquam inueniri potest. sequitur igitur, ut etiam uitia sint paria: siquidem prauitates animi recte uitia dicuntur. atqui, quoniam pares uirtutes

pares inter se uirtutes.

semel enim qui peccat, uir bonus non est, quacunque in re peccet.

prauitates animi sunt uitia.

sunt:

ſunt: recte etiam facta, quando à uirtutibus proficiſcuntur, paria eſſe debent: itemq́; peccata, quoniam ex uitijs manant, ſint æqualia neceſſe eſt. A' philoſophis, inquis, iſta ſumis. metuebam, ne à lenonibus, diceres. Socrates diſputabat iſto modo. bene hercule narras. nam, iſtum doctum, & ſapientem uirum fuiſſe, memoriæ traditum eſt. ſed tamen quæro ex te, (quándo uerbis inter nos contendimus, non pugnis) utrum potius de bonis eſt quærendum, quid baiuli, atque operarij, an quid homines doctiſſimi ſenſerint; præſertim cum hac ſententia non modo uerior, ſed ne utilior quidem hominum uitæ reperiri ulla poſſit. quæ uis enim, quæ magis arceat homines ab improbitate omni, quàm ſi ſenſerint, nullum in delictis eſſe diſcrimen? æque peccare ſe, ſi priuatis, ac ſi magiſtratibus manus inferant? quamcunque in domum ſtuprum intulerint, eandem eſſe labem libidinis? Nihil ne igitur intereſt, (nam hoc dicet aliquis) patrem quis necet, an ſeruum? Nuda iſta ſi ponas; iudicari, qualia ſint, non facile poſſunt. patrem uita priuare, ſi per ſe ſcelus eſt; Saguntini, qui parentes ſuos liberos emori, quàm ſeruos uiuere, maluerunt, paricidæ fuerunt. ergo & parenti non nunquam adimi uita ſine ſcelere poteſt; & ſeruo ſæpe ſine iniuria non poteſt. cauſſa igitur hæc, non natura, diſtinguit: quæ quando alteri acceſſit, id fit propenſius: ſi utrique adiuncta ſit, paria fiant neceſſe eſt. illud tamen intereſt, quòd in ſeruo necando, ſi adſit iniuria, ſemel peccatur; in patris uita uiolanda, multa peccantur; uiola-

contendamus, licet. non enim pugnis inter nos, ſed uerbis res agitur.

ab Annibale obſeſſi.

uiolatur is, qui procreauit; is, qui aluit; is, qui erudiuit; is, qui in ſede, ac domo, atque in rep. collocauit. multitudine peccatorum præſtat, eoq́; pœna maiore dignus eſt. ſed nos in uita, non quæ cuique peccato pœna, ſed, quantum cuique liceat, ſpectare debemus. quidquid non oportet, ſcělus eſſe; quid quid non licet, něfas putare debemus. etiam ne in minimis rebus? etiam: ſiquidem rerum modum fingere non poſſumus, animorum tenere poſſumus. hiſtrio ſi paulo ſe mouit extra numerum, aut ſi uerſus pronunciatus eſt ſyllaba una breuior, aut longior; exſibilatur, & exploditur: in uita, quæ omni geſtu moderatior, omni uerſu aptior eſſe debet, ut in ſyllaba te peccare dices? poetam non audio in nugis: in uitæ ſocietate audiam ciuem digitis peccata dimetientem ſua? quæ ſi uiſa ſint breuiora, leuiora qui poſſunt uideri? cum, quidquid peccatur, perturbatio ne peccetur rationis, atque ordinis; perturbata autem ratione ſemel, & ordine, nihil poſſit addi, quo magis peccari poſſe uideatur.

ſcelus, quod non oportet: nefas, quod non liceat.

ὅτι πάντες οἱ μωρϱὶ μαίνονται:
quòd omnes ſtulti inſaniunt.

cõtra P. *Clodium.* *id eſt probabo. ſic enim exponit Feſtus hoc uerbũ*

E GO *uero te non ſtultum, ut ſæpe, non improbum, ut ſemper, ſed dementem, & inſanum rebus ǎddicam neceſſariis. Sapientis animus magnitudine conſilii, tolerantia rerum humanarum, contemptione fortunæ, uirtutibus denique omnibus, ut mœnibus, ſeptus, uincetur, & expugnabitur? qui nec ciuitate*

qui-

quidem pelli potest. quæ est enim ciuitas? omnis ne conuentus ferorum, & immanium? omnis ne etiam fugitiuorum, ac latronum congregata unum in locum multitudo? certe negabis. non igitur erat illa tum ciuitas, cùm leges in ea nihil ualebant; cum iudicia iacebant; cum mos patrius occiderat; cum, ferro pulsis magistratibus, senatus nomen in rep. non erat. prædonum ille concursus, & te duce latrocinium in foro constitutum, & reliquiæ coniurationis, à Catilinæ furijs ad tuum scelus, furoremq́; conuersæ, non ciuitas erat. itaque pulsus ego ciuitate non sum, quæ tum nulla erat: accersitus in ciuitatem sum, cum esset in rep. cōnsul, qui tum nullus fuerat; esset senatus, qui tum occiderat; esset consensus populi liberi; cum esset iuris, & æquitatis, quæ uincula sunt ciuitatis, repetita memoria. At uide, quàm ista tui latrocinij tela contempserim. iactam, & immissam à te nefariam in me iniuriam semper duxi, peruenisse tamen ad me nunquam putaui. nisi forte, cum parietes disturbabas, aut cum tectis sceleratas faces inferebas, tunc meorum aliquid ruere, aut deflagrare arbitrabare. nihil neque meum est, neque cuiusquam, quod auferri, quod eripi, quod amitti potest. si mihi eripuisses diuinam animi mei constantiam, meas curas, uigilias, consilia, quibus resp. inuicta stat; si huius æterni beneficii immortalem memoriam deleuisses; multo etiam magis, si illam mentem, unde hæc consilia manarunt, mihi eripuisses: tum ego accepisse me confiterer iniuriam: sed si hæc nec fecisti, nec facere potuisti, reditum mihi gloriosum

imaginem ostendit illius temporis, cum à Clodio tribuno pl. eiectus est.

P. Lentulus, auctor, et princeps in reuocando Cicerone.

euersa enim domus Ciceronis est in Palatio, de quo queritur sæpe in orationibus.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

gloriosum tua dedit iniuria, non exitum calamito-
sum. ergo ego semper ciuis eram, & tum maxime,
cum meam salutem senatus exteris nationibus, ut ci-

hoc et in oratione pro Sextio.

uis optimi, cōmmendabat: tu ne nunc quidem es ci-
uis. nisi forte idem hostis, & ciuis esse potes. an tu
ciuem ab hoste natura, ac loco, non animo, factisq;

hæc omnia manifeste in Clodium conijciuntur.

distinguis? cædem in foro fecisti: armatis latronibus
templa tenuisti: priuatorum domos, ædesq; sacras
incendisti. cur hostis Spartacus, si tu ciuis? potes
autem esse tu ciuis, propter quem aliquando ciuitas

quod in te potius, quàm in me, conuenit.

non fuit? Et me exulem, tuo nomine, appellas? cum
omne meo discessu exulasse remp. putent. nunquam
ne, homo amentissime, te circunspicies? nunquam
ne, quid facias, considerabis, nec quid loquare? ne-

exilij definitio.

scis, exilium scelerum esse pœnam, meum illud iter
ob præclarissimas res à me ante gestas esse susce-
ptum? omnes scelerati, atque impij, quorum tu te
ducem esse profiteris, quos leges exilio affici uolunt,
exules sunt, etiam si solum non mutarunt. an, cum
omnes leges te exulem esse iubeant, non eris tu exul?

collocauit enim cum sica Clodius seruum suum in uestibulo curiæ, qui Cn. Pompeium occiderit. uide Pedianus in orat. pro Mil. consul M. Piso. uide ad Att. l. 1. 8.

non appellatur inimicus, qui cum telo fuerit? antē
senatum tua sica deprehensa est: qui hominum occi-
derit? tu plurimos occidisti: qui incendium fecerit?
ædes Nympharum manu tua deflagrarunt: qui
templa deorum occupauerit? in foro etiam castra
posuisti. sed quid ego communes leges profero, qui-
bus omnibus es exul? familiarissimus tuus de te pri-
uilegium tulit, ut, si in opertum Bonæ deæ accessis-
ses, exulares. at, te id fecisse, etiam gloriari soles.
Quo modo igitur, tot legibus eiectus in exilium,

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

nomen exulis non perhorrescis? Romæ sum, inquis: & tu quidem in operto fuisti. non igitur, ubi quisque erit, eius loci ius tenebit, si ibi cum legibus esse non oportebit.

Bonæ deæ: quod proximo dixit.

ὅτι οἱ σοφοὶ ἐλεύθεροι, καὶ οἱ μωροὶ δοῦλοι:
quòd sapientes liberi, & stulti serui.

LAVDETVR uero hic imperator, aut etiam appelletur, aut hoc nomine dignus putetur: quo modo? aut cui tandem hic libero imperabit, qui non potest cupiditatibus suis imperare? refrænet prius libidines, spernat uoluptates, iracundiam teneat, coerceat auaritiam, ceteras animi labes reppellat: tum incipiat alijs imperare, cum ipse improbissimis dominis, dedecori, ac turpitudini, parere desierit: dum quidem his obediet, non modo imperator, sed liber habendus omnino non erit. præclare enim est hoc usurpatum à doctissimis; quorum auctoritate non uterer, si mihi apud aliquos agrestes hæc habenda esset oratio: cum uero apud prudentissimos loquar, quibus hæc inaudita non sunt; cur ego simulem me, si quid in his studijs operæ posuerim, perdidisse? dictum est igitur ab eruditissimis uiris; nisi sapientem, liberum esse neminem. quid est enim libertas? potestas uiuendi, ut uelis. quis igitur uiuit, ut uult? nisi profecto, qui recta sequitur; qui gaudet officio; cui uiuendi uia considerata, atque prouisa est; qui legibus quidem non propter metum paret, sed eas sequitur, atque colit,

contra L. Lucullum, qui de Mithridate, et Tigrane triumphauit.

nisi sapiens, liber nemo. libertas in quo sit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

quia id ſalutare maxime eſſe iudicat; qui nihil dicit, nihil facit, nihil cogitat denique, niſi libenter, ac libere; cuius omnia conſilia, resq́; omnes, quas gerit, ab ipſo proficiſcuntur, eodemq́; referuntur; nec eſt ulla res, quæ plus apud eum polleat, quàm ipſius uoluntas, atque iudicium? cui quidem etiam, quæ uim habere maximam dicitur, fortuna ipſa cedit: quæ, ſicut ſapiens poeta dixit, ſuis cuique fingitur moribus. ſoli igitur hoc contingit ſapienti, ut nihil faciat inuitus, nihil dolens, nihil coactus. quod etſi, ita eſſe, pluribus uerbis diſſerendum eſt: illud tamen breui conficiendum eſt, niſi qui ita ſit affectus, eſſe liberum neminem. igitur omnes improbi ſerui: nec hoc tam re eſt, quàm dictu, inopinatum, atque mirabile. non enim ita dicunt eos eſſe ſeruos, ut mancipia, quæ ſunt dominorum facta nexu, aut aliquo iure ciuili: ſed, ſi ſeruitus ſit, ſicut eſt, obedientia fracti animi, & abiecti, & arbitrio carentis ſuo; quis neget omnes leues, omnes cupidos, omnes denique improbos eſſe ſeruos? An ille mihi liber uideatur, cui mulier imperat? cui leges imponit, præſcribit, iubet, uetat, quod uidetur? qui nihil imperanti negare poteſt, nihil audet? poſcit, dandum eſt: uocat, ueniendum: eijcit, abeundum: minatur, extimeſcendum. ego uero iſtum non modo ſeruum, ſed nequiſſimum ſeruum, etiam ſi in ampliſſima familia natus ſit, appellandum puto. atque, ut in magna familia ſtultorum, ſunt alij lautiores, ut ſibi uidentur, ſerui, ſed tamen ſerui, atrienſes, ac topiarij, ſtultitiæ ſuæ; quos ſigna, quos tabulæ, quos cælatum argen-

Sui cuique mores fortunam fingunt. Nepos in Attici uita.

Seruitus duplex corporis, et animi.

argentum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At sumus, inquiunt, ciuitatis principes. uos uero nec seruorum quidem uestrorum principes estis. sed, ut in familia, qui tractant ista, qui tergunt, qui ungunt, qui uerrunt, qui spargunt, non honestissimum locum seruitutis tenent: sic in ciuitate, qui se istarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipsius ciuitatis locum pene infimum tenent. Magna, inquis, bella gessi: magnis imperijs, & prouincijs præfui. gere igitur animum laude dignum. Actæônis tabula te stupidum detinet, aut signum aliquod Polycleti. omitto, unde sustuleris, & quo modo habeas. intuentem te, admirantem, clamores tollentem cum uideo, seruum te esse ineptiarum omnium iudico. Non ne igitur sunt illa festiua? sunt: nam nos quoque oculos eruditos habemus: sed, obsecro te, ita uenusta habeantur ista, non ut uincula uirorum sint, sed ut oblectamenta puerorum. quid enim censes? si L. Mummius aliquem istorum uideret matellionem Corinthium cupidissime tractantem, cum ipse totam Corinthum contempsisset, utrum illum ciuem excellentem, an atriēsem seruum diligentem putaret? reuiuiscat M'. Curius, aut eorum aliquis, quorum in uilla, ac domo nihil splendidum, nihil ornatum fuit, præter ipsos; & uideat aliquem, summis populi beneficiis usum, barbatulos mululos exceptantem de piscina, & pertrectantem, & murænarum copia gloriantem: non ne hunc hominem ita seruum iudicet, ut ne in familia quidem dignum maiore aliquo negocio

libri manuscripti duo habent, Actoris: duo, Actionis. fortasse legendum, Echionis: quem inter celebres pictores nominat Pli. l. 35. c. 10. nam de Actæone mentio nulla

 gocio

gocio putet? An eorum seruitus dubia est, qui cupiditate peculii? nullam conditionem recusant durissimæ seruitutis hereditatis spes quid iniquitatis in seruiendo non suscipit? quem nutum locupletis orbi senis non obseruat? loquitur ad uoluntatem: quidquid nunciatum sit, facit, assentatur, asidet, miratur, quid horum est liberi? quid denique non serui inertis? Quid iam illa cupiditas, quæ uidetur esse liberior, honoris, imperii, prouinciarum, quàm dura est domina, quàm imperiosa, quàm uehemens? Cethêgo, homini non probatissimo, seruire coegit eos, qui sibi esse amplissimi uidebantur, mittere munera, noctu uenire domum ad eum, precari, denique supplicare. quæ seruitus est, si hæc libertas existimari potest? Quid? cum cupiditatum dominatus excessit, & alius est dominus exortus, ex conscientia peccatorum, timor; quàm est illa misera, quàm dura seruitus? adolescentibus paulo loquacioribus est seruiendum: omnes, qui aliquid scire uidentur, tanquam domini timentur: iudex uero quantum habet dominatum? quo timore nocentes afficit? an non est omnis metus seruitus? quid ualet igitur illa, eloquentissimi uiri, L. Crassi copiosa magis, quàm sapiens óratio? ERIPITE NOS EX SERVITVTE. quæ est ista seruitus tam claro homini, tamq; nobili? omnis enim animi debilitati, & humilis, & fracti timiditas, seruitus est. NOLITE SINERE NOS CVIQVAM SERVIRE. in libertatem uindicari uult? minime: quid enim adiungit? NISI VOBIS

non est is, qui cum Catilina coniurauit, sed is, de quo Plutarchus in Lucullo.

ad populum; cũ de Philippi consulis superbo dominatu quereretur. uide proœmium lib. III. de orat.

BIS VNIVERSIS. dominum mutare, non liber esse, uult. QVIBVS ET POSSVMVS, ET DEBEMVS. nos uero, siquidem animo excelso, & alto, & uirtutibus exaggerato sumus, nec debemus, nec possumus. tu posse te dicito; quandoquidem potes: debere ne dixeris: quoniam nihil quisquam debet, nisi quod est turpe non reddere. Sed hæc hactenus. Ille uideat, quo modo imperator esse possit, cum, eum ne liberum quidem esse, ratio, & ueritas ipsa conuincat.

ὅτι μόνος ὁ σοφὸς πλούσιος:
quòd solus sapiens diues.

QVAE EST ista in commemoranda pecunia tua tam insolens ostentatio? solus ne tu diues? pro dij immortales, ego ne me audisse aliquid, & didicisse non gaudeam? solus ne tu diues? quid, si ne diues quidem? quid, si pauper etiam? quem enim intelligimus diuitem? aut hoc uerbum in quo homine ponimus? opinor, in eõ, cui tanta possessio est, ut ad liberaliter uiuendum facile contentus sit; qui nihil quærat, nihil appetat, nihil optet amplius. animus oportet tuus se iudicet diuitem, non hominum sermo; neque possessiones tuæ. qui si sibi nihil deesse putat, e nihil curat amplius, satiatus est, aut contentus etiam pecunia: concedo, diues est. sin autem propter auiditatem pecuniæ nullum quæstum turpem putas, cum isti ordini ne honestus quidem esse pos- sit

contra M. Crassum, omnium Romanorum ditissimum.

diuitiæ definitio.

senatorio; quo ex ordine Crassus erat.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

ſit ullus; ſi quotidie fraudas, decipis, poſcis, paciſceris, aufers, eripis; ſi ſocios ſpolias, ærarium expilas; ſi teſtamenta amicorum expectas, aut ne expectas quidem, atque ipſe ſupponis: hæc utrum abundantis, an egentis ſigna ſint? animus hominis diues, non arca, appellari ſolet. quamuis illa ſit plena; dum te inanem uidebo, diuitem non putabo. etenim ex eo, quantum cuique ſat eſt, metiuntur homines diuitiarum modum. filiam quis habet; pecunia eſt opus: duas; maiore: plures; etiam maior ſi (ut aiunt) Danai quinquaginta ſint filiæ; tot dotes magnam quærunt pecuniam. quantum enim cuique ſatis eſt, ad id accommodatur, ut ante dixi, diuitiarum modus. Qui igitur non filias plures, ſed innumerabiles cupiditates habet, quæ breui tempore maximas copias exhaurire poſſint; hunc quo modo ego appellabo diuitem, cum ipſe egere ſe ſentiat? multi ex te audierunt, cum diceres, neminem eſſe diuitem, niſi qui exercitum alere poſſet ſuis fructibus: quod populus R. ex tantis uectigalibus iam pridem uix poteſt. ergo, hoc propoſito, nunquam eris diues ante, quàm tibi ex tuis poſſeſſionibus tantum reficiatur, ut ex eo tueri ſex legiones, & magna equitum, ac peditum auxilia poſsis. Iam fateris igitur non eſſe te diuitem, cui tantum deſit, ut expleas id, quod exoptas. itaque iſtam paupertatem, uel potius egeſtatem, ac mendicitatem tuam nunquam obſcure tuliſti. nam, ut iis, qui honeſte rem quærunt mercaturis faciendis, operis dandis, publicis ſumendis, intelligimus opus eſſe quæſito: ſic qui uidet domi

quæ omnes, præter Hypermneſtram, uiros ſuos occiderunt. Seruius in Virg.

aperte in Craſſum. is enim hoc dicere ſolebat.

ſumma exercitus populi R.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

tuæ pariter accusatorum, atque iudicum consociatos greges; qui nocentes, & pecuniosos reos eodem te auctores corruptelam iudicij molientes; qui tuas mercedum pactiones in patrocinijs, intércisas pecuniarum in coitionibus candidatorum, dimissiones libertorum ad fœnerandas, diripiendasq; prouincias; qui expulsiones uicinorum, qui latrocinia in agris, qui cum seruis, cum libertis, cum clientibus societates, qui possessiones uacuas, qui proscriptiones locupletum, qui cædes municipiorum, qui illam Syllani temporis messem recordetur; qui testamenta subiecta, qui sublatos tot homines, qui denique omnia uenalia, delectum, decretum; alienam, suam sententiam; forum, domum; uocem, silentium; quis hunc non putet confiteri, sibi quæsito opus esse? cui autem quæsito opus sit, quis unquam hunc uere dixerit diuitem? est enim diuitiarum fructus in copia: copiam autem declarat satietas rerum, atque abundantia: quam tu quoniam nunquam assequere, nunquam omnino es futurus diues. Meam autem quoniam pecuniam contemnis, & recte: est enim ad uulgi opinionem mediocris, ad tuam nulla, ad meam modica: de me silebo; de te loquar. Si censenda nobis, atque æstimanda res sit; utrum tandem pluris æstimabimus pecuniam Pyrrhi, quam Fabricio dabat, an continentiam Fabricij, qui illam pecuniam repudiabat? utrũ aurum Samnitum, an responsum M'. Curij? hereditatem L. Paulli, an liberalitatem Africani, qui eius hereditatis Q. Maximo fratri partem suam concessit? hæc profecto, quæ sunt summarum uirtutum, plu-

duo libri ueteres habent, intercissas. puto legendum, intercessiones.

antiquus liber habet, directum et dectum. malim sic, decretũ edictum.

qui cupit, diues non est.

cum et ipse à Paullo genitus esset, sed adoptionis iure Q. Fabio Maximo traditus.

pluris æstimanda sunt, quàm illa, quæ sunt pecuniæ. Quis igitur (siquidem, ut quisque, quod plurimi sit, possideat, ita ditissimus habendus sit) dubitet, quin in uirtute diuitiæ positæ sint; quoniam nulla possessio, nulla uis auri, & argenti pluris, quàm uirtus, æstimanda est? O' dii immortales, non intelligunt homines, quàm magnum uectigal sit parsimonia. uenio enim ad sumptuosos, relinquo istum quæstuosum. Capit ille ex suis prædiis sexcenta sestertia: ego centena ex meis. illi aurata tecta in uillis, & sola marmorea facienti, & signa, tabulas, supellectilem, & uestem infinite concupiscenti, non modo ad sumptum ille fructus est, sed etiam ad fœnus, exiguus. ex meo tenui uectigali, detractis sumptibus cupiditatis, aliquid etiam redundabit. uter igitur est ditior, cui deest, an cui superat? qui eget, an qui abundat? cuius possessio quo est maior, eo plus requirit ad se tuendam; an quæ suis se uiribus sustinet? Sed quid ego de me loquor, qui, morum, ac temporum uitio, aliquantum etiam ipse fortasse in huius sæculi errore uerser? M. Manilius patrum nostrorum memoria (ne semper Curios, & Luscinos loquamur) pauper tandem fuit: habuit enim ædiculas in Carinis, & fundum in Labicano. nos igitur ditiores, qui plura habemus? utinam quidem essemus: sed non æstimatione census, uerum uictu, atque cultu terminatur pecuniæ modus. non esse cupidum, pecunia est: non esse emacem, uectigal est: contentum uero suis rebus esse, maximæ sunt, certissimæq; diuitiæ. etenim, si isti callidi rerum æstimatores prata, & areas quasdá

pro, superest. ut alibi sæpe.

C. Fabricium Luscinum significat, quem ter in his paradoxis iam nominauit.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

magni æstimant, quòd ei generi possessionum minime quãsi noceri potest: quanti est æstimanda uirtus, quæ nec eripi, nec surripi potest unquam; neque naufragio, neque incendio amittitur; nec tempestatum, nec temporum permutatione mutatur? quã qui præditi sunt, soli sunt diuites; soli enim possident res, & fructuosas, & sempiternas, soliq;, quod est proprium diuitiarum, contenti sunt rebus suis; satis esse putant, quod est; nihil appetunt, nulla re egent, nihil sibi deesse sentiunt, nihil requirunt, improbi autem, & auari, quoniam incertas, atque in casu positas possessiones habent, & plus semper appetunt, nec eorum quisquam adhuc inuentus est, cui, quod haberet, esset satis; non modo, non copiosi, ac diuites, sed etiam inopes, ac pauperes existimandi sunt.

pro, fere: ut in Acad. Sol mihi quasi pedalis ui detur. et Ter. in Heaut. Talenta quasi ad quindecim.

improbis paupe res.

SOMNIVM

SOMNIVM SCIPIONIS,
EX LIBRO VI. CICERONIS DE REPVBLICA.

Perſona, Scipio.

Cvm in Africam ueniſſem Manio Manilio conſuli, ad quartam legionem, ut ſcitis, tribunns militum; nihil mihi potius fuit, quàm ut Maſiniſſam conuenirem, regem familiæ noſtræ iuſtis de cauſſis amiciſſimum. ad quem ut ueni, complexus me ſenex collacrymauit; aliquantoq́; poſt ſuſpexit in cælum, &, grates, inquit, tibi ago ſumme Sol, uobisq́; reliqui cælites, quòd, antequam ex hac uita migro, conſpicio in meo regno, & his tectis P. Cornelium Scipionem, cuius ego nomine ipſo recreor. itaque nunquã ex animo meo diſcedit illius optimi, atque inuictiſſimi uiri memoria. Deinde ego illum de ſuo regno, ille me de noſtra rep. percunctatus eſt: multisq́; uerbis ultro citroq́; habitis, ille nobis conſumptus eſt dies. poſt autem regio apparatu accepti, ſermonem in multam noctem produximus; cum ſenex nihil, niſi de Africano, loqueretur, omniaq́; eius non ſolum facta, ſed etiam dicta meminiſſet. deinde, ut cubitum diſceſſimus, me & feſſum de uia, & qui ad multam noctem uigilaſſem, arctior, quàm ſolebat, ſomnus complexus eſt. hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere ut cogitationes, ſermonesq́; noſtri pariant aliquid in ſomno tale, quale de

Homero

cōſuli tribunus mil. ſic expone.

ab ipſo Maſiniſſa accerſitus. Valerius Max. lib. 5.

cum quo militauerat bello Punico ſecundo.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Homero ſcribit Ennius, de quo uidelicet ſæpiſſime ui gilans ſolebat cogitare, & loqui). Africanus ſe oſten dit illa forma, qua mihi ex imágine eius, quàm ex ipſo, erat notior. quem ut agnoui, equidem cohor- rui: ſed ille, ades, inquit, animo, & omitte timoré, Scipio, &, quæ dicam, trade memoriæ. Vides ne il- lam urbem, quæ parére populo R. coacta per me, re- nouat priſtina bella, nec poteſt quieſcere? (oſtende- bat autem Carthaginem de excelſo, & pleno ſtella- rum, illuſtri, & claro quodam loco) ad quá tu op- pugnandam nunc uenis pené miles? hanc hoc biennio conſul euertes: eritq́; cognomé id tibi per te partum, quod habes ex nobis adhuc hereditarium. cum auté Carthaginem deleueris, triumphum egeris, cenſorq́; fueris, & obieris legatus Aegyptum, Syriam, A- ſiam, Græciam; delegere iterum abſens conſul, bel- lumq́; maximum conficies, Numantiam excindes. ſed, cum eris curru Capitolium inuectus, offendes remp. perturbatam conſiliis nepótis mei. hic tu A- fricane oſtendas, oportebit, patriæ lumen animi, in- genij, conſilijq́; tui. ſed eius temporis ancipitem ui deo quaſi fatorum uiam. nam, cum ætas tua ſepte- nos octies ſolis anfractus, reditusq́; cõuerterit; duoq́; hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de cauſſa habetur, circuitu naturali ſummam tibi fata- lem confecerint: in te unum, atque tuum nomen ſe tóta conuertet ciuitas: te ſenatus, te omnes boni, te sõcij & Latini intuebuntur: tu eris unus, in quo ni tatur ciuitatis ſalus. ac, ne multa, dictator remp. con ſtituas oportet, ſi impias propinquorum manus ef- fugeris.

maiorum enim imagines domi habere, casq́; in funere præferre ueteres Romani ſolebant.

tributum pende re.

nam in militia primus eſt hono ris gradus tribu natus militum.

Ti. Gracchi, tri buni pl. Corne- lia natum, Afri cani maioris fi- lia.

uide quæ diximus 104: in Lælio.

non effugit. mortuus enim in cubiculo inuentus est, cum pridie optime ualuisset. creditũ est, ab uxore Sempronia, Gracchorum sorore, ueneno necatũ.

fugeris. Hic cum exclamasset Lælius ingemuissentq; ceteri uehementius; leniter arridens Scipio, quæso, inquit, ne me è somno excitetis, & pax sit rebus. audite cetera. Sed, quo sis Africane alacrior ad tutandam remp. sic habeto, omnibus, qui patriã conseruauerint, adiuuerint, auxerint, certum esse in cælo, ac definitum locum, ubi beati æuo sempiterno fruantur. nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quàm concilia, cœtúsq; hominum iure sociati, quæ ciuitates appellantur. harum rectores, & conseruatores hinc profecti, huc reuertentur.

ciuitatis definitio.

Hic ego, etsi eram perterritus non tam metu mortis, quàm insidiarum à meis, quæsiui tamen, uiueret ne ipse, & pater Paullus, & alij, quos nos extinctos arbitraremur. Immo uero, inquit, ij uiuunt, qui è corporum uinculis, tanquam è carcere, euolauerunt: uestra uero quæ dicitur uita, mors est. quin tu aspicias ad te uenientem Paullum patrem. Quem ut uidi, equidem uim lacrymarum profudi. Ille autem me amplexus, atque osculans flere prohibebat. Atque ego, ut primum, fletu represso, loqui posse cœpi, quæso, inquam, pater sanctissime, atque optime, quando hæc est uita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc ad uos uenire propero? Non est ita, inquit ille. nisi enim Deus, is, cuius hoc templum est omne, quod conspicis, istis te corporis custodijs liberauerit; huc tibi aditus patere non potest. homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc

Paullus, non Africanus.

uniuerso mundo.

templo

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

templo medium uides, quæ dicitur terra: hisq; animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera, & stellas uocatis; quæ globosæ, & rotundæ, diuinis animatæ mentibus, circulos suos, orbesq; conficiunt celeritate mirabili. quare & tibi, Publi, & piis omnibus retinẽdus est animus in custodia corporis: nec iniussu eius, à quo ille est nobis datus, ex hominum uita migrandum est: ne munus humanum, assignatum à Deo, defugisse uideamini. sed sic, Scipio, ut auus hic tuus, ut ego, qui te genui, iustitiam cole, & pietatem: quæ cum sit magna in parentibus, & propinquis, tum in patria maxima est: ea uita uia est in cælum, & in hunc cœtum eorum, qui iam uixerunt, & corpore laxati illum incolunt locum, quem uides (erat autem is splendidissimo candore inter flammas circulus elucens) quem uos, ut à Graijs accepistis, orbem lacteum nuncupatis. ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cetera & mirabilia uidebantur. erant autem eæ stellæ, quas nunquam ex hoc loco uidimus, & eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus. ex quibus erat illa minima, quæ ultima cælo, citima terris luce lucebat aliena. stellarum autem globi terrarum magnitudinem facile uincebant. Iam uero, ipsa terra ita mihi parua uisa est, ut me imperij nostri; quo quasi eius punctum attingimus, pœniteret. quam cum magis intuerer, quæso, inquit Africanus; quousque humi defixa tua mens erit? non ne aspicis, quæ in templa ueneris? nouem tibi orbibus, uel potius globis cõnexa sunt omnia; quorum unus est cælestis extimus, qui

retinendus est animus in custodia corporis.

Africanus.

iustitia, et pietas in cælum ducunt.

Lunam significat, à lucem Sole mutuantem.

non displicet, cõnexa, ut est in libro manuscripto.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

reliquos omnes complectitur, ſummus ipſe Deus, arcens, & continens ceteros: in quo infixi ſunt illi, qui uoluuntur, ſtellarum curſus ſempiterni: cui ſubiecti ſunt ſeptem, qui uerſantur retro, contrario motu, atque cælum. ex quibus unum globum poſſidet illa, quam in terris Saturniam nominant. deinde eſt hominum generi proſpěrus, & ſalutaris ille fulgor, qui dicitur Iouis. tum rutilus, horribiliſq; terris, quem Martem dicitis. deinde ſubter mediam fere regionẽ Sol obtinet, dux, & princeps, & moderator luminum reliquorum, mens mundi, & temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta ſua luce luſtret, & compleat. hunc, ut comites, conſequuntur alter Veneris, alter Mercurij curſus. in infimoq; orbe Luna, radijs Solis accenſa, conuertitur. infrà autem iam nihil eſt, niſi mortale, & caducum, præter animos generi hominum munere deorum datos. ſupra Lunã ſunt omnia æterna. nam ea, quæ eſt media, & nona, tellus neque mouetur, & infima eſt, & in eam feruntur omnia nutu ſuo pondera. Quæ cum intuerer ſtupens; ut me recepi, quis hic inquam, quis eſt, qui complet aures meas, tantus, & tam dulcis ſonus? Hic eſt, inquit ille, qui interuallis coniunctus imparibus, ſed tamen pro rata portione diſtinctis, impulſu, & motu ipſorum orbium efficitur: & acuta cum grauibus temperans, uarios æquabiliter concentus efficit. nec enim ſilentio tanti motus incitari poſſunt: et natura fert, ut extrema ex altera parte grauiter, ex altera autẽ acute ſonent. quã ob cauſſam ſummus ille quidem ſtelliferi cæli curſus, cuius conuerſio

ita legendum ex antiquo libro, et Priſciano.

Sol mens mũdi.

infra Lunam omnia mortalia, ſupra omnia æterna.

conuersio est concitatior, acuto, & excitato mouetur sono, grauissimo autem hic lunaris, atque infimus. nam terra nona, immobilis manens, ima sede semper hæret, complexa medium mundi locum. illi autem octo cursus, in quibus eadem uis est duorum, septem efficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium fere nodus est. quod docti homines neruis imitati, atque cantibus, aperuere sibi reditum ad hunc locum; sicut alij, qui præstantibus ingenijs in uita humana diuina studia coluerunt. hoc sonitu completæ aures obsurduerunt: (nec est ullus hebetior sensus in uobis) sicut, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus; ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. hic uero tantus est totius mundi incitatissima conuersione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint; sicut intueri Solem nequitis aduersum, eiusq; radijs acies uestra, sensusq; uincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum. quæ si tibi parua, ut est, ita uidetur; hæc cælestia semper spectato, illa humana contemnito. tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam consequi gloriam potes? uides habitari raris, & angustis in terra locis, & in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, uastas solitudines interiectas, hosq;, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab alijs ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transuersos,

subaudi, Mercurii, et Veneris. quod cum glossema fuerit, irrepsit, ut à Cicerone dictum, in libros impressos.

licet me audias longe præstantiora narrantē.

transuersos, partim etiã aduersos stare uobis: à quibus expectare gloriam certe nullam potestis. Cernis autem terram eandem quasi quibusdam redimitam, & circundatam cingulis: è quibus duos maxime inter se diuersos, et cæli uerticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisse pruina uides: medium autem illum, & maximum solis ardore torreri. duo sunt habitabiles: quorũ australis ille, in quo qui insistunt, aduersa uobis urgent uestigia, nihil ad uẽstrum genus: hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quàm uos tenui parte contingat. omnis enim terra, quæ colitur uobis, angusta uerticibus, lateribus latior, parua quædam insula est, circunfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quod Oceanum appellatis in terris: qui tamen, tanto nomine, quàm sit paruus, uides. Ex his ipsis cultis, notisq; terris num aut tuum, aut cuiusquam nostrum nomen uel Caucasum hũnc, quem cernis, transcendere potuit, uel illum Gangem transnare? quis in reliquis oriẽtis, aut obeuntis solis ultimis, aut aquilonis, austri ue partibus tuũ nomen audiet? quibus amputatis, cernis profecto, quantis in angustijs uestra gloria se dilatari uelit. Ipsi autem, qui de nobis loquentur, quàm diu loquentur? quin etiam, si cupiat proles illa futurorũ hominum deinceps laudes uniuscuiusque nostrum à patribus acceptas posteris prodere, tamen, propter eluuiones, exustionesq; terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. quid autem interest, ab ijs, qui postea nascentur,

non enim aut uos ad illos, aut illi ad uos commeandi facultatem habent. uerum hoc fuit Ciceronis ætate, nostra non item.

quia propior cælo uidebatur, cũ sit mons altissimus, quàm Ganges fluuius.

tur, sermonem fore de te, cum ab ijs nullus fuerit, qui ante nati sint: qui nec pauciores, & certe meliores fuerunt uiri? cum presertim apud eos ipsos, à quibus nomen nostrum potest audiri, nemo unius anni memoriam consequi possit. homines enim populariter annum tantummodo Solis, idest unius astri, reditu metiuntur. cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemq; totius cæli descriptionem longis interuallis retulerint: tum ille uere uertens annus appellari potest: in quo, uix dicere audeo, quàm multa sæcula hominum teneantur. nanque, ut olim deficere Sol hominibus, extinguiq; uisus est, cum Romuli animus hæc ipsa in templa penetrauit; quandocunque eadem parte Sol, eodemq; tempore iterum defecerit, tum, signis omnibus ad idem principium, stellisq; reuocatis, expletũ annum habeto. huius quidem anni nondum uigesimam partem scito esse conuersam. quocirca, si reditum in hunc locum desperaueris; in quo omnia sunt magnis, & præstantibus uiris: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere uix ad unius anni partem exiguam potest? Igitur alte spectare si uoles, atque ad hanc sedem, & æternam domum contueri: neque sermonibus uulgi dederis te; nec in præmijs humanis spem posueris rerum tuarum. suis te illecebris, oportet, ipsa uirtus trahat ad uerum decus. quid de te alij loquantur, ipsi uideant: sed loquentur tamen. sermõ autem omnis ille & angustijs cingitur ys regionum, quas uides; nec unquam de ullo perennis fuit; & obruitur hominum interitu;

quod futurum est, ut ait Macrobius, quindecim annorũ millibus ab interitu Romuli.

sermo hominum negligendus.

S &

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

& obliuione posteritatis extinguitur. Quæ cum dixisset; ego uero, inquam, ò Africane, siquidem bene meritis de patria quasi limes ad cæli aditum patet, quanquam à pueritia, uestigijs ingressus et patris, & tuis, decori uestro non defui, nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multo uigilantius.

æterni animi sunt.

Et ille, Tu uero enitere; & sic habeto, te non esse mortalem, sed corpus hoc. nec enim is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque is est quisque, nõ ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: siquidem Deus est, qui uiget, qui sentit, qui meminit, qui præuidet, qui tam regit, & moderatur, & mouet id corpus, cui præpositus est, quàm hunc mundum princeps ille Deus: et ut ipsum mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus mouet. nam, quod semper mouetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, quodq; ipsum agitatur aliunde, quando finem habet motus, uiuendi finem habeat necesse est. solum igitur, quod sese mouet, quia nunquam deseritur à se, nunquam nec moueri quidem desinit. quin etiam ceteris, quæ mouentur, hic fons, hoc principium est mouendi. principio autem nulla est origo. nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re fieri potest. nec enim esset hoc principium, quod gigneretur aliunde. quòd si nunquam oritur, nec occidit quidem unquam. nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est à principio omnia oriri. ita fit, ut motus principium ex eo

principio nulla est origo.

sit,

sit, quod ipsum à se mouetur, id autem nec nasci potest, nec mori: uel concidat omne cælum, omnisq; natura consistat, necesse est, nec uim ullam nanciscatur, qua primo impulsu moueatur. Cum pateat igitur, æternum id esse, quod à se ipso moueatur: quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? inanimatum est enim omne, quod impulsu agitatur externo: quod autem anima est, id motu cietur interiore. nam hæc est natura propria animæ, atque uis. quæ si est una ex omnibus, quæ sese moueat; neque nata est certe, & æterna est. hanc tu exerce optimis in rebus. sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ: quibus agitatus, & exercitatus animus, uelocius in hanc sedem, & domum suam peruolabit: idq; ocyus faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, & ea, quæ extra erunt, contemplans, quammaxime se à corpore abstrahet. nam eorum animi, qui se corporis uoluptatibus dediderunt; earumq; se quasi ministros præbuerunt; impulsuq; libidinum, uoluptatibus obedientium, deorum, et hominũ iura uiolauerunt; corporibus elapsi, circum terram ipsam uolutantur, nec in hunc locum, nisi multis exagitati sæculis, reuertuntur. Ille discessit: ego somno statim solutus sum.

quæ sit animæ propria natura

disce rationem aperiendi aditus ad cælestem uitam.

Philippus Pagnus Politianus

Politianus

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

VARIAE LECTIONES EX INGENIO.

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

INDEX RERVM, ET VERBORVM.

A

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Iso-

L. Mum-

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Officio-

T

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Solon

Vitis

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

SERIES CHARTARVM.

A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T.

Omnes ſunt quaterniones, præter T duernionem.

Bernardinus Botta

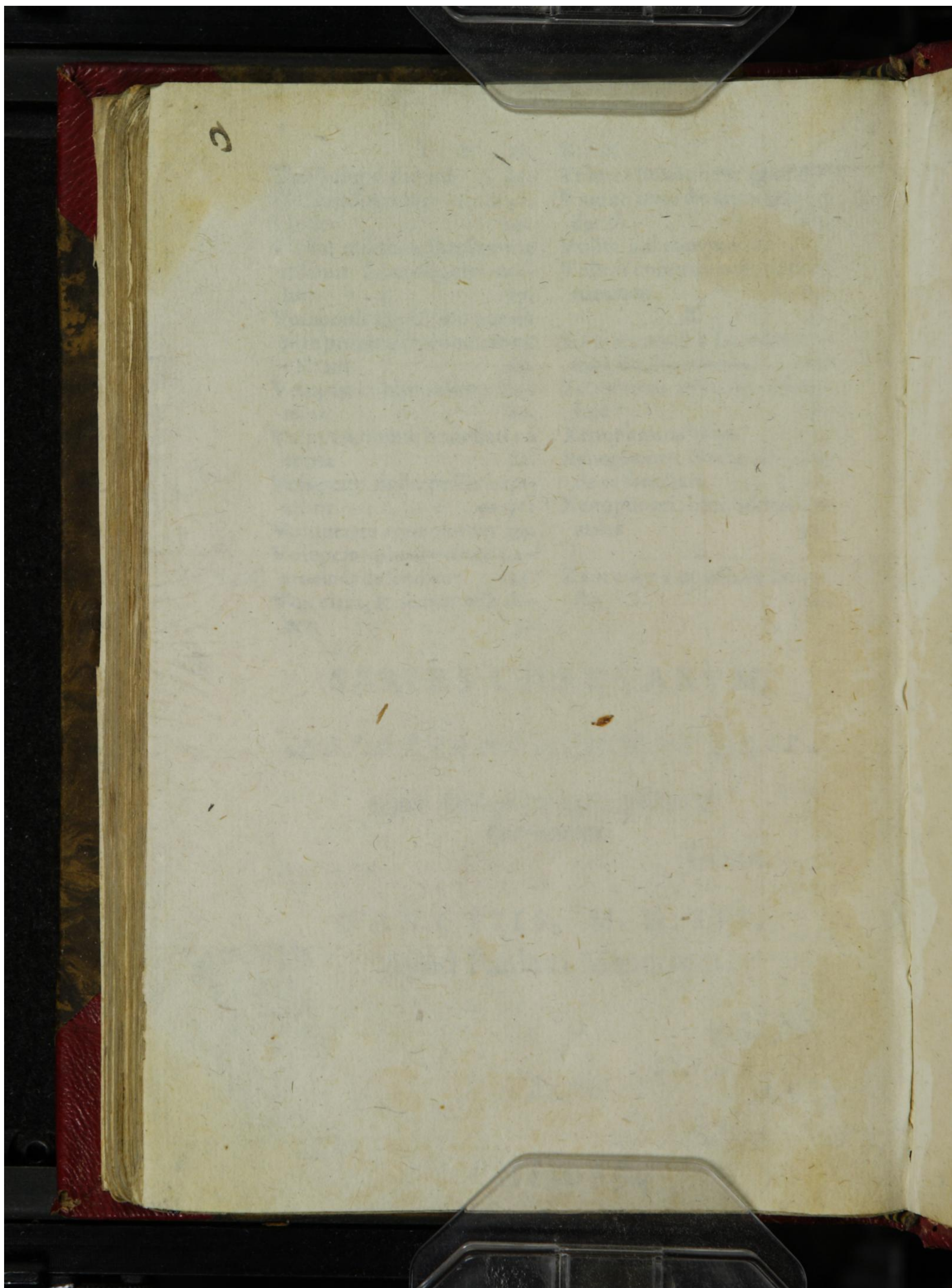
VENETIIS, M. D. LIX.
Apud Paulum Manutium.

005860354

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33

6

Early European Books, Copyright © 2010 ProQuest LLC.
Images reproduced by courtesy of the Biblioteca Nazionale Centrale di Firenze.
Ald.2.2.33